

کانال تست زنی جغرافیای دهم

سوالات متن کتاب به صورت درس به درس

تست های جغرافیای دهم به صورت درس به درس و ترکیبی

ویدیوهای تدریس درس ها، کلیپ ها و پادکست های آموزشی

@GEOGRAPHYTEST10

جغرافیا، علمی برای زندگی بهتر

طی سال‌های گذشته، مطالبی دربارهٔ محیط پیرامون خود و سایر مکان‌ها خوانده‌اید. اطلاعات مربوط به کرهٔ زمین، مانند زیستگاه‌های مختلف، آب و هوا، رودها و کوه‌ها و حتی مسائل مربوط به آداب و رسوم و سنت‌ها به ما کمک می‌کند که دانش ما از محیط پیرامون و سایر مکان‌ها افزایش یابد. آیا شناخت محیط در جهت بهبود کیفیت زندگی انسان نقشی داشته است؟

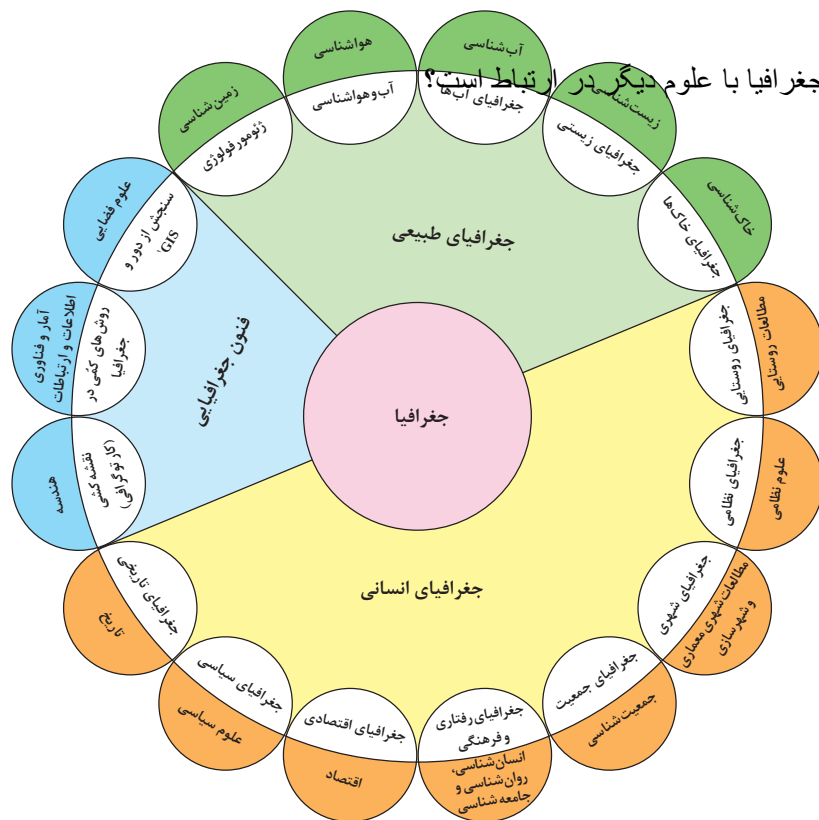
شکل ۱- سازه‌های آبی شوشتر (استان خوزستان) از بزرگ‌ترین مجموعه‌های صنعتی شناخته شده در عصر پیش از انقلاب صنعتی در جهان است و از سوی سازمان یونسکو (شاهکار نبوغ و خلاقیت) نامیده شده است.

انسان در طول تاریخ تلاش کرده است که ناشناخته‌های جهان هستی را معلوم و با استفاده از علوم مختلف، وضع زندگی خود را بهبود بخشد. «جغرافیا» یکی از قدیمی‌ترین دانش‌های بشری به‌شمار می‌رود. واژهٔ جغرافیا، که برای اولین بار توسط اراتوستن^۱ دانشمند یونانی ارائه شد، شامل کلمات GEO (زمین) و GRAPHY (ترسیم و توصیف) است، او جغرافیا **۱** «علم مطالعهٔ زمین به عنوان جایگاه انسان تعریف می‌کند.» **۱** امروزه بسیاری از جغرافی‌دانان اعتقاد دارند که جغرافیا **۲** «آن قسمت از دانش بشری است که به انسان کمک می‌کند با ویژگی‌های طبیعی و انسانی و روابط بین آنها در محیط آشنا شود و از آنها در جهت بهبود زندگی خویش استفاده کند» **۲** بین جغرافیا و سایر رشته‌ها ارتباط وجود دارد. جغرافیا با کمک گرفتن از سایر علوم به سؤالات خود پاسخ می‌دهد.

اراتوستن جغرافیا را چگونه تعریف می‌کند- ۱

اعتقاد جغرافی‌دانان امروزی از علم جغرافیا را بنویسید- ۲

۱- Eratosthenes

شکل ۲- ارتباط بین علوم و فنون مختلف جغرافیا و شاخه‌های آن

• برای درک بهتر این مطلب به مثال‌های زیر توجه نمایید:

W • اینکه «با افزایش ارتفاع دما کاهش می‌یابد» یک اصل هواشناسی است ولی بررسی تأثیر این رابطه بر مکان و زندگی انسان نظیر: نوع مصالح ساختمانی، منابع آب، فعالیت اقتصادی، جاذبه‌های گردشگری و ... در حوزه آب و هواشناسی است. g

ag • علم اقتصاد تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات، نظام‌های اقتصادی و عرضه و تقاضا را مطالعه می‌کند و جغرافیای اقتصادی به چگونگی معیشت گروه‌های انسانی در مکان‌های مختلف در رابطه با محیط زندگی‌شان می‌پردازد فرضاً چگونه منابع معدنی یک ناحیه در شکل‌گیری شهرهای صنعتی تأثیر دارد؟ g

N • جغرافی‌دان جهت جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات مورد نیاز خود از علم آمار و فناوری اطلاعات و ارتباطات کمک گرفته و با استفاده از سخت‌افزار و نرم‌افزارهای متعدد در زمان کوتاه و با دقت زیاد به سؤالات تحقیق خود پاسخ می‌دهد. W N a

بنابراین علم جغرافیا از یافته‌های علوم دیگر استفاده کرده a با یک دید همه‌جانبه بررسی‌ها و مطالعات خود را در مورد پراکندگی پدیده‌ها و روابط بین آنها انجام می‌دهد. البته این رابطه بین جغرافیا با سایر علوم دو سویه بوده و در یک جریان دو طرفه از داده‌ها و یافته‌های یکدیگر استفاده می‌نمایند. a

N جغرافیدانان جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات خود را چگونه انجام می‌دهند؟

مفاهیم اساسی دانش جغرافیا

اطلاع از مفاهیم پایه‌ای هر علم برای درک آن لازم و ضروری است؛ به همین دلیل با برخی از مهم‌ترین مفاهیم جغرافیا آشنا می‌شویم.

P هرکدام از علوم که نوشته شده است، وقتی با جغرافیا ارتباط پیدا کنند چه رشته‌ای را می‌سازند؟

زمین‌شناسی _ علوم فضایی _ جمعیت‌شناسی _ هواشناسی
ژئومورفولوژی _ سنجش از دور _ جغرافیای جمعیت _ آب و هواشناسی

۱- مکان (بسیاری از فعالیت‌های انسان در محل معینی انجام می‌شود که آن را مکان می‌نامند؛ به طور مثال: خانه، مزرعه، مدرسه و کارخانه.)⁵

پدیده به یک واقعیت یا رویداد جغرافیایی که محسوس^۴ مشهود شده باشد گفته می‌شود که می‌تواند عوارض طبیعی یا انسان ساخت باشد. M به طور کلی تغییر شکل مکان‌ها چگونه صورت می‌گیرد؟

M در هر مکان، پدیده‌های مختلفی هستند که بر یکدیگر تأثیر گذاشته و به نوبه خود از هم تأثیر می‌پذیرند؛ به طور مثال b یک روستا را در نظر بگیرید که خاک، آب، سرمایه و نیروی انسانی آن بر نوع اشتغال آن اثر می‌گذارد و بالعکس. این روند تأثیرگذاری و تأثیرپذیری به صورت جریانی پیوسته در مکان ادامه دارد و سبب تغییر شکل مکان‌ها می‌شود. b M به تصاویر زیر دقت، و برداشت خود را از آنها^۴ با سایر هم‌کلاسی‌های خود مطرح کنید، نظر آنان را جویا شوید و با یکدیگر مقایسه کنید. b در یک روستا پدیده‌های مختلف چگونه بر یکدیگر اثر می‌گذارند. توضیح دهید؟

شکل ۴- میدان آزادی - تهران ۱۳۶۵

شکل ۳- میدان آزادی - تهران ۱۳۹۵

شکل ۵- بادگیر دوطبقه ابرکوه - استان یزد

۲- روابط متقابل انسان با محیط^۶: انسان و محیط دو عامل مهم در علم جغرافیا است. محیط طبیعی، مجموعه‌ای متعادل است. با ورود انسان، زمینه‌های تغییر در محیط فراهم می‌شود. هوش و استعداد انسان به او در جهت تغییر کمک می‌کند تا از محیط خود بهره‌مند شود⁶ در دهه‌های اخیر، فناوری به کمک انسان آمده و سبب شده است که انسان در محیط، تأثیر بسیاری بگذارد. فناوری‌های جدید، انسان را قادر به بهره‌برداری از اعماق زمین کرده و میزان دسترسی انسان را گسترش داده است. تصویر روبه‌رو نشان می‌دهد که⁷ انسان برای رفع نیازهای خود به تغییر محیط دست می‌زند و در نتیجه محیط طبیعی به محیط جغرافیایی تبدیل می‌شود⁷

روابط انسان با محیط در علم جغرافیا چگونه است -6

چگونه محیط طبیعی به محیط جغرافیایی تبدیل می‌شود -7

8) محیط جغرافیایی از تعامل بین محیط طبیعی و محیط انسانی به وجود می آید. 8)

شکل ۶ - سد شاه عباسی (طبرس، خراسان جنوبی) قدیمی ترین و بزرگ ترین سد قوسی جهان است که یکی از نمونه های عالی خلاقیت، دوراندیشی و سخت کوشی ایرانیان است.

9 عملکرد انسان در ارتباط با محیط طبیعی به دو گونه است آنها را نام ببرید

L کدامیک از عملکردهای انسان ، تعادل محیط را در طولانی مدت حفظ میکند؟

f به چه علت جغرافیا علمی برای زندگی بهتر است؟

9) نگاه سودجویانه برای رسیدن به خواسته ها
9) درک توان ها و استفاده از منابع برای رفع نیازها

شکل ۸ - کشاورزی و رفع نیازها - برداشت چای - لاهیجان - گیلان

شکل ۷ - قطع بی رویه درختان جنگل - مازندران

به نظر شما کدام یک از این عملکردها تعادل محیط را در مدت طولانی حفظ می کند؟

f از آنجا که جغرافیا روابط متقابل انسان را با محیط، مطالعه و بررسی می کند، بنابراین شناخت توان ها و ظرفیت های محیطی بدون دانش جغرافیا ممکن نیست؛ پس جغرافیا علمی برای زندگی بهتر است.

خرده اد ۱۴۰۳ شناخت توانها و ظرفیتهای محیطی با دانش جغرافیا ممکن است ص/غ

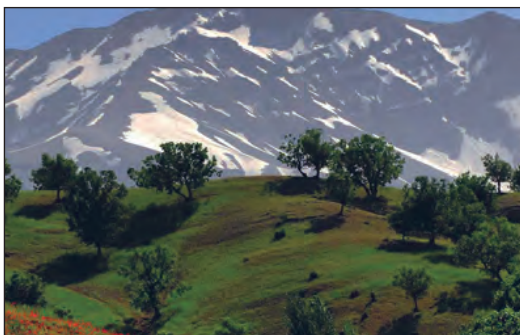
۵

T این عبارت که شغل اصلی ساحل نشینان ، صید ماهی و شغل اصلی کویرنشینان سفال سازی است با کدام مفاهیم جغرافیا در ارتباط است با ذکر یک دلیل؟
درک توانها و استفاده از منابع برای رفع نیازها. مردم ساحل نشین از دریا صیادی میکنند. کویر به دلیل وجود خاک و آفتاب سفال سازی

عملکرد مثبت و منفی انسان را در هر یک از نواحی زیر بررسی کنید و جدول را کامل نمایید.

جنگل گلستان - استان گلستان

زردکوه - چهارمحال بختیاری

ساحل بندر انزلی - گیلان

کویر مصر - اصفهان

ناحیه	عملکرد مثبت انسان	عملکرد منفی انسان
کوهستانی	- جلوگیری از فرسایش خاک - تولید برق آبی - ایجاد ورزش‌های مناسب	- چرای بی‌رویه دام - گسترش مناطق مسکونی در نقاط مرتفع - آلودگی محیط
جنگلی		
بیابانی		
ساحلی		

e چرا جغرافی دانان باید با دید ترکیبی موضوعات را مورد بررسی قرار دهند

10 کل نگرى یا دید ترکیبی در جغرافیا یعنی چه

d چگونگی شکل گیری محیط های جغرافیایی، که حاصل روابط متقابل انسان و محیط است، سبب می شود جغرافی دان با دید ترکیبی یا کل نگرى، موضوعات را مطالعه و بررسی کند؛ زیرا اجزا و عوامل محیط جغرافیایی در ارتباط با یکدیگر عمل می کنند.

10) دید ترکیبی یعنی: مطالعه همه جانبه و جامع پدیده ها با تمام ویژگی های آن در یک مکان

شکل ۹- شهر کوهپایه ای سی سخت - کهگیلویه و بویراحمد

به طور مثال جغرافی دان با هدف توسعه یک شهر، به مطالعه همه جانبه می پردازد و این مسائل را طرح و مطالعه می کند.

h ۱- با تهیه نقشه شهر، امکان گسترش فیزیکی شهر را بررسی می کند. (نقشه خوانی).

۲- با مطالعه بافت جمعیت شهر، میزان رشد آن و امکان مهاجرپذیری آن را حدس می زند (جغرافیای جمعیت).

۳- با مطالعه میزان منابع آب شهر، امکان توسعه شهر را پیش بینی می کند (جغرافیای آب ها). h

۴-

h جغرافیدانا باهدف توسعه یک شور در دید ترکیبی چه مسائلی را طرح و مطالعه میکنند و هر مسئله مربوط به کدام شاخه از جغرافیاست؟ سه مورد

فعالیت: ۲

اگر بخواهید با دید ترکیبی، روستای زیر را مورد مطالعه قرار دهید با توجه به شکل، چه سؤالاتی برای آن طرح می کنید؟

۱) شیب قرار گیری روستا چگونه است؟

۲) آیا وقوع سیل در این روستا امکان پذیر است؟

۳)

۴)

۵)

شکل ۱۰- روستای پالنگان - کامیاران - کردستان

۷ جغرافیدانا با مطالعه همه جانبه یک مکان کدام ویژگی جغرافیایی در محیط را مورد توجه قرار داده اند؟ دید ترکیبی در جغرافیا

روش مطالعه و پژوهش در جغرافیا

در درس گذشته دانستیم که در محیط جغرافیایی، اجزا و عوامل محیطی در ارتباط با یکدیگر، عمل می‌کنند؛ به همین دلیل جغرافی‌دانان با به کارگیری دید ترکیبی به مطالعه محیط می‌پردازند و به حل مسائل آن، اقدام می‌کنند؛ اما سؤال این است ابزارها و شیوه‌هایی که به جغرافی‌دانان کمک می‌کند تا بررسی‌های لازم را انجام داده و راه‌حل‌هایی مناسب پیشنهاد دهند چیست؟ آیا تاکنون به این مسئله فکر کرده‌اید؟ قبل از پاسخ به این سؤال لازم است که بدانیم در جغرافیا شش سؤال اساسی وجود دارد که جغرافی‌دان در بررسی‌های خود با آن روبه‌روست.

سوالات کلیدی در جغرافیا

a سوالات جغرافیا عبارت است از: کجا؟ چه چیزی؟ چرا؟ چه موقع؟ چه کسانی؟ چطور؟

جهت تفهیم نحوه به کارگیری سوالات جغرافیا، فرض کنید با پدیده‌های گرد و غبار (ریزگردها) مواجه شده‌اید:
- سؤال **کجا**، با رکن اساسی جغرافیا یعنی مکان وقوع پدیده‌ها سروکار دارد. «این اتفاق در کجا رخ داده است؟» (غرب و جنوب غربی)
- سؤال **چه چیز**، بر ماهیت هر پدیده یا مسئله، دلالت دارد؛ «چه چیزی رخ داده است؟» (وجود ریزگردهای بیش از حد مجاز در هوا).

شکل ۲- گردوغبار در شهر اهواز - استان خوزستان

شکل ۱- توفان گردوغبار - دهلران - استان ایلام

- سؤال **چرا**، به علت وقوع پدیده می‌پردازد. «چرا این پدیده به وجود آمده است؟» (تداوم خشکسالی در سال‌های اخیر).
- سؤال **چه موقع**، به روند زمانی موضوعات می‌پردازد. «چه زمانی این پدیده، شدت می‌یابد؟» (فصل گرم سال).
- سؤال **چه کسی** یا **چه کسانی**، روابط متقابل انسان و محیط، مورد توجه قرار می‌دهد. «چه کسانی یا کدام فعالیت‌ها و برنامه‌های انسانی در این پدیده اثر داشته است و تأثیر آن بر محیط و انسان چیست؟» (بی‌توجهی به تثبیت خاک).
- سؤال **چطور**، به بررسی سیر تکوین و تحول پدیده می‌پردازد. «زمینه‌های به وجودآورنده این پدیده چیست؟» (قطع درختان، از بین رفتن دریاچه‌ها، باتلاق‌ها، واحه‌ها و...)
a

کجا: در شهر تهران
چرا: پرودت هوا، خشکسالی و
کی: روز دوشنبه

چه چیزی: آلودگی هوا
چه کسانی: تعدادی از شهروندان
چه موقع: در فصل سرد سال

به خبر داده شده توجه کنید و به سؤالات کلیدی جغرافیا پاسخ دهید.

توفان عصر یکشنبه بیست و هشتم تیرماه ۱۳۹۴

توفان در کن و سولقان تاکنون ۲۰ کشته بر جا گذاشته است. بر اثر این بارندگی و سیل، مقداری از کوه‌های سمت امامزاده داوود ریزش کرده است؛ تعدادی از درختان شکسته شده و به همراه مقداری سنگ، حرکت کرده و در مسیر پل کیگا قرار گرفته که تعدادی از شهروندان که در این مسیر قرار گرفته‌اند، جان خود را از دست داده‌اند. دوکارگر چینی شاغل در پل سنگان آزادراه تهران - شمال هم بین کشته شدگان حادثه هستند.

کجا؟

چه چیز؟

چرا؟

کی (چه وقت)؟

چه کسانی؟

چطور؟

1 مراحل پژوهش در جغرافیا را بنویسید

حس کنجکاوی انسان درباره جهان و مسائل گوناگون آن سبب تلاش او برای کشف ناشناخته‌ها، شده است. امروزه برای پاسخگویی به نیازها و سؤالاتی که برای انسان به وجود می‌آید روش‌های علمی مختلفی وجود دارد. علم جغرافیا همانند سایر علوم برای رسیدن به پاسخ مسائلی که با آن روبه‌رو است به تحقیق و پژوهش می‌پردازد و این مراحل را طی می‌کند:

1) ● طرح سؤال و بیان مسئله

● تدوین فرضیه

● جمع‌آوری اطلاعات

● پردازش اطلاعات

● نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها 1

گام اول: طرح سؤال و بیان مسئله

پژوهشگر برای دستیابی به شناخت و آگاهی از مسئله‌ای که در ذهنش پدید آمده است، ابتدا باید مسئله خود را به صورت واضح و روشن بیان کند. بهتر است صورت مسئله را به شکل سؤالی نوشته و از عبارات خبری یا جملات کلی و نامعلوم جلوگیری شود. در این مرحله، پژوهشگر از خود می‌پرسد انجام این پژوهش چه اهمیتی دارد؟ نکته مورد توجه در این مرحله این است که پژوهشگر باید پژوهش دیگران را مورد بررسی قرار دهد؛ به عبارت دیگر، مطالعه سابقه، پیشینه مسئله و نتایج پژوهش دیگران، مورد نیاز پژوهشگر است. با این کار نسبت به موضوع، اطلاعات بیشتری پیدا می‌کند و مهم‌تر از همه، پی می‌برد سؤالی که برایش پیش آمده قبلاً پاسخ داده شده است یا خیر.

مثال

عوامل مؤثر در افزایش جمعیت شهر کرج در دهه اخیر چیست؟

شکل ۳- شهر کرج - استان البرز

g در گام اول پژوهش در جغرافیا پژوهشگر باید چه اقداماتی انجام دهد؟

L هدف از مطالعه سابقه پژوهش و نتایج پژوهش دیگران چیست؟

M. برای سؤال زیر دو فرضیه بنویسید

چرا کشت برنج در مازندران در سالهای اخیر کاهش یافته است؟

به نظر می‌رسد تغییر اقلیم و کاهش بارندگی سبب کاهش کشت برنج در مازندران شده است.

به نظر می‌رسد واردات برنج به برنج تأثیرگذار در کاهش کشت برنج در مازندران باشد.

فرضیه چیست 3

گام دوم: تدوین فرضیه

e چرا فرضیه‌سازی یکی از مراحل حساس پژوهش است؟ زیرا فرضیه‌ها در هر پژوهش، نقش راهنما را دارد و به فعالیت‌هایی که قرار است انجام شود جهت می‌دهد. (فرضیه پاسخ پیشنهادی و حدس اندیشمندانه محقق به سؤال تحقیق است.) 3 پژوهشگر با توجه به مسئله خود، پیشنهادها و خبرهای اولیه را در چارچوب مسئله پژوهش خود ارائه می‌کند. فرضیه‌های پژوهشگر (به میزان دانش، تجربیات و سوابق پژوهشی در دسترس او بستگی دارد) 4

فرضیه‌های که به ذهن یک پژوهشگر می‌رشد به چه عواملی بستگی دارد -4

● به نظر می‌رسد وجود زمینه‌های مناسب اشتغال، عامل افزایش جمعیت شهر کرج است.

● به نظر می‌رسد وجود خدمات آموزشی، درمانی و تفریحی، عامل افزایش جمعیت شهر کرج است.

f. به نظر می‌رسد وجود شهرکهای صنعتی یکی از عوامل مهم مهاجرت به منطقه پاکدشت باشد.

مثال فوق با کدام گام پژوهش مرتبط است؟

الف) تدوین فرضیه ب) پردازش اطلاعات ج) طرح مسئله د) نتیجه گیری

جمع آوری اطلاعات در پژوهش های جغرافیایی به چند صورت انجام می شود نام ببرید -5

روش میدانی

گام سوم: جمع آوری اطلاعات

جغرافی دانان برای مطالعه و پاسخگویی به سؤالات خود به اطلاعات نیاز دارند. آنها تلاش می کنند اطلاعات لازم را از منابع و روش های مختلفی به دست آورند.

الف) روش کتابخانه ای این روش در تمامی پژوهش های علمی، مورد استفاده قرار می گیرد. در برخی از آنها تمام تلاش پژوهشگر در کتابخانه صورت می گیرد و در برخی دیگر، بخشی از پژوهش در آنجا انجام می شود. تصاویر داده شده، برخی از منابع گردآوری اطلاعات کتابخانه ای را نشان می دهد که مورد استفاده جغرافی دان قرار می گیرد.

مثال

○ پژوهشگر به سالنامه آماری یک دهه مراجعه می کند و تغییرات جمعیتی شهر کرج را مورد مطالعه قرار می دهد. او با کمک عکس های هوایی و ماهواره ای، رشد فیزیکی شهر کرج را طی یک دهه بررسی می کند.

عکس هوایی روستای قاضی جهان - آذربایجان شرقی

نقشه استان اردبیل

سالنامه آماری کشور

تصویر ماهواره ای شهر تفرش - استان مرکزی

(ب) **روش میدانی** پژوهشگر در این روش برای گردآوری اطلاعات ناگزیر است به مکان مورد تحقیق برود و با مراجعه به افراد یا محیط و برقراری ارتباط مستقیم با مکان مورد مطالعه به گردآوری اطلاعات بپردازد. در واقع، او باید ابزار سنجش و اطلاعاتی خود را به مکان مورد نظر ببرد (پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهده، از جمله ابزارهای گردآوری اطلاعات میدانی است) 6

مثال

پژوهشگر با تعدادی از ساکنان یکی از محله‌های قدیمی شهر کرج، مصاحبه می‌کند و ضمن توجه به تغییرات جمعیتی به بررسی علت‌های پنهان تغییرات هم می‌پردازد.

گام چهارم: پردازش اطلاعات منظور از پردازش اطلاعات در پژوهش‌های جغرافیایی چیست-7 پس از جمع‌آوری، استخراج و طبقه‌بندی اطلاعات، مرحله پردازش (یعنی حذف اطلاعات غیرضروری و حفظ اطلاعات مرتبط با پژوهش) تجزیه و تحلیل اطلاعات آغاز می‌شود.

مثال

درصد تغییرات جمعیت و درصد شاغلان در یک دهه در شهر کرج با استفاده از روش‌های آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد در پژوهش‌های جغرافیایی چگونه انجام می‌شود-8

گام پنجم: نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

در مرحله آخر (پژوهشگر با نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل اطلاعات، پاسخ مسئله پژوهش را می‌یابد. او ضمن ارائه دلایل علمی و منطقی به تأیید یا رد فرضیه یا فرضیه‌های خود می‌پردازد) فرضیه‌ای که فرضیه یا فرضیه‌های یک پژوهشگر رد شود، پژوهشگر نباید دلسرد شود و پژوهش خود را بیهوده پندارد زیرا این پژوهش به کسانی که با این سؤال مواجه شده‌اند پاسخ می‌دهد و از طرح دوباره آن جلوگیری می‌کند.

مثال

نتیجه‌گیری؛ بین تقاضای نیروی کار در شهر کرج و جذب جمعیت در آن، رابطه‌ای مستقیم وجود دارد. پیشنهاد؛ با توجه به قابلیت‌های جغرافیایی شهرهای اطراف، صنایع کوچک در آنجا ایجاد شود.

فعالیت: ۲

آیا تاکنون موضوعی جغرافیایی در اطراف شما بوده است که حس کنجکاوی شما را جلب کرده باشد؟ در جدول زیر، مسئله مورد نظر خود و موارد داده شده را تکمیل کنید.

مراحل	نمونه
سؤال پژوهش	
فرضیه پژوهش	
جمع‌آوری اطلاعات	
پردازش اطلاعات	
نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها	

مشخص کنید هر یک از موارد زیر به کدام مرحله از مراحل پژوهش در جغرافیا مربوط می‌باشد.

(الف) به نظر می‌رسد وجود ریزگردها در نیمه غربی ایران عامل ایجاد اختلالات تنفسی در این منطقه شده است

(ب) پژوهشگر با کمک عکسهای ماهواره ای تغییرات سطح آبهای دریای خزر را مورد بررسی قرار می‌دهد

(ج) پژوهشگر، درصد تغییرات جمعیت با سواد در شهر رشت را با استفاده از روش‌های آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد

(د) بین نیروی کار در شهر کرج و جذب جمعیت در آن رابطه‌ای مستقیم وجود دارد

b گسترده‌گی کشور ما در عرض‌های جغرافیایی مختلف چگونه باعث پیشرفت کشور ما شده است
b2 چه ارتباطی بین تنوع تولیدات کشاورزی و موقعیت ریاضی در ایران وجود دارد

a محل قرار گرفتن هر پدیده در سطح کره زمین، موقعیت جغرافیایی آن پدیده است.
موقعیت جغرافیایی هر کشور از دو نظر قابل مطالعه است: ^M1 (موقعیت ریاضی و موقعیت نسبی) ^M2 (از دیدگاه دانش جغرافیا، موقعیت جغرافیایی هر کشور از چه نظرهایی قابل مطالعه است؟)

۱- موقعیت ریاضی یا مطلق

کلاس شما چند ردیف نیمکت دارد؟ چند ستون دارد؟ شما در کدام ردیف و ستون کلاس نشسته‌اید؟ فرض کنید پاسخ شما ردیف سوم ستون وسط (دوم) کلاس باشد. این پاسخ، نشان‌دهنده موقعیت ریاضی شما در کلاستان است. هر پدیده در روی زمین دارای موقعیت ریاضی است که این موقعیت فقط به آن پدیده تعلق دارد.

2 (محل دقیق هر پدیده یا مکان، با توجه به طول و عرض جغرافیایی، موقعیت مطلق یا ریاضی آن مکان است.)

ایران در عرض جغرافیایی ۲۵ تا ۴۰ درجه در جنوب منطقه معتدله نیمکره شمالی و همچنین در ۴۴ تا ۶۳ درجه طول شرقی واقع شده است. b گسترده‌گی کشور ما در این عرض‌ها به تنوع آب و هوا در آن منجر شده است. این تنوع آب و هوایی در نوع تولیدات کشاورزی، محیط‌زیست و در نهایت پیشرفت کشور ما مؤثر است. b2 این مطلب را به صورت کامل در بحث آب و هوای ایران خواهید خواند.

شناخت محل زندگی خود

فعالیت ۱

- ۱- با استفاده از کتاب استان‌شناسی حدود تقریبی موقعیت ریاضی استان خود را در نقشه بالا مشخص کنید.
- ۲- در صورت امکان با استفاده از نرم‌افزار GoogleEarth موقعیت ریاضی مدرسه و منزل خود را مشخص نمایید.

۱- با توجه به مطالب یاد شده، مختصات جغرافیایی ایران را در نقشه زیر پیدا کنید.

۲- فرض کنید بتوانیم موقعیت جغرافیایی ایران را تغییر دهیم. با توجه به موقعیت‌های ریاضی جدید، شرایط آب و هوایی و ... را در این دو حالت بررسی، و موارد را با یکدیگر مقایسه کنید. در هر گروه یکی از موقعیت‌های فرضی را با موقعیت واقعی ایران مقایسه کنید.

۲- موقعیت نسبی

نسبت قرارگیری محل نشستن شما به میز معلم، تخته کلاس، در ورودی و پنجره‌های کلاستان چگونه است؟ اگر هر کدام از این موارد، جابه‌جا شود بر شما تأثیر دارد؟ محل نشستن شما در کلاس نسبت به سایر پدیده‌ها موقعیت خاصی برای شما ایجاد کرده که با سایر هم‌کلاسی‌های شما متفاوت است. مکان نشستن شما نسبت به سایر پدیده‌های کلاس، موقعیت نسبی شما در کلاس است.

3) محل قرارگیری هر مکان، نسبت به پدیده‌های طبیعی یا انسانی پیرامون خود، موقعیت نسبی آن مکان است (3)

همه پدیده‌ها موقعیت نسبی دارند. منظور از موقعیت نسبی هر کشور، محل قرارگیری آن، نسبت به سایر کشورها، دریاها، تنگه‌ها، کانال‌ها، خلیج‌ها، منابع اقتصادی و... است.

فعالیت: ۳

برای درک بهتر این مفهوم به نقشه زیر توجه کنید. موقعیت نسبی ایران را بررسی، و نتایج آن را در کلاس ارائه کنید.

شکل ۲- نقشه جنوب غربی آسیا

M تنوع آب و هوایی، نقش ارتباطی بین سه قاره و قرارگیری در کانون ثروت جهان به ترتیب زائیده کدام موقعیت جغرافیای ایران است؟

هر یک از جملات زیر به کدام موقعیت جغرافیایی ایران اشاره می‌کند؟

(الف) ایران بین عرض جغرافیایی ۲۵ تا ۴۰ درجه نیم‌کره شمالی واقع شده است.

(ب) ایران در سواحل شمالی با دریای خزر و در سواحل جنوبی با خلیج فارس و دریای عمان مرز دریایی دارد.

موقعیت نسبی ایران

g ایران به دلیل قرار گرفتن در مجاورت خلیج فارس، دریای عمان، تنگه هرمز و نیز دریای خزر از موقعیت نسبی ممتازی برخوردار است. g
خلیج فارس به دلایل زیر دارای اهمیت است:

4) 1 ارزش و نقش ارتباطی بین سه قاره آفریقا، اروپا و 4) 2 بزرگ‌ترین منبع انرژی جهان، ذخایر با ارزشی دارد، آسیا که در گذشته اهمیت داشته و اکنون نیز به‌عنوان L زیرا حدود ۶۶ درصد ذخایر نفت جهان و ۲۸ درصد ذخایر حلقه‌ای از زنجیره حمل و نقل کالا و نفت، اهمیت خود گاز طبیعی را در خود جای داده است. 4) L را حفظ کرده است. 4)

4) 3 درآمد و دلارهای ناشی از صدور و فروش نفت 4) 4 این منطقه، ارزش فرهنگی و سیاسی دارد. زیرا خام، منطقه خلیج فارس را به صورت یکی از کانون‌های ثروتمند جهان در آورده است و این بازار مصرف بزرگ، آن را به کانون توجه صادر کنندگان کالاهای صنعتی و غیرصنعتی تبدیل کرده است. 4)

N چرا منطقه خلیج فارس ارزش فرهنگی و سیاسی بالایی دارد

مجموعه این ارزش‌هاست که قدرت‌های جهانی را در گذشته و امروز متوجه خلیج فارس کرده است. زیرا تسلط بر تمام یا هر یک از این موارد، موازنه قدرت* را در جهان تغییر می‌دهد. d

ایران از کشورهای مهم در منطقه خلیج فارس است. عوامل طبیعی و انسانی، شرایط خاصی برای کشور ایران پدید آورده است. به اطلاعات داده شده توجه کنید تا موقعیت و ویژگی‌های این کشور را در منطقه بشناسید.

جدول زیر فقط برای مطالعه و فعالیت در کلاس است.

فعالیت: ۴

با توجه به اطلاعات جدول مقابل، جدول زیر را کامل کنید تا با موقعیت ایران در منطقه خلیج فارس بیشتر آشنا شوید.

نام کشور	وسعت (کیلومتر مربع)	جمعیت (میلیون نفر) ۲۰۱۸	تولید نفت (به میلیون بشکه در روز) ۲۰۱۸	ذخایر - میلیارد بشکه ۲۰۱۸
ایران	۱۶۴۸۱۹۵	۸۲	۳/۷	۱۵۷/۸
عربستان	۲۱۵۰۰۰۰	۳۳	۱۱	۲۶۸/۳
عراق	۴۳۷۰۷۲	۳۸	۴/۴	۱۴۴/۲
امارات متحده عربی	۸۳۶۰۰	۱۰	۳/۳	۹۷/۸
کویت	۱۷۸۲۰	۴/۵	۲/۷	۱/۵
بحرین	۶۶۵	۱/۵	۰/۴	۰/۱
قطر	۱۱۴۹۳	۲/۷	۰/۶	۲۵/۴
عمان	۳۱۲۴۶۰	۴/۵	۰/۹	۵/۵

رتبه در وسعت	عربستان - ایران -
رتبه در جمعیت	ایران -
رتبه در تولید نفت	عربستان -

شکل ۴- کشتی ارتش جمهوری اسلامی ایران - تنگه هرمز

شکل ۳- قایق‌های تندرو سپاه پاسداران انقلاب اسلامی - تنگه هرمز

تنگه هرمز، آبراهه هلالی شکلی است که آب‌های آزاد* اقیانوس هند و دریای عمان را به خلیج فارس متصل می‌کند^۵. این تنگه به سبب اینکه دروازه خروجی نفت خلیج فارس است، مهم‌ترین آبراهه راهبردی (استراتژیک*) و یکی از گذرگاه‌های تجاری مهم جهان است.^۵

دلیل اهمیت تنگه هرمز را بنویسید - 5

شکل ۵- نقشه موقعیت جغرافیایی تنگه هرمز

6) دریای عمان: به واسطهٔ مجاورت با آب‌های آزاد (اقیانوس هند) و وجود سواحل با قابلیت‌های دفاعی مناسب از نظر اقتصادی و نظامی اهمیت بسیاری برای ایران دارد. 6

شکل ۶- تصویر ماهواره‌ای دریای عمان

7) دریای خزر: بزرگ‌ترین پهنهٔ آبی محصور در خشکی به واسطهٔ منابع نفت و گاز، تأمین ۹۰٪ از خاویار جهان و دسترسی به بازار مصرف ۳۰۰ میلیون نفری کشورهای آسیای میانه* از موقعیت نسبی بالایی برخوردار است. 7

دلیل اهمیت دریای خزر را بنویسید-7

شکل ۷- تصویر ماهواره‌ای دریای خزر

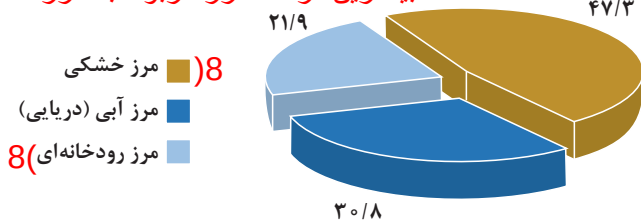
مرزهای سیاسی

مهم همان‌طور که می‌دانید،^f مرز مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی هر کشور از کشور همسایه است و نشان می‌دهد سرزمین یک کشور تا کجا امتداد دارد.^f ایران کشور وسیعی است که حدود ۸۷۵۵ کیلومتر، مرز مشترک سیاسی با همسایگانش دارد و با ۱۵ کشور مرز خشکی یا آبی دارد. ایران طولانی‌ترین مرز را با عراق و کوتاه‌ترین مرز را با ارمنستان دارد.

با استفاده از نقشهٔ جنوب غربی آسیا کشورهای همسایه ایران را نام ببرید. با دقت در نمودار زیر چه نکتهٔ مهمی توجه شما را به خطوط مرزی ایران جلب می‌کند؟

انواع مرزهای ایران را نام ببرید و بیشترین درصد مرز مربوط به چه مرزی است-8

بیشترین درصد مرز مربوط به مرز خشکی

نمودار ۱- درصد انواع مرزهای ایران

شکل ۸- پاسگاه مرزی^۱

۱- منبع: فرماندهی مرزبانی جمهوری اسلامی ایران

با توجه به درس یازدهم کتاب استان شناسی در مورد زندگی نامه یکی از شهدای دفاع مقدس که از مرزهای ایران اسلامی دفاع نموده‌اند تحقیق کرده و در کلاس ارائه دهید.

دسترسی به آب های آزاد برای یک کشور چه مزیت های دارد -9

تعدادی از کشورها به علت مجاورت با دریا و دریاچه‌ها، امکان دسترسی به خطوط دریایی هم دارند. کشور ما از جمله کشورهایی است که از طریق راه‌های آبی با کشورهای جهان در ارتباط است. راه‌های آبی، امکان روابط بازرگانی بیشتری را فراهم می‌کند.

دسترسی به آب‌های آزاد برای هر کشوری (علاوه بر امکان ارتباط با سایر نقاط جهان، دستیابی به منابع غذایی و منابع معدنی و سوخت‌های فسیلی را نیز فراهم می‌کند) 9

شکل ۱۰ - فعالیت‌های دریانوردی در خلیج فارس و دریای عمان

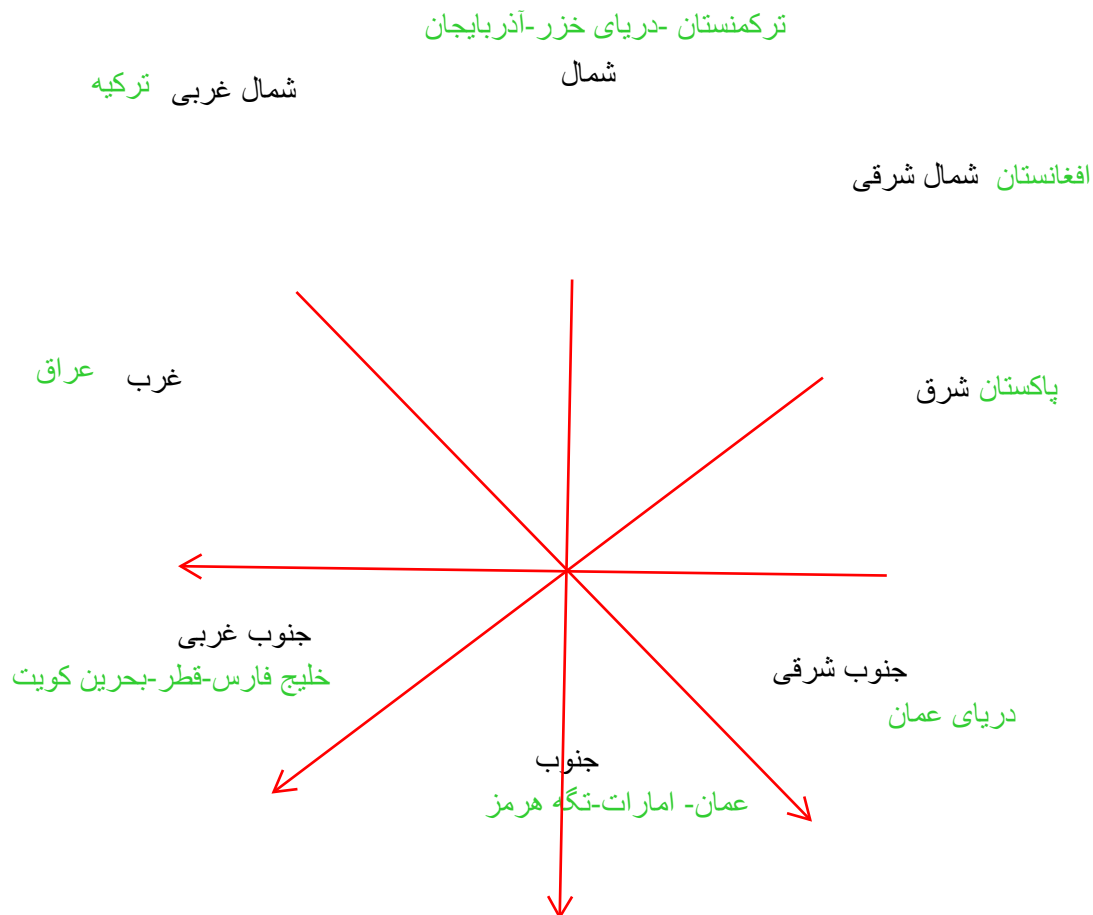
شکل ۹ - جابه‌جایی کالا در اسکله شهید رجایی

یکی دیگر از مرزهایی که امکان دسترسی به سایر کشورهای جهان را امکان‌پذیر می‌سازد، خطوط هوایی است که از طریق آن، ارتباط با سایر نقاط جهان فراهم می‌شود.

۱- مرزهای آبی شمال و جنوب ایران چه مزیت‌هایی برای کشور ما به وجود آورده است؟ با یکدیگر گفت‌وگو و نتایج آن را در کلاس ارائه کنید.

۲- چرا تنگه‌ها، آبراهه‌های مهم و استراتژیک محسوب می‌شوند؟

بارسم شکل موقعیت نسبی کشور ایران نسبت به کشورهای همسایه آن را بنویسید -10

ناهمواری های ایران

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

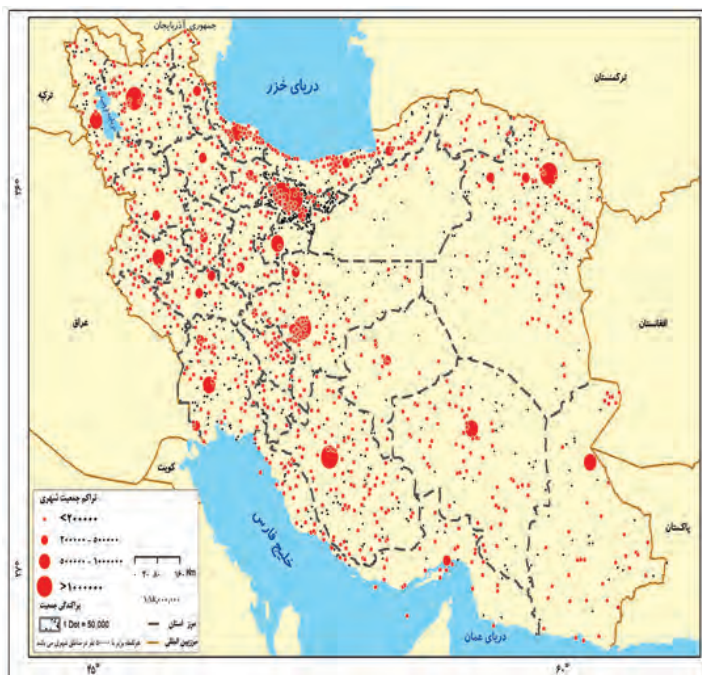
و نیز کوه های بزرگ را در زمین بنهاد تا زمین شما را به لرزه و اضطراب نیفکند و نهرها جاری کرد و راهها پدیدار

ساخت تا مگر هدایت شوید (سورة نحل، آیه ۱۵)

شکل ۱- نقشه ناهمواری های ایران

در سرزمین ما، روستاها و شهرهای بسیاری وجود دارد؛ اما پراکندگی آنها در همه جای کشور یکسان نیست. از دشت های نسبتاً هموار داخلی تا جلگه های سرسبز سواحل دریای خزر، از کوه های البرز تا زاگرس، جلگه های ساحلی خلیج فارس و دریای عمان، سکونتگاه های متعدد به شکل شهر و روستا استقرار یافته است. تعداد این سکونتگاه ها در مناطق پایکوهی بیشتر، و جمعیت در آنها متراکم تر است.

شکل ۲- نقشه تراکم جمعیت ایران در نواحی شهری

چرا پراکندگی جمعیت در نواحی مختلف کشور متفاوت است؟ در نقشه های روبه رو، موقعیت استقرار کوهستان ها و جلگه ها را با پراکندگی جمعیت کشور در نواحی شهری با هم مقایسه کنید. به نظر می رسد بین ناهمواری ها و تراکم جمعیت، ارتباط نزدیکی هست؛ چرا؟

چرا ۱

در ایران بی ناهمواری ها و تراکم جمعیت چه رابطه ای وجود دارد-1 رابطه مستقیمی وجود دارد یعنی هر چه تراکم ناهمواری ها بیشتر شود جمعیت در آنجا نیز زیادتیر می شود زیرا ناهمواری های در ایران دارای آب و هوای مطلوب و خاک حاصلخیز هستند

ج) در کدام دوران این ناهمواری ها به شکل نهایی خود رسیدند **کواترنر**
 د) چه عواملی شکل این ناهمواری ها را بعد از تشکیل تغییر داد **فرسایش**
اهمیت ناهمواری ها

نگاهی دقیق به نقشه ناهمواری های ایران نشان می دهد که بخش اعظم سرزمین ما را نواحی مرتفع و کوهستانی تشکیل می دهد. اگرچه ارتفاع کوه ها در بعضی جاها کمتر و در برخی مناطق بیشتر است؛ **۲) این** ناهمواری ها بر تشکیل اجتماعات انسانی، نوع معیشت مردم و حتی بر تاریخ کشور ما، پیروزی و ناکامی های تاریخی نیز تأثیرگذار بوده است **۳) ه** عنوان نمونه آریوبرزن سردار دلاور ایرانی با استفاده از تنگه تکاب در ارتفاعات زاگرس (جایی در استان کهگیلویه و بویراحمد کنونی) در برابر حمله اسکندر مقدونی از ایران دفاع کرد) و یا در سال **پایانی دفاع مقدس، رزمندگان اسلام در منطقه اسلام آباد غرب و** **کِرنَد غرب** (تنگه چهارزبر واقع در استان کرمانشاه) با استفاده از موقعیت کوهستانی و عوارض طبیعی منطقه، عملیات مرصاد را با موفقیت اجرا کردند.

جدول ۱- دوران های مختلف زمین شناسی

دوران	دوره	عهد	میلیون سال قبل
سنوزویک	کواترنر	عهد حاضر	
		پلستوسن	۲/۵۸
		پلیوسن	
		میوسن	
		الیگوسن	
		انوسن	
		پالئوسن	۶۵
مزوزویک	کرتاسه		
	ژوراسیک		
	تریاس		
			≈ ۲۵۲
پالئوزویک	پرمین		
	کربونیفر		
	دوین		
	سیلورین		
	اردوویسین		
	کامبرین		
			≈ ۵۴۱
	پروتروزویک		
برکامبرین	آرکنن		میلیارد ۴/۶۰۰ ≈

پیدایش ناهمواری های ایران

طی دوران های زمین شناسی، ناهمواری ها به وجود آمده است. ناهمواری های ایران بیشتر طی دوران های اول تا سوم زمین شناسی پدید آمده است و پیدایش نهایی آنها به اواخر دوران سوم زمین شناسی (سنوزویک) مربوط است. پس از آخرین تحولات در این دوران، طی دوره «کواترنر»^۱ ناهمواری های کشور ما شکل نهایی یافته و از آن پس تحت تأثیر عوامل فرسایش تغییر شکل می یابند. این عوامل (آب های روان، باد، اختلاف دما و یخچال ها) به همراه عملکرد انسان، که با بهره برداری های گوناگون خود از محیط، سرعت تغییرات را افزایش داده است، موجب تغییر شکل ناهمواری های ایران شده است. **b**

b چه عواملی سبب تغییر شکل ناهمواری های ایران شده است

۱- دوره کواترنر به دوره انتهایی زمان های زمین شناسی گفته می شود که تقریباً ۲/۵ میلیون سال اخیر را دربرمی گیرد و طی آن، دوره های یخچالی و بین یخچالی، دوره های بارانی و خشک به وقوع پیوسته و آثار زیادی بر ناهمواری ها بر جای گذاشته است. گسترش زندگی انسان و شهرنشینی هم باعث تغییرات زیادی در ناهمواری ها طی این دوره شده است.

تقسیمات ناهمواری های ایران

با توجه به نقشه پراکندگی ناهمواری های ایران، می توان تقسیماتی را در آن تشخیص داد:

2) الف) سرزمین های کوهستانی که اغلب بیش از هزارمتر از سطح دریاهای آزاد ارتفاع دارند.

ب) سرزمین های پست و هموار که شامل دشت ها در نواحی داخلی و جلگه های کم ارتفاع در سواحل دریاها می شوند. 2)

الف) سرزمین های کوهستانی c مناطق کوهستانی در ایران بر چه اساسی تقسیم بندی می کنند

c با توجه به تاریخچه زمین شناسی، تحولات ناهمواری ها، شکل و پراکندگی c کوهستان های ایران را می توان به صورت زیر

تقسیم بندی کرد:

d دو کوه در منطقه کوهستانی آذربایجان که در اثر فعالیت های آتشفشانی به وجود آمده اند را بنویسید

۱- منطقه کوهستانی شمال کشور

منطقه کوهستانی شمال کشور شامل:

الف) منطقه کوهستانی آذربایجان: 4) رشته کوه ارسباران (قره داغ) در شمال 4) رشته کوه مرزی ایران و ترکیه، 4) مال و

غرب این منطقه را دربر گرفته است. علاوه بر این کوه ها، دو توده کوهستانی مهم دیگر، به نام ها 4) سهند و سبلان 4) در اثر فعالیت های آتشفشانی، در این منطقه وجود دارند.

شکل ۳- نقشه پراکندگی ناهمواری های منطقه کوهستانی آذربایجان

(د) نام مهم ترین قله این کوهستان چیست **بغرو داغ**
 (ه) به چه علت آبهای جاری از کوههای تالش با سرعت به دریای خزر، وارد میشوند؟ **زیرا شیب عمومی این کوهها به سمت خزر بیش از منطقه آذربایجان است**
(ب) منطقه کوهستانی تالش: کوهستانهای تالش با جهت شمالی - جنوبی، منطقه آذربایجان را از کنارههای دریای خزر جدا کرده است. شیب عمومی این کوهها به سمت خزر بیش از منطقه آذربایجان است و آبهای جاری از آنها با سرعت به دریای خزر، وارد می شود. با مراجعه به نقشه، نام مهم ترین قله این کوهستان را پیدا کنید. آیا محل جدا شدن کوههای تالش از کوههای البرز را می توانید پیدا کنید؟

(پ) منطقه کوهستانی البرز: کوههای البرز از تنگه منجیل شروع شده و در امتداد غربی - شرقی تا کوههای شاه کوه در نزدیکی **شاهرود** و گردنه خوش بیلاق ادامه دارند. دامنه های این کوهها معمولاً به سمت شمال و یا جنوب است و در آن دره های وسیع و عمیقی هست، که رودهایی چون **چالوس** و **هراز** آنها جریان دارند. بخش اعظم این چین خوردگی وسیع، حاصل کوهزایی مواد رسوبی طی میلیون ها سال است **(۶)** فعالیت های آتشفشانی در دوره کواترن **(۶)** سبب شکل گیری قله دماوند در این رشته کوه شده است و قله های دیگری چون علم کوه، تخت سلیمان و توچال در این رشته کوه توجه علاقه مندان به کوه نوردی را به خود جلب کرده است. مراکز جمعیتی بسیاری در امتداد کوهستانهای البرز مستقر شده است و یکی از کانون های عمده فعالیت های اقتصادی کشور به شمار می رود.

گستره فعال البرز

8 S گسترش شهرهای پرونق اقتصادی مثل تهران، کرج، احداث جاده های ارتباطی (شوسه و راه آهن)، احداث سدها و هدایت رودخانه ها و بهره برداری از آنها، گسترش فعالیت های کشاورزی گوناگون و بهره برداری از معادن فراوان کوه های البرز **(8 S)** همواری های این منطقه کوهستانی را به شکلی ناپایدار درآورده است. مجموعه این فعالیت ها سبب شده است دامنه ها و دره ها، دشت ها و رودخانه های این منطقه کوهستانی طی دهه ها، چهره دیگری به خود بگیرد و گاه، **k** مخاطراتی همچون ریزش* و لغزش* در جاده ها و دامنه ها، لرزش های خفیف و گسترده، طغیان رودها و بروز سیلاب و همانند آنها حادث شود. **k**

9 درباره منطقه کوهستانی البرز به سوالات زیر پاسخ دهید

- الف) محدوده این منطقه کوهستانی را بنویسید **کوه های البرز از تنگه منجیل شروع شده و در امتداد غربی - شرقی تا کوه های شاه کوه در نزدیکی شاهرود و گردنه خوش بیلاق ادامه دارند**
 ب) این کوه ها در کدام جهت جغرافیایی قرار دارد **غربی - شرقی**
 ج) دامنه این کوه ها معمولاً به کدام سمت است **معمولاً به سمت شمال و یا جنوب است**
 د) چه رودهای مهمی در منطقه کوهستانی البرز جریان دارد **هراز و چالوس**
 ه) علت تشکیل قله دماوند در منطقه کوهستانی البرز را بنویسید **فعالیت های آتشفشانی در دوره کواترن**
 و) قله های مهم منطقه کوهستانی البرز را بنویسید **علم کوه، تخت سلیمان، توچال و دماوند**

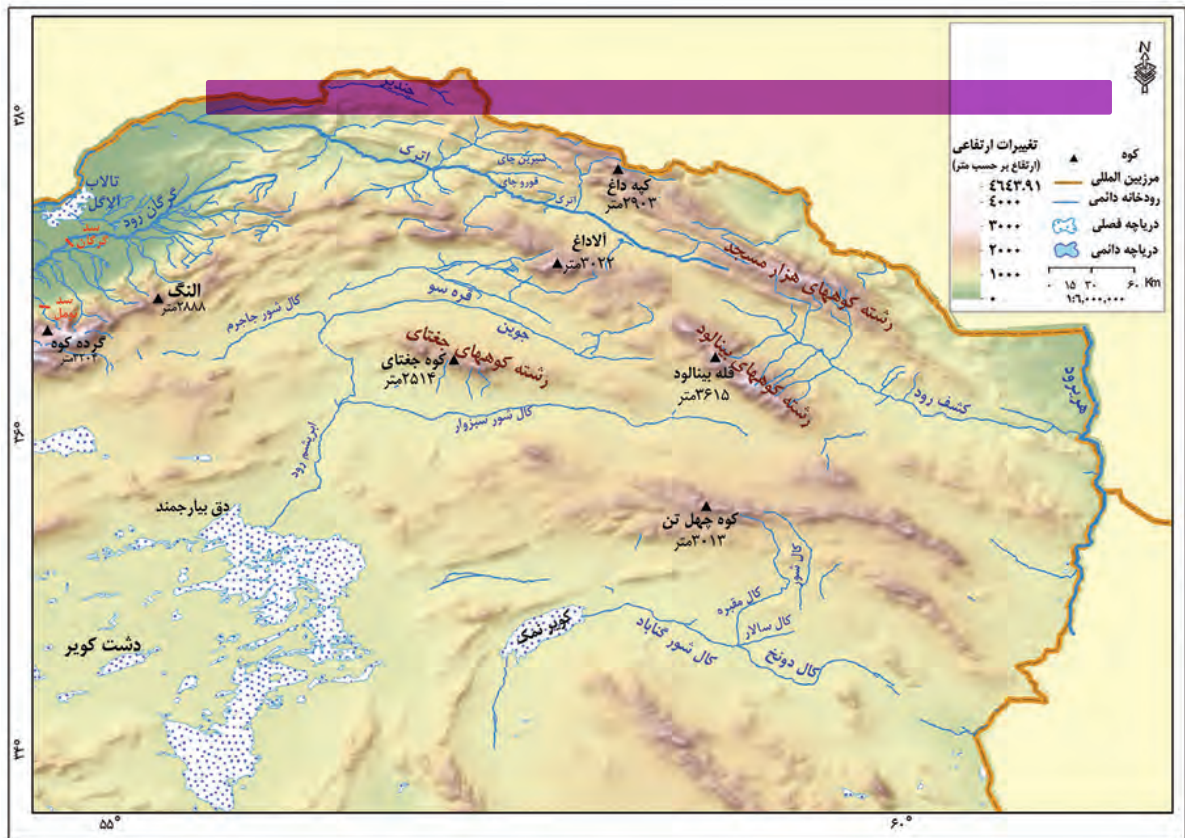

شکل ۴- نقشه پراکندگی ناهمواری های منطقه کوهستانی البرز و تالش

در دهه های اخیر مخاطراتی همچون ریزش و لغزش در جاده ها و دامنه های البرز بیشتر شده است، فعالیت های انسانی تأثیرگذار در این زمینه را بنویسید. (۴ مورد)

جاده‌هایی که شهرهای دامنه‌های جنوبی البرز را به دامنه‌های شمالی آن ارتباط می‌دهد بر روی نقشه پیدا کنید.
- این جاده‌ها از کنار کدام کوه‌ها و دره‌ها عبور می‌کند؟
- عبور جاده‌ها در این نواحی با عملیات ساختمانی (برداشت مواد، حمل و بر جای گذاری‌ها، انفجار سنگ‌ها، تغییر در مجاری آب‌ها، احداث تونل و...) همراه است. تأثیر این عملیات را بر ناهمواری‌های این منطقه، با هم‌گروه‌های خود به بحث بگذارید و گزارشی تهیه و ارائه کنید.

ت) کوه‌های شمال خراسان: این کوه‌ها به شکل منظم و موازی در شمال شرقی ایران قرار دارند. از رشته‌کوه‌های مهم کوه‌های شمال خراسان، می‌توان هزار مسجد، آلاداغ و در اطراف نیشابور، بینالود را نام برد.

شکل ۵- نقشه کوه‌های شمال خراسان

۲- منطقه کوهستانی غربی (زاگرس)

چین‌خوردگی‌های دیواره‌مانندی با دره‌های موازی و به‌طول صدها کیلومتر، چشم‌انداز نواحی کوهستانی غربی کشور از مریوان در کردستان با جهت شمال غربی - جنوب شرقی تا شمال تنگه هرمز را تشکیل داده است. با مراجعه به نقشه صفحه بعد قله‌های بلند این رشته کوه را مشخص کنید.

شکل ۶ - نقشه رشته کوه زاگرس

زاگرس چگونه به وجود آمد؟-9

رشته کوه زاگرس از برخورد دو صفحه شبه جزیره عربستان و صفحه اوراسیا به وجود آمده است. ⁹ن چین خوردگی‌ها پس از تشکیل، به حالت اولیه باقی نمانده و طی میلیون‌ها سال به علت فرسایش تغییر شکل یافته است.

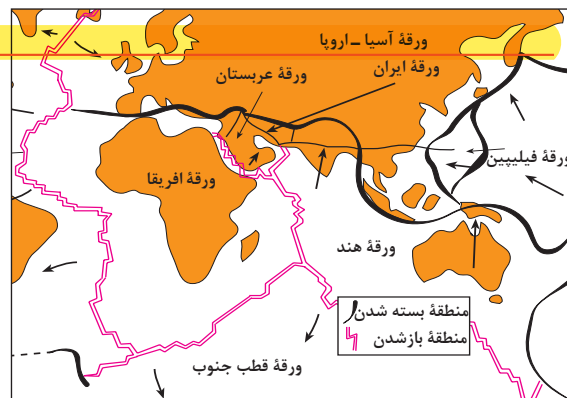
خرداد 1403

یکی از زیباترین و فعال‌ترین پدیده‌های رشته کوه زاگرس، گنبدهای نمکی است.

گنبد نمکی ⁹توده‌ای از نمک به شکل تقریباً گنبدی که بر اثر عوامل درونی و وزن مخصوص* کمتر نمک نسبت به رسوبات اطراف خود بالا می‌آید.

شکل ۸ - گنبد نمکی جاشک - خور موج (استان بوشهر)

شکل ۷ - نقشه نحوه تشکیل رشته کوه زاگرس

عوامل تغییر دهنده زاگرس در حال حاضر

از بین بردن جنگل ها و استفاده نامناسب از اراضی کشاورزی

الف) عوامل طبیعی: رودهای بسیاری از زاگرس سرچشمه می گیرند. جریان آب در این رودها به علت تغییرات اقلیمی، دچار نوساناتی شده و از حالت منظم به حالت نامنظم و طغیانی تغییر شکل داده است. ریزش های جوی شدید، کوه ها را فرسایش می دهد و مواد آن در دسترس این رودها قرار می گیرد. به نظر می رسد طی سه دهه اخیر، طغیان در رودهای حوضه زاگرس بیش از گذشته شده و در پی آن، حمل رسوب توسط رودها به تشکیل شکل های جدیدی از ناهمواری منجر شده است. توفان های گرد و غبار از دیگر عواملی است که هم طبیعت و هم انسان در منطقه زاگرس در ایجاد و گسترش آنها مؤثر است. طی سی سال اخیر، وقوع توفان ها در این منطقه بیشتر شده است و انتظار می رود در استان های زاگرسی (مثل خوزستان، لرستان و ایلام) افزایش یابد.

p چرا رودهای که از زاگرس سرچشمه میگیرند از حالت منظم به حالت نامنظم تغییر شکل داده اند **به علت تغییرات اقلیمی**

X تغییرات اقلیمی چه تاثیری روی رودهای که از رشته کوه زاگرس سرچشمه میگیرند گذاشته است

G **با توجه به اینکه طغیان رودهای حوضه زاگرس بیش از گذشته شده و در نتیجه حمل رسوبات توسط رودها**

باعث تشکیل شکل های جدیدی از ناهمواری شده است به سوالات زیر پاسخ دهید

الف- برای جلوگیری از طغیان رودها و آب مورد نیاز اراضی و صنعتی چه راهکاری پیشنهاد میکنید؟ احداث سدهای متعدد

ب- سه مورد از عوامل انسانی که باعث طغیان رودها در مناطق شهری شده است را بیان نمایید

دیواره بندی- مجراسازی- پل سازی- پوشاندن رودها و ورود فاضلاب های شهری

شکل ۹ - تغییر در مجرای رود خرم آباد - لرستان

ب) عوامل انسانی: بر روی رودهای حوضه زاگرس، سدهای متعدد احداث شده است. این سدها برای جلوگیری از طغیان رودها، تولید برق آبی، تنظیم آب مورد نیاز برای آبیاری اراضی کشاورزی، استفاده های صنعتی و یا تأمین آب مورد نیاز شهرها و روستاها احداث شده است.

همچنین شهرهای متعددی در کناره رودها گسترش یافته است که باعث برهم خوردن تعادل جریان رودها بر اثر دست کاری های انسانی (مثل دیواره بندی، مجراسازی، پل سازی، پوشاندن روی رودها و ورود فاضلاب های شهری) در نواحی شهری شده و رودها را وادار کرده است که در مناطق شهری از بستر تعیین شده تجاوز کنند و طغیان یا سیلاب را به شهرها تحمیل نمایند. نمونه های متعددی از این سیلاب ها در زاگرس در استان های لرستان و ایلام طی سال های اخیر مشاهده شده است. افزایش رسوبات، سبب گسترش «سیلاب دشت ها» می شود، و مجاری رودها را دچار تغییر می کند.

احداث جاده ها، از بین بردن جنگل ها و استفاده نامناسب از اراضی کشاورزی در نواحی شهری و روستایی زاگرس همراه با گسترش شهرها و روستاها به ضرر دامنه ها، دره ها و دشت ها بوده است و از دیگر عوامل انسانی تغییر شکل ناهمواری ها در زاگرس، طی پنجاه سال اخیر به شمار می آید.

Y چرا بر روی رودهای حوضه زاگرس، سدهای متعدد احداث شده است

Z چه عواملی باعث شده است که در حوضه زاگرس رودها از بستر تعیین شده تجاوز بکنند و طغیان یا سیلاب را به شهرها تحمیل نمایند

V احداث شهرهای متعدد در کنار رودهای که از زاگرس سرچشمه میگیرند چه مخاطراتی را ایجاد کرده است

اگر در یک منطقه کوهستانی زندگی می کنید (آذربایجان، البرز و یا زاگرس)، عوامل انسانی مؤثر در تغییر شکل ناهمواری های پیرامون محل زندگی خود را با هم گروه ها مطرح کنید. آنها را فهرست و مهم ترین عامل این تغییر شکل ها را تشریح کنید.

۳- منطقه کوهستانی مرکزی

11) اگر سه نقطه کوه جغتای در خراسان رضوی، گردنه آوج در استان قزوین و قله کوه بزمان یا خضر زنده در سیستان و بلوچستان را به یکدیگر وصل کنید، مثلثی تشکیل می شود که منطقه کوهستانی مرکزی نامیده می شود. 11

ناهمواری های این منطقه دو نوع است: بخشی کوه های چین خورده که به آنها کوه های مرکزی گفته می شود و برخی توده های نفوذی آذرین که به آنها کوه های منفرد مرکزی می گویند. ۷۸

شکل ۱۰ - نقشه کوه های مرکزی

این کوه ها در کدام منطقه کوهستانی کشور تشکیل شده اند؟ منطقه کوهستانی شرق و جنوب شرق
 علت تشکیل این کوه ها چیست؟ فرسایش

۴- کوه های شرق و جنوب شرقی

● در جنوب استان سیستان و بلوچستان و اطراف چاله جازموریان در کرمان، منطقه مکران واقع شده است که در آن رشته کوه های بشاگرد و اطراف آن با ارتفاع نسبتاً کم و فرسوده ای وجود دارد. در این کوه ها، فرسایش، شکل های زیبایی با دره ها، چاله ها و گودال های عمیق ایجاد کرده است که آنها را «ناهمواری های مریخی» و (کوه های مینیاتوری) هم می نامند.

شکل ۱۱ - کوه های مریخی - سیستان و بلوچستان

شکل ۱۲- نقشه کوه های شرق و جنوب شرق

در استان هرمزگان و جنوب استان سیستان و بلوچستان در فاصله این ناهمواری ها تا دریای عمان، چندین گل فشان وجود دارد که همانند چشمه های گلی می جوشد.

گل فشان: گل فشان ها معمولاً به شکل گنبدی یا مخروطی شکل و در برخی جاها به صورت حوضچه های مملو از آب و گل مشاهده می شوند. گل فشان ۱۴ (به علت خروج گاز یا بخار آب از اعماق زمین به بالا می آیند) ۱۴

شکل ۱۳- گل فشان - سیستان و بلوچستان

علت فعالیت گل فشان ها چیست؟- ۱۴

انواع اشکال گل فشان ها را نام ببرید

ارزش های اقتصادی نواحی کوهستانی را بنویسید- ۱۵

نواحی کوهستانی در زندگی انسان های ساکن در آن مناطق، ارزش زیادی دارد. در فهرست زیر، برخی از این ارزش های نواحی کوهستانی را می بینید. آیا می توانید چیزی به آن اضافه کنید؟

۳ دامداری

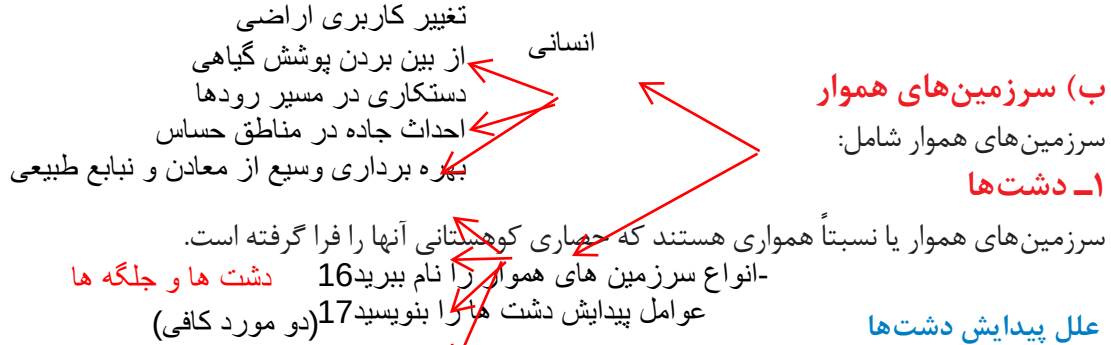
۲ معدن و ذخایر طبیعی

۱۵) ۱ ذخایر آب

۵ گردشگری (۱۵)

۴ تعدیل آب و هوا

استفاده از قابلیت های نواحی کوهستانی باید با در نظر گرفتن اصول محیط زیستی و مطالعات کارشناسانه صورت گیرد، در غیر این صورت مشکلاتی هم برای محیط و هم برای انسان به همراه خواهد آورد.

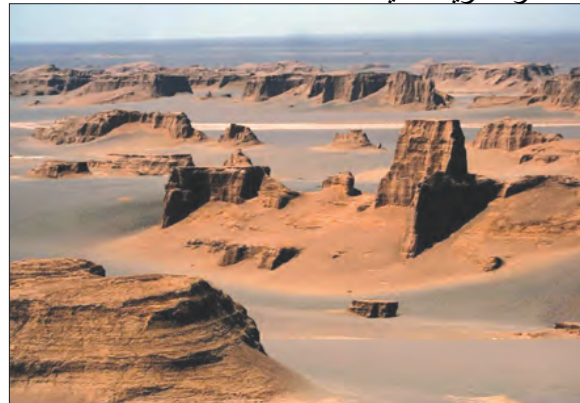
J 17) ● برخی دشت ها در هنگام چین خوردگی ها و در حد فاصل تاقدیس ها* (در میان ناودیس ها*)، ایجاد شده اند (مانند **دشت کاکان در فارس**). همچنین دشت نهوند در استان همدان نیز بر اثر انباشت مواد حاصل از فرسایش در نواحی پست به وجود آمده است.

- پاره ای از دشت ها حاصل انحلال مواد آهکی و هموار شدن زمین ها هستند (مانند ماهی دشت کرمانشاه و دشت ارژن در فارس).
- برخی از دشت ها در نتیجه گسل خوردگی و فرونشست بخشی از پوسته زمین شکل گرفته اند که فرسایش بادی و آبی، ناهمواری های جدیدی در سطح آنها را تشکیل داده است (مانند دشت لوت). **J 17)**

R دشت را تعریف کنید

شکل ۱۵- دشت نهوند - استان همدان

شکل ۱۴- دشت لوت

خرداد ۱۴۰۳ بر اثر انحلال مواد آهکی و هموار شدن زمینها دشت (ارژن - کاکان) ایجاد شده است

عوامل تغییر دهنده دشت ها

الف) عوامل طبیعی: امروزه تغییرات اقلیمی که نشانه های آن را می توان تغییر در الگوی پراکندگی ریزش های جوی، بروز توفان ها و خشکسالی ها دانست، نه تنها در بسیاری از مناطق جهان بلکه در کشور ما و در مناطق پست داخلی مشغول تغییر شکل ناهمواری های کنونی است. توفان ها و بادهای شدید به فرسایش و جابه جایی مواد در دشت ها مشغول است و تپه های ماسه ای و دیگر پدیده های طبیعی مثل شوره زارها، بستر رودها و دشت های ریگی* را از نظر وسعت و مکان تغییر می دهد. رودهای این مناطق نیز با طغیان های دوره ای خود، مواد را از جایی برمی دارد و در جای دیگری بر جای می نهد که شکل های تازه ای بر اثر آنها ایجاد می شود.

ب) عوامل انسانی: بهره برداری انسانی و تغییرات کاربری اراضی*، بوته کنی و از بین بردن پوشش های گیاهی، دست کاری نابخردانه در مسیل* ها و مجاری رودها، احداث جاده ها در مناطق حساس به دست کاری های انسانی و بهره برداری وسیع از معادن و منابع طبیعی، از دیگر عواملی است که می تواند فرسایش را در دشت ها گسترش دهد.

S سه مورد از نشانه های تغییرات اقلیمی را بنویسید

J با یک مثال بیان کنید سرزمینهایی که در حدفاصل تاقدیسها شکل میگیرند چه نام دارند؟ **دشت مانند دشت کاکان در فارس**

J علل پیدایش یا شکل گیری دشتهای زیر را بنویسید
الف- دشت نهوند ب- دشت ارژن ج- دشت کاکان د- دشت لوت

☐
☐
☐

ارزش‌های اقتصادی دشت‌ها را بنویسید -19

- 1) جاذبه‌های گردشگری
 - 2) استفاده از انرژی پاک، مانند انرژی خورشید و باد
 - 3) گذران اوقات فراغت به دلیل مناسب بودن برای رصد ستارگان، کویرنوردی و برگزاری مسابقات ورزشی
 - 4) معادن گچ، نمک و مصالح ساختمانی
 - 5) فعالیت‌های کشاورزی (19)
- آیا می‌توانید ارزش دیگری برای دشت‌ها بگویید؟

شکل ۱۶- بیابان گردی- مرنجاب- استان اصفهان
شکل ۱۷- انرژی خورشیدی - روستای معلمان- استان سمنان
شکل ۱۸- دشت بزم کارزون - فارس

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۳

- ۱- اگر پیرامون یکی از دشت‌های داخلی ایران زندگی می‌کنید، ارزش‌های اقتصادی دشت مجاور خود را فهرست کنید و درمورد یکی از آنها گزارشی تهیه، و به کلاس ارائه کنید.
- ۲- به نظر شما دشت‌های داخلی ایران از نظر دفاعی و نظامی چه اهمیتی دارند؟

۲- جلگه‌ها

20) جلگه‌ها سرزمین‌های همواری هستند که از یک طرف به کوه‌ها و از طرف دیگر به دریاها و دریاچه‌ها منتهی می‌شوند (20)

علل پیدایش جلگه‌ها (21) ساختمان زمین، مقاومت سنگ، عمق آب و تراکم آبرفت از مهم‌ترین علل پیدایش جلگه‌ها می‌باشند (21)

به نقشه جلگه‌ها توجه کنید، در کنار همه دریاها و دریاچه‌ها و رودهای پر آب کشور، جلگه‌ها دیده می‌شود. جلگه‌ها به دلیل حاصلخیز بودن خاک، جمعیت زیادی را در خود جای می‌دهد. آیا در نزدیکی محل زندگی شما جلگه‌ای وجود دارد؟

روی این نقشه با ترسیم خطی از غرب به شرق، نقشه جلگه‌ها را به دو بخش مساوی تقسیم کنید. بیشتر جلگه‌ها در کدام سمت ایران واقع است؟ چرا؟

شکل ۱۹- نقشه پراکنندگی جلگه‌ها در ایران

Q چه عواملی باعث شده است مکان و وسعت جلگه ها مرتباً تغییر کند

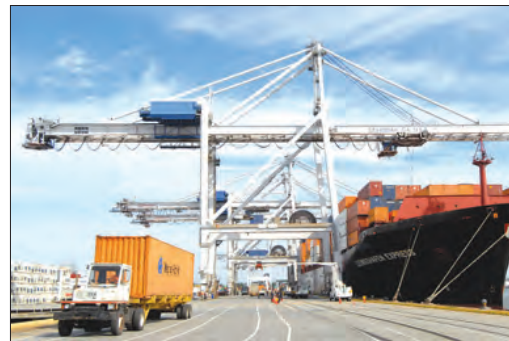
عوامل تغییر دهنده جلگه ها

الف) عوامل طبیعی حرکات دریایی (22) جزر و مد*، توفان های دریایی، سونامی*، جریان های دریایی* و نوسانات عمومی آب دریاها (22) جمله عوامل طبیعی است که خواه ناخواه، مرتباً مناطق ساحلی را تغییر می دهند. رودهای طغیانی که به دریاها می ریزد نیز تهشته ها و آبرفت های فراوانی را بر جلگه های ساحلی، تحمیل و مرتباً مکان و وسعت جلگه ها را دچار تغییر می کند. FQ

ب) عوامل انسانی: در نواحی ساحلی انسان (22) اسکله سازی، بندر سازی، دیواره سازی، احداث جاده روی جلگه ها (22) پیرایاتی ایجاد می کند. گسترش شهرها و روستاها باعث از بین رفتن اراضی کشاورزی و جنگلی و تغییرات وسیعی در نواحی ساحلی ایران و باعث می شود که طی چند دهه، چهره زمین در این مناطق تفاوت های اساسی پیدا کند.

ارزش اقتصادی جلگه (23): جلگه ها بهترین مکان های کشاورزی در کشورمان هستند. علاوه بر این، جلگه های ساحلی شمال و جنوب ایران از نظر گذران اوقات فراغت، ارزش ارتباطی، منابع طبیعی نظیر نفت و گاز و صید آبزیان دارای اهمیت می باشند (23) به تصاویر زیر در جلگه های مختلف توجه کنید. در مورد ارزش های اقتصادی هر یک جمله ای بنویسید.

i چرا انسان سرعت تغییرات در جلگه ها را افزایش داده است؟

به نظر شما، آیا ارزش های اقتصادی دیگری در مناطق جلگه ای وجود دارد؟ اگر می شناسید نام ببرید.

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۴

اگر در یکی از جلگه های ساحلی شمالی یا جنوبی کشور زندگی می کنید، ارزش های ارتباطی جلگه محل زندگی خود را از نظر بندرها و فعالیت های اقتصادی و دریانوردی در آنها، با هم گروه های خود به بحث بگذارید؛ گزارشی تهیه، و نتایج آن را به کلاس ارائه کنید.

c سازمان هواشناسی چگونه حرکت و عبور توده هوا را بعد از شکل گیری پیگیری می کند

آب و هوای ایران

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

خدا آن کسی است که بادها را می فرستد که ابر را در فضا برانگیزد پس به هر گونه که مشیتش تعلق گیرد در اطراف آسمان متصل و منبسط کند و باز متفرق گرداند، آن گاه باران را بنگری که قطره قطره از درونش بیرون ریزد، و چون آن را به (کشتزار و صحرای) هر قومی از بندگان که بخواهد فرو بارد به یک لحظه آن

قوم مسرور و شادمان گردند. (سوره روم، آیه ۴۸)

شکل ۱- گزارش پیش بینی وضع هوا

شکل ۲- وضعیت هوای شهر یاسوج

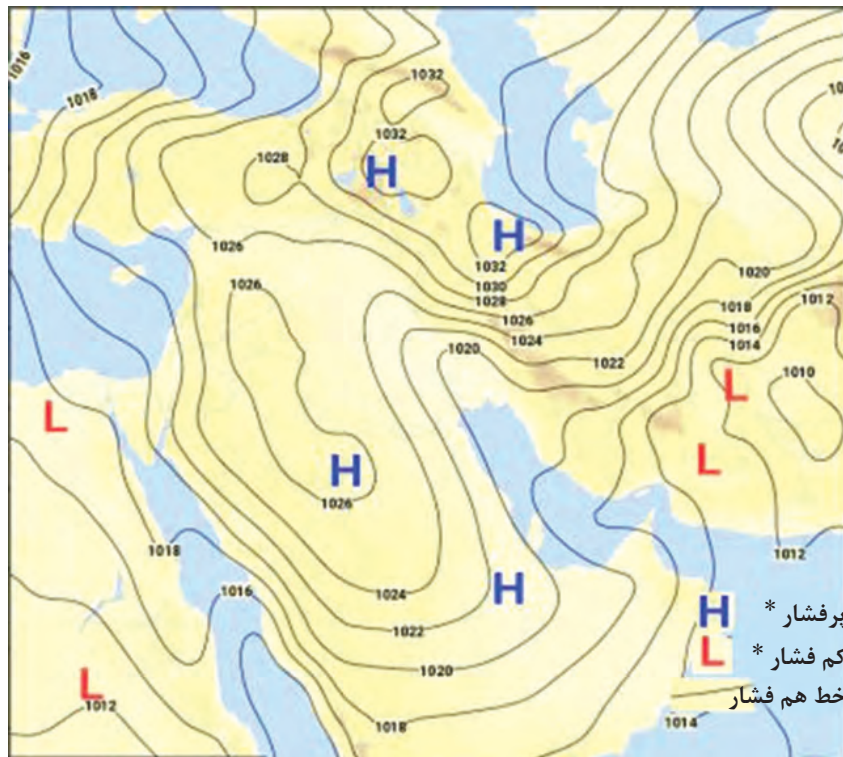
هواشناسی و پیش بینی وضع هوا

به شکل ۱ دقت کنید. چه موضوعی را به یاد شما می آورد؟ یکی از عواملی که بر شیوه زندگی و فعالیت های انسان، تأثیر بسیار زیادی دارد، آب و هوا است. توجه به آب و هوا در برنامه های توسعه هر کشور و یا منطقه، نقش مهمی دارد. در این درس، مطالبی در مورد آب و هوا با تأکید بر کشور ایران می آموزیم.

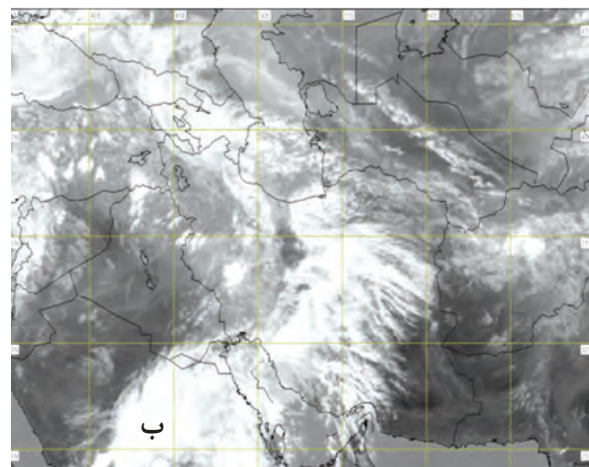
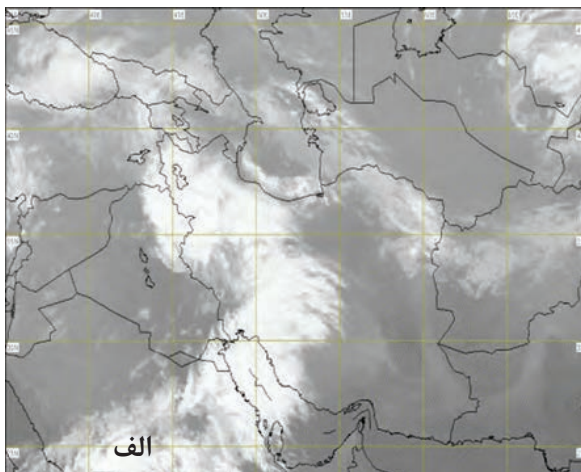
اصطلاح هوا به حالت آبی و زودگذر جو گفته می شود؛ مثلاً دمای شهر یاسوج در ۲۶ بهمن سال ۱۳۹۴ ساعت ۸ صبح، ۱۳ درجه سانتی گراد است. **۱** هواشناسی سعی می شود **۲** عناصر و عوامل به وجود آورنده هوا مانند بارش، دما و... شناسایی شود تا در نتیجه این شناخت، بتوان وضع هوا را در کوتاه مدت پیش بینی کرد. **۳** آب و هوا به مجموعه عناصر جوی غالب در یک منطقه در درازمدت گفته می شود؛ مثلاً آب و هوای استان خراسان جنوبی، گرم و خشک است. **۴** توجه به دو مثال ذکر شده، آیا می توانید معیارهای اصلی تفاوت هوا و آب و هوا را بیان کنید؟

امروزه همه مردم برای فعالیت های مختلف مانند رفتن به مسافرت به پیش بینی وضع هوا توجه زیادی می کنند. **۵** سازمان هواشناسی کشور با استفاده از اطلاعات روزانه، مانند فشار، رطوبت و دما، نقشه های هواشناسی تهیه می کند و **۶** با کمک تصاویر پی در پی ماهواره ای، عبور توده های هوا را پس از شکل گیری مراکز کم فشار و پرفشار، طی چند روز، پیگیری می کند. **۷** با توجه به نوع توده هوا، سرعت و جهت آنها، کارشناسان هواشناسی می توانند وضعیت هوا و تغییرات آن را برای روزهای آینده پیش بینی کنند. **۸** شکل های ۳ و ۴.

۱- مراکز کم فشار - پرفشار توده های بزرگی از هوا هستند که پس از تشکیل در مسیرهای خاصی شروع به حرکت می کنند. این توده های هوا ممکن است دارای رطوبت و یا هوای خشک باشند و مناطق تحت نفوذ را موقتاً تحت تأثیر قرار دهند.

شکل ۳- نقشه شکل گیری مراکز فشار در جنوب غرب آسیا (مرداد ۱۳۹۵)

شکل ۴- نمونه ای از تصاویر ماهواره ای ایران و پوشش ابری آن در چند ساعت پی در پی

d امروزه با پیشرفت ارتباطات و فناوری می توانیم از طریق درگاه سازمان هواشناسی و نرم افزارهای مختلف، که امکان نصب روی رایانه و رایانه همراه را دارند به اطلاعاتی در مورد پیش بینی وضع هوای شهرها، روستاها و دیگر مناطق مختلف جهان دست یابیم.

* عبور مراکز کم فشار معمولاً هوای ابری و بارانی را به همراه می آورد و مراکز پرفشار، هوای آرام و پایدار را به وجود می آورند. در نقشه های هواشناسی مراکز پرفشار با (H) و مراکز کم فشار با (L) نمایش داده می شود.

- ۱- با همکاری دبیرتان و هماهنگی مدیریت آموزشگاه محل تحصیل خود از نزدیک ترین ایستگاه هواشناسی شهر و یا روستای خود بازدید علمی کنید.
- ۲- دو تصویر ماهواره ای ایران (شکل ۴) را باهم مقایسه کنید و بگویید ابرها در چه جهتی حرکت می کنند؟ آیا می توان با مقایسه این تصاویر، وضعیت هوا را پیش بینی کرد؟
- ۳- به سایت اینترنتی سازمان هواشناسی کشور به نشانی www.irimo.ir مراجعه، و وضعیت هوایی استان محل زندگی خود را بررسی کنید.
- ۴- تحقیق کنید آیا می توان به روش های تجربی و بدون استفاده از نقشه های هواشناسی و تصاویر ماهواره ای، وضع هوا را پیش بینی کرد؟

عوامل مؤثر بر آب و هوای ایران

اگر به اخبار هواشناسی در رادیو و یا تلویزیون توجه کرده باشید متوجه می شوید که تفاوت دمای سردترین و گرم ترین نقاط کشور زیاد است. هنگامی که در شمال غرب و غرب کشور هوا سرد است در جنوب کشور هوای گرم دیده می شود. با مشاهده دقیق شکل های ۵، ۶، ۷ و ۸ که از چهار ناحیه آب و هوایی انتخاب شده است، متوجه می شویم کشور ما از گوناگونی اقلیمی برخوردار است. به دو مثال زیر در مورد تنوع آب و هوای ایران توجه کنید.

در حالی که زندگی مردم اردبیل با برف و سرما آمیخته شده، ساحل نشینان خلیج فارس و دریای عمان ممکن است سال ها بارش برف را در محل زندگی خود نبینند. یا در زمانی که مردم بندرانزلی بیش از ۱۸۰۰ میلی متر بارش را در یک سال دارند، مردم شهر میرجاوه در استان سیستان و بلوچستان بارشی کمتر از ۵۰ میلی متر دارند. این گوناگونی آب و هوایی، سبب تنوع در چشم اندازهای طبیعی و فرهنگی ایران شده است که در کمتر کشوری از جهان دیده می شود؛ به گونه ای که ایران ما به کشور چهار فصل معروف است.

به طور کلی علت های تنوع آب و هوایی کشور را می توان در سه عامل جغرافیایی مورد بررسی قرار داد:

شکل ۶- ناحیه مرطوب خیزی

شکل ۵- دشت کویر- استان قم

شکل ۸ - هوای شرجی - جزیره کیش

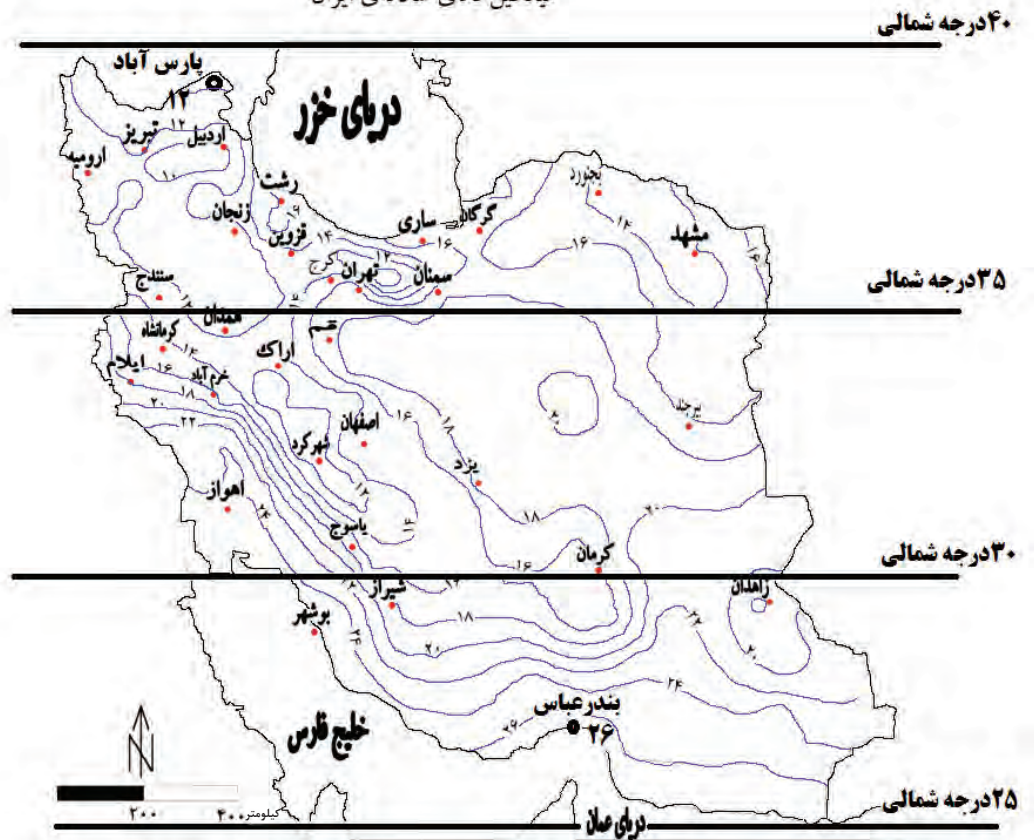
شکل ۷ - کوه هشتاد پهلو - لرستان

۱- موقعیت جغرافیایی

عرض جغرافیایی، پرفشار جنب حاره ای و دوری و نزدیکی به دریاها؛ مهم ترین عوامل ناشی از موقعیت جغرافیایی است که بر آب و هوای کشور اثر دارد.

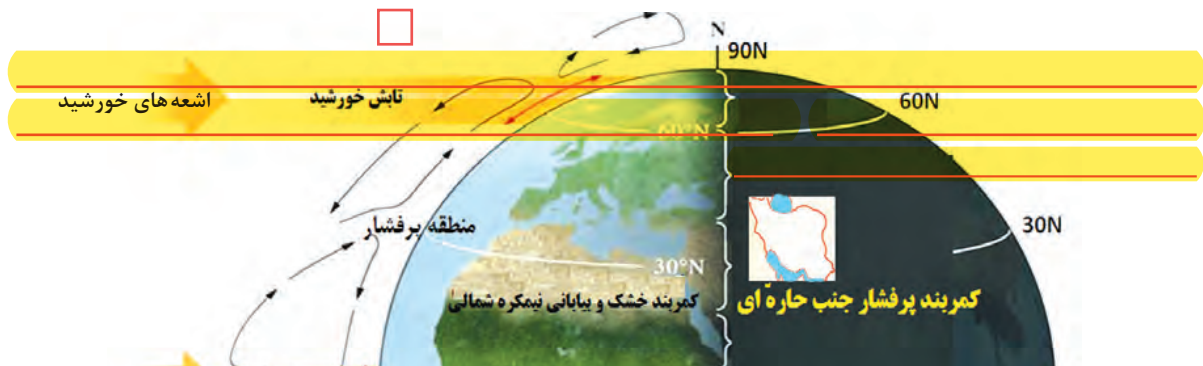
الف) عرض جغرافیایی: به شکل ۹ نگاه کنید. آیا میانگین دمای بندر عباس با شهر پارس آباد یکسان است؟ کدام شهر سردتر و کدام گرم تر است؟ در مناطق جنوبی کشور، که در عرض های پایین جغرافیایی قرار دارند (به خط استوا نزدیک ترند)، زاویه تابش خورشید هنگام ظهر، نزدیک به عمود است و به همین دلیل در این نواحی، مقدار تابش

میانگین دمای سالانه ای ایران

شکل ۹- رابطه عرض جغرافیایی و دما در کشور

(ب) این کمربند چه تأثیری روی آب و هوای جهان و ایران گذاشته است
 این کمربند مانع از صعود هوا و تشکیل ابر و بارندگی می شود در نتیجه از ریزش باران در دوره گرم سال در کشور جلوگیری می کند و مهمترین کمربندهای خشکی دنیا در اطراف همین کمربند ایجاد می شود
 خورشید بیشتر و هوا گرم تر است؛ مانند استان های هرمزگان و جنوب سیستان و بلوچستان. ولی در مناطق شمالی کشور که در عرض های بالای جغرافیایی قرار دارند و زاویه تابش خورشید مایل تر است، مقدار تابش کمتر و هوا سردتر است؛ مانند استان های آذربایجان غربی و شرقی. در کشور ما به طور میانگین، میزان دما از شمال به جنوب بیشتر می شود. 6
قرار گرفتن ایران در کمربند پرفشار جنب حاره ای: چرا در مناطق جنوبی کشور، که نزدیک آب های خلیج فارس و دریای عمان قرار دارد، بارش بسیار کم است؟ Q ارتباط بین پرفشار جنب حاره و بارش در کشور ایران را تحلیل کنید
 به شکل ۱۰ نگاه کنید. این شکل گردش عمومی هوا را نشان می دهد. در اطراف خط استوا به دلیل گرم بودن و صعود هوا، کمربند کم فشار حاره ای تشکیل می شود و دارای آب و هوای گرم و مرطوب است. 7 در اطراف مدار رأس السرطان و رأس الجدی، به دلیل سنگینی هوا، کمربند پرفشار جنب حاره ای تشکیل می شود و دارای آب و هوای گرم و خشک است که مانع از صعود هوا و تشکیل ابر و بارندگی می شود. 7 و 8
 علل عدم صعود هوا و تشکیل نشدن ابر در مدار رأس السرطان چیست؟
 مهم ترین کمربندهای خشک و بیابانی کره زمین در اثر عامل پرفشار جنب حاره ای به وجود آمده است که کشور ما هم در داخل این کمربند خشک قرار دارد. عامل پرفشار جنب حاره ای در تابستان به داخل کشور پیشروی می کند و مانع ریزش بارش در دوره گرم سال در کشور می شود. گردش عمومی هوا را می توانید در شکل ۱۰ بررسی کنید.

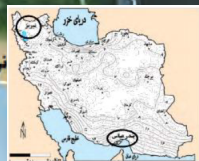
خرداد ۱۴۰۳

خرداد ۱۴۰۳

(ب) مهم ترین کمربندهای خشک و بیابانی کره زمین بر اثر چه عاملی بوجود آمده است؟

۱) ورود توده های هوا ۲) پرفشار جنب حاره ای ۳) دور بودن از دریاها ۴) جهت رشته کوه ها

۱۲- بندر عباس: زاویه تابش خورشید هنگام ظهر، نزدیک به عمود است، (نزدیک بودن به خط استوا) در نتیجه، مقدار تابش خورشید بیشتر، هوا گرم تر است.

با توجه به عرض جغرافیایی دو شهر بندر عباس و تبریز بر روی نقشه این دو شهر را از نظر زاویه تابش خورشید و تأثیر آن بر دما با یکدیگر مقایسه کنید.

شکل ۱۰- گردش عمومی هوا و مراکز فشار در کره زمین

(پ) فاصله از منابع رطوبتی و دریاها: نزدیکی به دریاها و دوری از آن در آب و هوای کشور دو اثر متفاوت دارد.

8) در سواحل شمالی کشور، دریای خزر در افزایش بارش، نقش مهمی دارد ولی خلیج فارس و دریای عمان به دلیل عدم امکان صعود هوای مرطوب، در بارش سواحل جنوبی کشور، نقش چندانی ندارند و موجب شرعی شدن هوا می شوند. 8

9) در نواحی داخلی کشور به دلیل دور بودن از دریاها و کمبود رطوبت، اختلاف دما زیاد است ولی در نواحی ساحلی شمال و جنوب کشور اختلاف دما کمتر است. 9

دو اثر متفاوت دوری و نزدیکی از دریاها بر آب و هوای کشور را بنویسید- 8

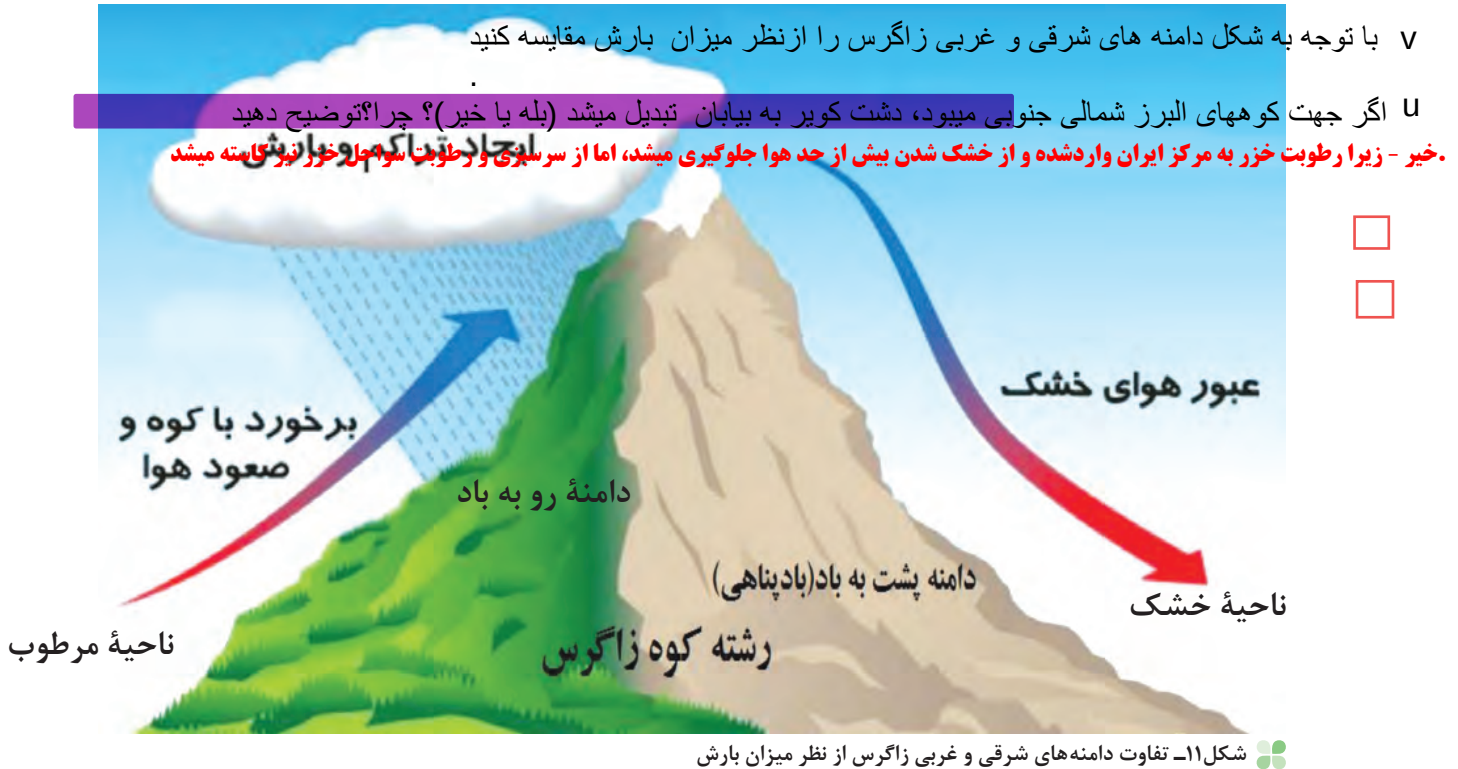
9 چرا در نواحی داخلی کشور اختلاف دما زیاد است ولی در نواحی ساحلی اختلاف دما کمتر است

R چرا در اطراف خط استوا هوا گرم و مرطوب است

۲- میزان ارتفاع و جهت کوهستان‌ها

- 9) با افزایش هر ۱۰۰۰ متر ارتفاع، در لایه تروپوسفر* جو زمین دمای هوا به‌طور میانگین حدود ۶ درجه سانتی‌گراد کاهش می‌یابد. پس در نواحی کوهستانی کشور، آب و هوا سردتر و در دشت‌های داخلی کشور، که ارتفاع کمتری دارند آب و هوا گرم‌تر است. 9) جهت رشته کوه‌های بلند مانند البرز و زاگرس نیز در پراکندگی جغرافیایی بارش کشور اثر دارد. 10) این عامل موجب بارش‌های بیشتر در دامنه‌های شمالی البرز و دامنه‌های غربی زاگرس شده است. 10) کل (۱۱).

فعالیت: ۲

- ۱- اگر رشته کوه البرز، در جنوب دریای خزر نبود، وضعیت بارش در ناحیه خزر چگونه بود؟
- ۲- با توجه به شکل ۱۱، دامنه‌های شرقی و غربی زاگرس را از نظر میزان بارش مقایسه کنید.
- ۳- شهر کرد و دزفول در یک عرض جغرافیایی قرار دارند. بررسی کنید کدام شهر سردتر و کدام شهر گرم‌تر است. چرا؟
- ۴- به نظر شما آیا عوامل دیگری مانند ال نینو بر آب و هوای کشور اثر دارند؟ تحقیق کنید.

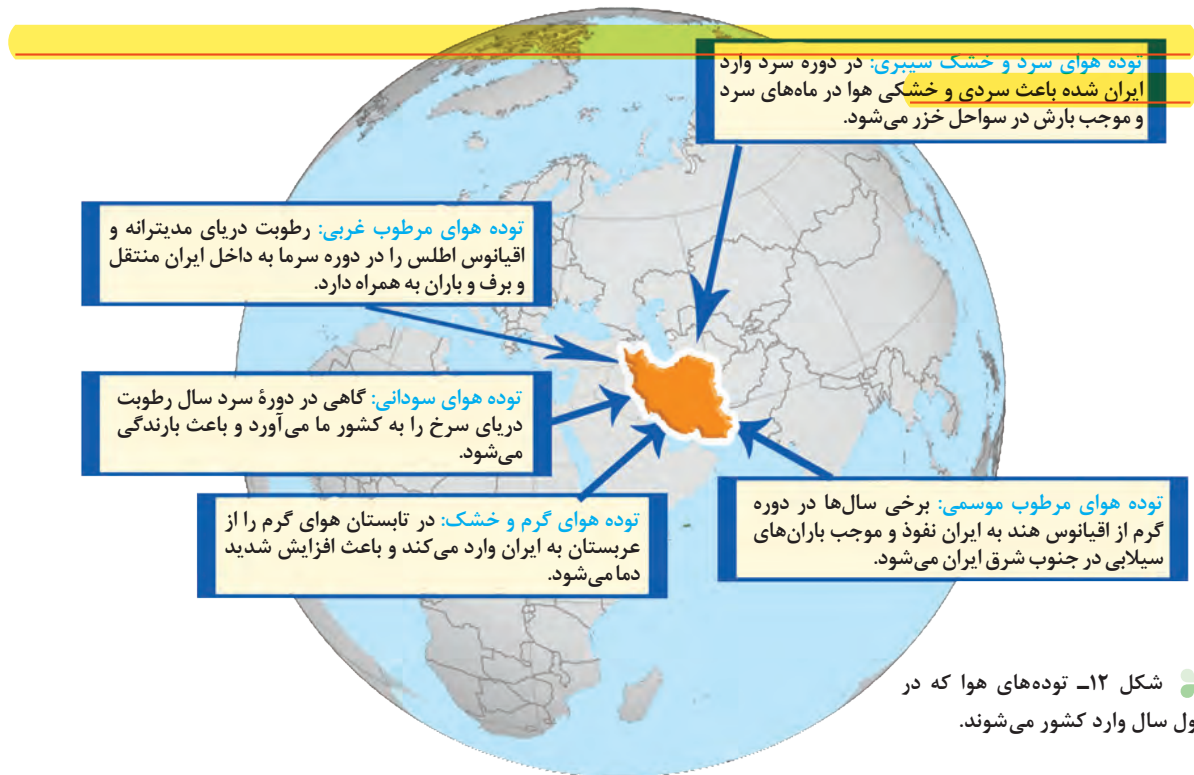
۳- ورود توده‌های هوا به کشور

توده ۱۱ (حجم بزرگی از هوا است که ویژگی فیزیکی آن به‌خصوص از نظر دما و رطوبت، در سطح افقی در صدها کیلومتر تقریباً همسان باشد). ۱۱ شکل ۱۲ نگاه کنید. در طول سال، انواع توده‌های هوا وارد کشور ما می‌شوند و آب و هوای ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهند. این توده‌ها ۱۲ (توده‌های غربی، توده‌های سیبری، توده‌های سودانی، توده‌های گرم و خشک و توده‌های مرطوب موسمی است). ۱۲

توده هوا را تعریف کنید- ۱۱

مهم‌ترین توده‌های هوا که در طول سال کشور ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد را نام ببرید- ۱۲

در شکل ۱۲ ویژگی‌های توده‌های هوا را مطالعه کنید که در طول سال وارد کشور می‌شوند. مهم‌ترین سامانه بارشی در ایران، توده هوای مرطوب غربی است که در دوره سرد سال وارد شده و موجب ریزش برف و باران و تامین آب می‌شود. لازم به ذکر است که عوامل مذکور به صورت ترکیبی آب و هوای کشور را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند.

فعالیت: ۳

جدول بسیار مهم

جدول زیر را با توجه به شکل ۱۲ تکمیل کنید.

نام توده هوا	جهت نفوذ به کشور	زمان ورود به کشور	منشأ	اثر آب و هوایی
توده هوای مرطوب غربی	غرب و شمال غرب ایران	زمستان	رطوبت دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس	برف و باران در کشور
موسمی	جنوب شرقی	تابستان و دوره گرم	اقیانوس هند	باران سیلابی
توده هوای گرم و خشک	جنوب غربی	تابستان	عربستان	افزایش شدید دما
توده هوای سرد و خشک سیبری	شمال و شمال غربی	در دوره سرد و زمستان	سیبری	باعث سردی و خشکی هوا در ماه‌های سرد و موجب بارش در سواحل خزر می‌شود

شناخت محل زندگی خود

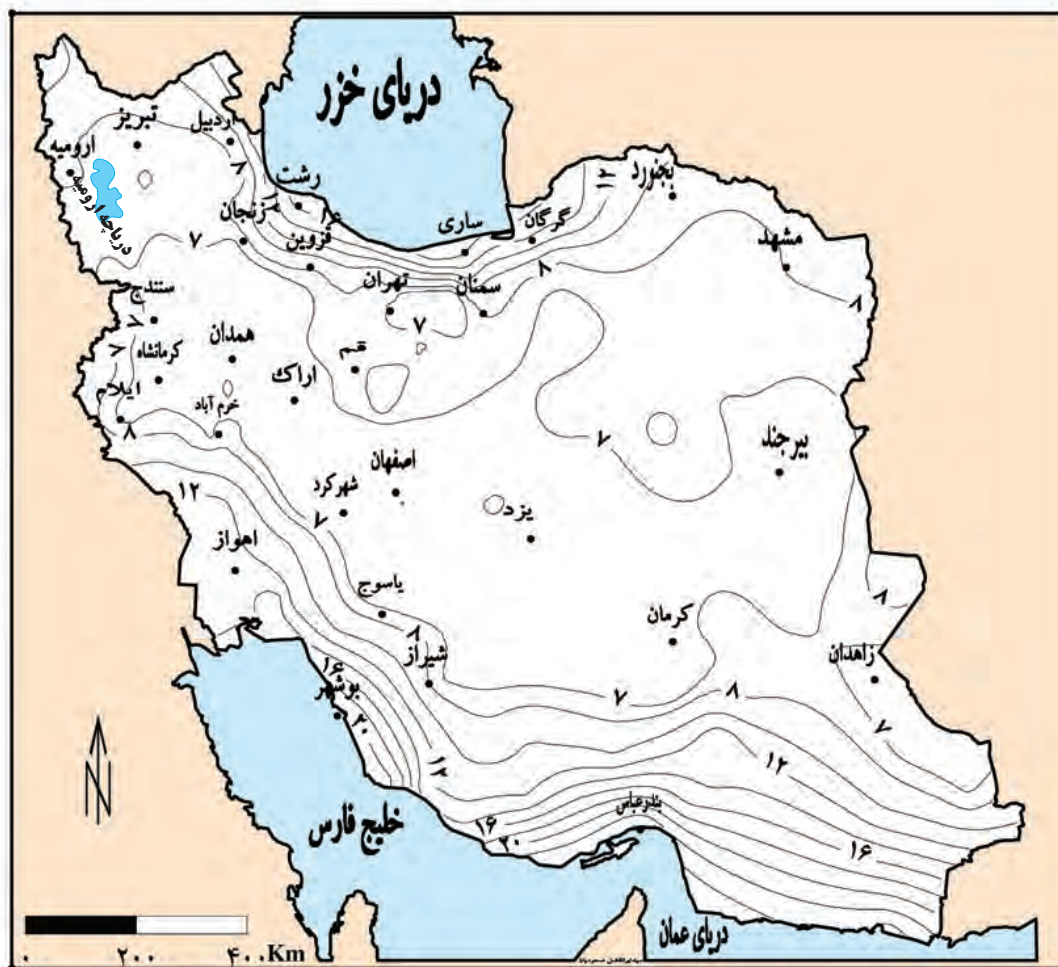
فعالیت: ۴

با توجه به شکل ۱۲، کدام توده‌های هوا در شهر و استان محل زندگی شما نقش بیشتری دارد؟

با توجه به عوامل موثر بر آب و هوای ایران چرا بارش‌های شمال غرب و غرب کشور بیشتر از نواحی داخلی و شرق است؟
 زیرا توده‌های هوا مانند توده هوای غربی که بارش برف و باران دارد از شمال و شمال غرب وارد کشور میشوند و منطقه کوهستانی است

انواع آب و هوای ایران

13) دما، بارش و فشار هوا از مهم ترین داده های هواشناسی هستند (13) در ایستگاه های هواشناسی سینوپتیک* (هم دیدبانی) در نقاط مختلف کشور، هم زمان با دستگاه هایی مانند دماسنج، باران سنج و فشارسنج اندازه گیری می شوند. داده های به دست آمده، در رایانه ذخیره می شود و سپس با تجزیه و تحلیل توسط اقلیم شناسان، نتیجه کار به صورت انواع نقشه با موضوعات مختلف به نمایش درمی آید.

شکل ۱۳ - نقشه پراکندگی میانگین فشار بخار آب سالانه کشور^۱

h چون میانگین سالانه بارش، دما و رطوبت هوا در نقاط مختلف کشور یکسان نیست،^h موجب شده است کارشناسان، اقلیم کشور را به چهار ناحیه مختلف آب و هوایی تقسیم کنند.

۱- هرچه فشار بخار آب بیشتر باشد، هوا مرطوب تر (شرجی) می شود.

h چرا کارشناسان، اقلیم کشور را به چهار ناحیه مختلف آب و هوایی تقسیم می کنند

به شکل ۱۴ با دقت نگاه کنید. در این شکل، انواع آب و هوای کشور و ویژگی‌های اصلی آنها را می‌توانید مطالعه کنید.

شکل ۱۴- نقشه تقسیم‌بندی آب و هوای ایران

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۵

با توجه به شکل ۱۴، نوع یا انواع آب و هوای استان محل زندگی خود را مشخص کنید.

علل به وجود آمدن بیابان‌ها در ایران

به شکل ۱۵ نگاه کنید. در مناطق داخلی، جنوبی و شرقی کشور، نواحی خشک و بیابانی قرار دارد. بارندگی کم و نامنظم، زیاد بودن توان تبخیر و تعرق و کمبود پوشش گیاهی^P از ویژگی‌های اصلی مناطق خشک و بیابانی است.

عوامل زیر در ایجاد بیابان‌های ایران نقش دارند:

- 15) ● پرفشار جنب حاره‌ای
- جهت رشته کوه‌های البرز و زاگرس
- دور بودن از دریاها و منابع رطوبتی¹⁵

فعالیت: ۶

باتوجه به آموخته‌های خود، نقش هریک از عوامل فوق را در ایجاد شرایط بیابانی در یک مکان توضیح دهید.

شکل ۱۵- پراکندگی جغرافیایی انواع بیابان‌های ایران

بیابان لوت - به دلیل فاصله گرفتن از پرفشار جنب حاره و قرار گرفتن در منطقه آب و هوای معتدله

شکل ۱۶- دریاچه حوض سلطان در غرب دشت کویر- استان قم

دشت کویر: موقعیت آب و هوایی در نواحی مرکزی ایران به گونه‌ای است که یکی از بزرگ‌ترین کویرهای جهان را به وجود آورده است. کویر، بخشی از بیابان است و به نمکزارهای پف کرده‌ای گفته می‌شود که تبخیر شدید، عامل اصلی شکل‌گیری آن است. بخش بزرگی از دشت کویر، بیابان واقعی است؛ یعنی میانگین بارش سالانه آن از ۵۰ میلی‌متر کمتر است. (16)

شکل ۱۷- کلوته شهداد در بیابان لوت - استان کرمان

بیابان لوت: لوت یکی از خشک‌ترین بیابان‌های ایران است که در عین حال، یکی از گرم‌ترین مناطق کره زمین نیز به‌شمار می‌آید.

لوت در جنوب شرق ایران قرار دارد. بخش زیادی از این بیابان به دلیل قرارگیری در منطقه فشار زیاد جنب حاره‌ای، کمتر از ۳۰ میلی‌متر باران دارد.

بیابان لوت در روز ۲۷ تیرماه ۱۳۹۵ به‌عنوان اولین اثر طبیعی ایران در فهرست میراث جهانی یونسکو قرار گرفت.

آب و هوا چه تأثیری می‌تواند بر زندگی ما داشته باشد؟

هرچند پیشرفت فناوری تأثیر عوامل آب و هوایی بر شیوه زندگی انسان را کمتر کرده است؛ هنوز هم آب و هوا مهم‌ترین عوامل کنترل‌کننده فعالیت‌های روزانه و همچنین طولانی مدت زندگی انسان است. آب و هوا در زندگی انسان‌ها تأثیرات زیادی دارد.

X آب و هوا بر نوع کشاورزی، گردشگری، معماری، سیستم‌های حمل و نقل، تراکم جمعیت و سلامتی انسان نیز تأثیر دارد.

شکل ۱۸- عمارت مفخم - بجنورد - خراسان شمالی

علاوه بر آن، بر نوع لباس پوشیدن و یا انتخاب نوع مسکن ما نیز مؤثر است. X

آب و هوا و معماری: آب و هوا بر معماری تأثیرات زیادی دارد. در کشور ما به دلیل گوناگونی آب و هوا، معماری‌های گوناگونی در نقاط مختلف کشور دیده می‌شود. در گذشته، مردم به تأثیر اقلیم بر ساختمان‌سازی توجه می‌کردند و به همین دلیل در داخل خانه‌هایشان احساس آرامش می‌کردند و انرژی کمتری هم مصرف می‌شد. (شکل ۱۸).

به نظر شما آیا امروزه ساختمان‌هایی که ساخته می‌شود با اقلیم منطقه، هماهنگ می‌باشد؟

شکل ۱۹- تخریب بخشی از جاده چالوس در اثر طغیان رود

آب و هوا و سامانه های حمل و نقل: برای کاهش سوانح جاده ای، توجه به اقلیم و پیش بینی وضع هوا، راهکار بسیار مناسبی است. توجه به وضع جوی منطقه در پروژه های راه سازی و طراحی سامانه های حمل و نقل بسیار مهم است. در صورت آگاهی از وضعیت آب و هوایی می توان خسارت های سوانح جاده ای را کاهش داد. برف سنگین، سقوط بهمن، وقوع سیل، یخ بندان و پدید آمدن مه از مهم ترین عوامل سوانح جاده ای در کشور است (شکل ۱۹).

شکل ۲۰- آلودگی هوا - تهران ۱۳۹۴

آب و هوا و سلامت: یکی از شاخه های دانش جغرافیا، جغرافیای پزشکی است. جغرافیای پزشکی در زمینه پراکندگی تأثیرات عوامل محیطی بر سلامت انسان مطالعه می کند. به عنوان مثال، تشدید آلودگی هوای کلان شهرها و مناطق صنعتی کشور و یا آلودگی هوای استان های نیمه غربی کشور به وسیله ریزگردها، سلامت جسمی و روحی عده زیادی از هموطنان را به خطر انداخته است. آیا می توانید دیگر تأثیرات آب و هوا را بر فعالیت های انسان بیان کنید؟

آب و هوا و فعالیت های نظامی: شرایط آب و هوایی، نه تنها در ارتباط با حیات و زیست انسان اهمیت فراوانی دارد، بلکه در امور دفاعی، نظامی نیز از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

R آب و هوای دارای رطوبت بالا از عواملی است که طرح های نظامی، تاکتیک ها و تجهیزات نظامی، البسه و پشتیبانی از نیروها را تحت تأثیر قرار می دهد. از اردیبهشت تا مهرماه، در استان های جنوب غرب و جنوب کشور دما و رطوبت بالا برای نیروهای نظامی مشکل ساز می شود. در صورتی که در همین دوره در مناطق شمالی و غربی، مثل آذربایجان و کردستان شرایط برای فعالیت نیروهای نظامی مطلوب است. R

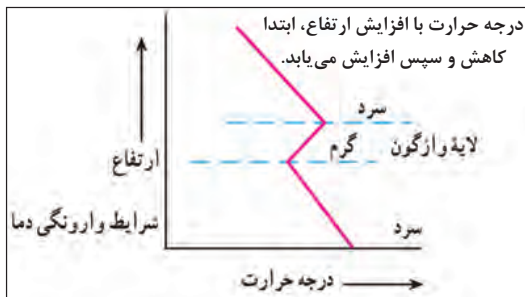
مشکلات محیط زیستی ناشی از تغییر وضعیت آب و هوایی

T آلودگی هوا، بیابان زایی، خشکسالی و افزایش دما، مشکلات محیط زیستی مربوط به آب و هوا است. که در سال های اخیر، کشور ما و دیگر کشورهای جهان با آن روبه رو شده اند. این مشکلات نشان دهنده تأثیر منفی فعالیت های انسان بر آب و هوا است. T چند مورد از تأثیرات منفی فعالیت های انسانی بر آب و هوا را بنویسید

شکل ۲۱- شرایط عادی دما

وارونگی دما: افرادی که در شهرهای بزرگی مانند تهران زندگی می کنند، گاهی در ماه های سرد سال از رادیو و تلویزیون مطلع می شوند که به علت پدیده وارونگی دما، آلودگی هوا بیشتر خواهد شد و بهتر است بیماران قلبی و کودکان از خانه خارج نشوند. آیا می دانید وارونگی دما چیست؟ در حالت عادی در لایه اولیه جو، (تروپوسفر) با افزایش ارتفاع از

شکل ۲۲- شرایط وارونگی دما

17 سطح زمین، دمای هوا کاهش می یابد؛ از این رو در شرایط عادی، هوای مجاور سطح زمین گرم تر و سبک تر از لایه های بالایی است و به راحتی می تواند به سمت بالا صعود کند و جابه جا شود. اما در ماه های سرد سال، وضعیت برعکس می شود، در این شرایط هوای سرد و سنگین تر در مجاورت زمین ساکن است و لایه هوای گرمی در بالای آن قرار می گیرد. در چنین شرایطی، حرکت صعودی و جابه جایی هوا صورت نمی گیرد و موجب افزایش آلودگی هوا در شهرهای بزرگ و نواحی صنعتی می شود. 17

بحران ریزگردها: ریزگردها بیشتر شامل گرد و غباری است که وارد هوا می شود. محدوده جغرافیایی بحرانی این پدیده، کشورهای ایران، عراق، ترکیه، کویت و عربستان هستند. 18 عواملی چون کاهش ریزش های جوی، خشک شدن باتلاق ها و مدیریت ضعیف منابع آب در این مناطق، باعث شکل گیری این پدیده شده است. 18 نظر شما آیا عوامل دیگری در وقوع پدیده ریزگردها نقش دارد؟ ریزگردها موجب عفونت های ریوی و اختلالات تنفسی در انسان می شوند. ریزگردها همچنین موجب آسیب رساندن به جنگل های زاگرس (جنگل بلوط) و کاهش میزان تولید محصولات کشاورزی شده و همچنین میدان دید را کاهش می دهند. G محدوده جغرافیای بحرانی پدیده گرد و غبار را بنویسید

شکل ۲۳- هجوم ریزگردها به شهر یاسوج

راه های مقابله با ریزگردها: برای مقابله با ریزگردها راه های مختلفی 19 احیای تالاب ها* و تأمین حقابه* رودخانه های منطقه، اجرای طرح های مهار بیابان، تغییر در شیوه کشت و مدیریت صحیح آب در بخش های مختلف، روش های مناسبی است. 19 می توانید راه های دیگری برای مقابله با ریزگردها پیشنهاد دهید؟ برای حل مشکلات محیط زیست کشور، مدیران، برنامه ریزان و مسئولان باید به بعد مکانی تصمیم گیری های خود توجه جدی کنند و در حفظ منابع طبیعی و ملی کشورشان تلاش کنند. با مشورت با هم کلاسی های خود، چند راهکار برای مقابله با مشکلات محیط زیستی کشور ارائه کنید.

J ریزگردها چه تاثیراتی روی انسانها و گیاهان می گذارد

فعالیت: ۷

- ۱- چندمورد از پیامدهای منفی عدم توجه به تأثیر اقلیم را در معماری بیان کنید.
- ۲- با توجه به تقسیمات آب و هوایی ایران، ویژگی های معماری زیر، در کدام نوع آب و هوا باید رعایت شود؟
 - الف) استفاده از پایه های چوبی برای ساختمان (ب) پنجره های کوچک با سایبان ()
 - پ) بام های شیب دار یا شیروانی () (ت) انطباق جهت ساختمان با نسیم ساحل و دریا ()
 - ث) دادن شکل گنبدی به بنا () (ج) بهره گیری از جهت آفتاب در بنا ()
 - چ) استفاده از بادگیر ()
 - ح) استفاده از خاک و گل که ظرفیت حرارتی زیادی دارند ()

۳- روز جهانی بیابان زدایی در تقویم چه روزی است؟

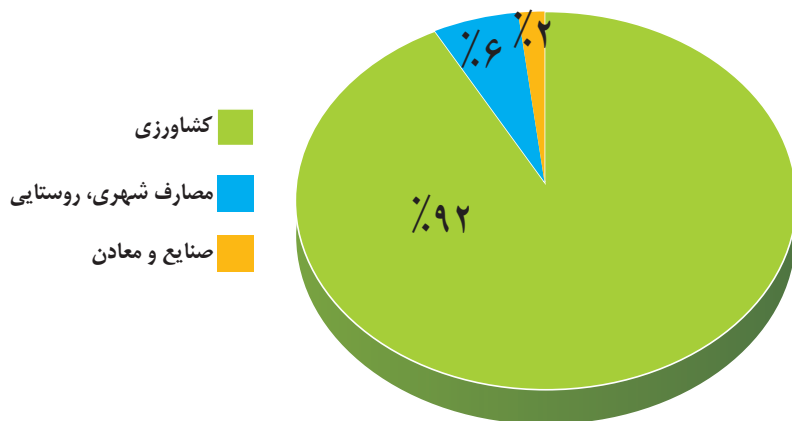
چه راهکارهایی برای مقابله با ریزگردها مناسب است؟-19

منابع آب ایران

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

و هر چیز زنده ای را از آب پدید آوردیم (سوره انبیاء، آیه ۳۰)

به تصاویر زیر نگاه کنید. در نمودار سمت چپ، میزان مصرف آب در کشور در بخش های مختلف نشان داده شده است. تصویر سمت راست به ما می گوید که در کشوری کم آب زندگی می کنیم. حال برای رفع مشکل کم آبی چه باید کرد؟

شکل ۲- نمودار توزیع مصرف آب در ایران

شکل ۱- ایران کشوری کم آب است

اگر متوجه شوید که دیگر آبی در اختیار ندارید چه اتفاقاتی رخ می دهد؟ با توجه به اینکه سه چهارم کره زمین را آب فرا گرفته است، آیا باز هم باید نگران کم آبی باشیم؟ آیا کم آبی در کشور ما واقعیت دارد یا فقط شایعه است؟ اولین کاری که هنگام تشنگی می کنید چه خواهد بود؟ لیوان را برمی دارید به سراغ شیر آب می روید و از اینکه آب به لیوان سرازیر می شود، خوشحال خواهید شد. اما آیا فکر کرده اید چگونه این آب در اختیار شما قرار گرفته است؟ در این درس می خواهیم با منابع آب در کشورمان آشنا شویم.

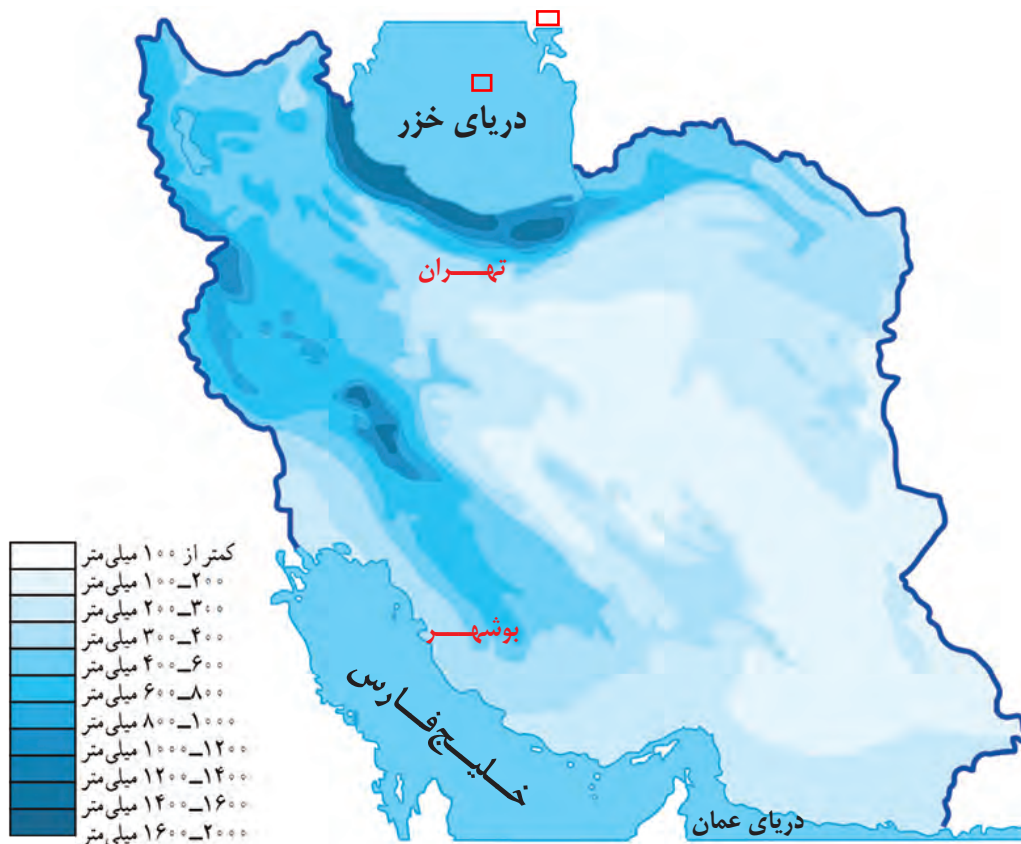
پیش از شروع درس، بد نیست خود را بیازماییم و برای آموختن بهتر مطالب مربوط به منابع آب، آماده شویم.

شناخت محل زندگی خود

فعالیت ۱

- ۱- در گروه کاری خود انجام دهید: الف) آب مورد نیاز محل زندگی شما از کجا تأمین می شود؟
ب) گزارشی تهیه کنید که موارد سوء مصرف آب را در منزلتان نشان دهد.
پ) داستانی بنویسید که آینده مردم شهری را نشان بدهد که منابع آب خود را از دست داده اند.
- ۲- با کمک هم گروه های خود، گزارشی تهیه کنید که اگر آب منزل شما برای یک هفته قطع شود، چه مشکلاتی خواهید داشت؟ چه راهکارهایی پیشنهاد می کنید؟

حال ببینیم که وضع آب در کشورمان چگونه است و برای حفظ این مایه حیات چه کارهایی باید انجام دهیم و همین‌طور می‌خواهیم ببینیم آیا راهی برای جلوگیری از هدر رفتن این ماده با ارزش وجود دارد؟
به نقشه میانگین بارندگی سالانه کشور نگاه کنید. اگر با رسم خطی عمودی از تهران به بوشهر، این نقشه را به دو قسمت تقسیم کنیم در کدام سمت بارش بیشتری داریم؟ به نظر شما چه عواملی سبب توزیع نامتعادل بارش در کشور ما می‌شود؟ وجود ناهمواری‌های البرز و زاگرس-دوری و نزدیکی به منابع رطوبتی دریای خزر و خلیج فارس-وجود توده هوای پرفشار جنب حاره ای

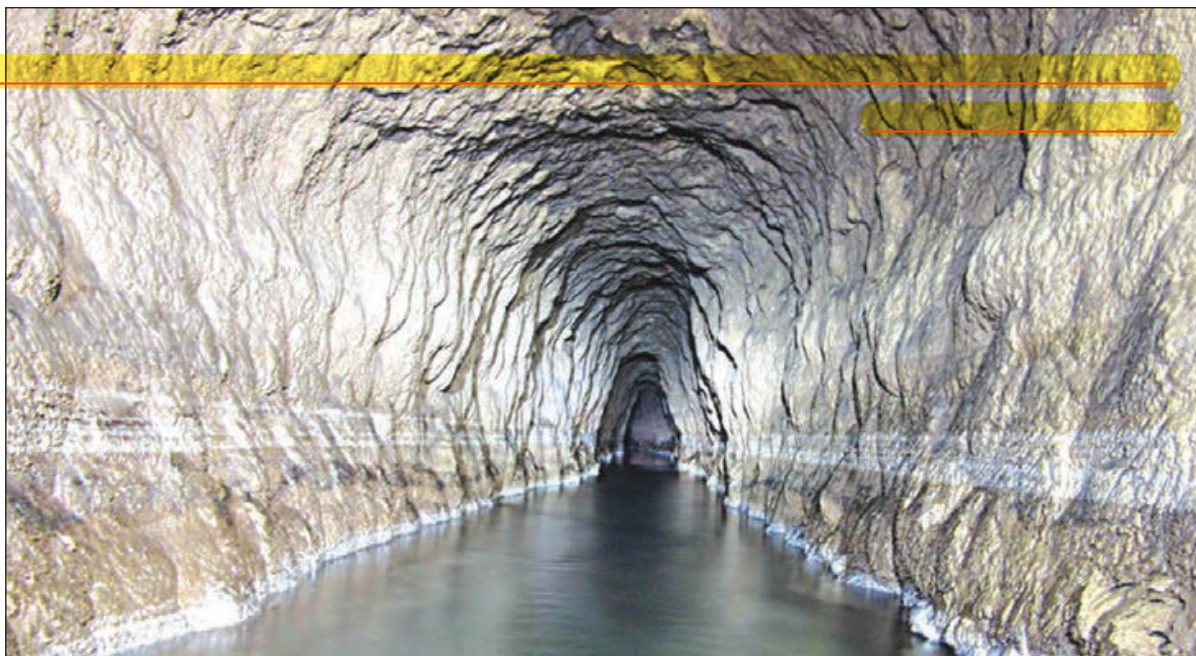
شکل ۳- نقشه میانگین بارندگی سالانه ایران

در هر محیط جغرافیایی، چه عواملی بر میزان و نوع بارش تأثیر می‌گذارند؟ به درس آب و هوا مراجعه کنید و با استفاده از مطالب آن پاسخ دهید.

آب قابل دسترس

گفتیم که آب موجود در کشور ما از ریزش‌های جوی تأمین می‌شود. در فصول سرد سال، ریزش برف و باران به صورت جریان آب رودها، منابع آب کشور را تغذیه می‌کند و در فصول گرم، آب‌های فرو رفته در زمین به صورت چشمه، چاه و قنات، آب مورد نیاز ساکنان بخش‌های مختلف را تأمین می‌نمایند. آیا کان ما در قرن‌های گذشته با

توجه به کم آبی و خشک بودن سرزمین ایران برای دستیابی به آب، قنات را ابداع کرده‌اند تا در تمام سال، آب مورد نیاز را در اختیار داشته باشند.

شکل ۴- قدیمی ترین قنات ایران - قصبه گناباد - خراسان رضوی

Z رودهای دائمی ایران در چه صورت آبدهی بیشتری پیدا میکنند؟

ویژگی رودهای ایران

با توجه به عواملی که بر وضع آب کشورمان تأثیرگذار است، می‌توانیم ویژگی‌های زیر را در مورد رودهای ایران در نظر بگیریم.

۱ در ایران بیشتر بارش‌ها در اواخر فصل پاییز تا اوایل فصل بهار می‌بارد، به این دلیل هر چه به پایان این دوره نزدیک‌تر می‌شویم، آبدهی رودها بیشتر می‌شود. Z

۲ با توجه به ناهمواری‌ها و جهت آنها، هر چه از غرب به سمت شرق کشور برویم، مقدار آب رودها کمتر می‌شود.

۳ رودهایی که از کوهستان‌های بلند و برف‌گیر تغذیه می‌شوند، دائمی هستند. اگر این رودها در نواحی مرطوب، جریان یابند مقدار آب آنها بیشتر خواهد بود. J

۴ رودهای مناطق نسبتاً خشک بیشتر طغیانی و اتفاقی، و مقدار آب آنها در سال‌های مختلف متفاوت است. 1

شناخت محل زندگی خود

فعالیت ۲

با توجه به موقعیت استان خود روی نقشه، عوامل مؤثر بر میزان و نوع بارش محل زندگی خود را مشخص کنید.

J دو دلیل برای دائمی بود آب رودهای دامنه‌های شمالی البرز بنویسید؟

در جمله زیر کلمات نادرست را تشخیص داده و جمله صحیح را بنویسید.

«در ایران بیشتر بارش‌ها در اوایل فصل پاییز تا اواخر فصل بهار می‌بارد، به این دلیل هر چه به پایان این دوره نزدیک‌تر می‌شویم،

آبدهی رودها بیشتر می‌شود.»

کانون آبگیر فصلی چه ویژگی‌هایی دارد؟ - 5

کانون‌های آبگیر

2) در مناطق مرتفع کوهستانی، مکان‌هایی وجود دارد که سرچشمه رودهای متعددی هستند. به این مکان‌ها کانون‌های آبگیر می‌گویند (2) و دهایی که از کانون‌های آبگیر سرچشمه می‌گیرند ممکن است در جهات مختلف جریان یابند.

W در منطقه ای بارشها از اواسط مهرماه شروع شده و تا خردادماه ادامه مییابد، در این منطقه چه نوع کانون آبگیری امکان تشکیل مییابد؟
کانون آبگیر دائمی

انواع کانون‌های آبگیر

با استفاده از نقشه زیر بگویید چند نوع کانون آبگیر داریم؟

4) کانون‌های آبگیری که بیش از ۵۰۰ میلی متر بارش داشته باشند و حداقل در هشت ماه از سال، این بارش‌ها اتفاق بیفتد، به آنها **کانون‌های دائمی** می‌گویند (4) کانون‌های آبگیر دائمی را روی نقشه مشخص کنید.

5) اگر کانون‌های آبگیر در فصول سرد سال، ذخیره برف خود را تا ابتدای ماه‌های گرم سال حفظ کنند، بدون توجه به میزان بارش و زمان آن جزء **کانون‌های فصلی** به شمار می‌روند (5) کانون‌های آبگیر فصلی را روی نقشه مشخص کنید.

6) در کوهستان‌های نزدیک به مناطق گرم و خشک، که گاهی بارش‌های کوتاه و اتفاقی رخ می‌دهد، نوعی کانون آبگیر موقت شکل می‌گیرد که آنها را **کانون‌های اتفاقی** می‌نامند (6) کانون‌های آبگیر اتفاقی را روی نقشه مشخص کنید.

کانون آبگیر موقتی چیست؟ - 6

شکل ۵- نقشه کانون‌های آبگیر ایران

هر یک از ویژگی‌های زیر مربوط به کدام یک از کانون‌های آبگیر می‌باشد؟

خرداد ۱۴۰۳

الف) حداقل در هشت ماه از سال، بیش از ۵۰۰ میلی متر بارش دارد.

ب) در کوهستان‌های نزدیک به مناطق گرم و خشک که بارش‌های کوتاه رخ می‌دهد، این نوع کانون‌ها شکل می‌گیرد.

ج) کانون آبگیری که در فصول سرد سال، ذخیره برف خود را تا ابتدای ماه‌های گرم حفظ می‌کند.

حوضه آبریز

7) به محدوده‌ای که با توجه به شکل زمین و شیب ناهمواری‌ها، آب‌های جاری را به سوی پایین‌ترین نقطه آن هدایت کند، حوضه آبریز می‌گویند. 7

به نقشه حوضه‌های آبریز ایران توجه کنید. آیا همه آب‌ها در کشور ما در قسمت مرکزی جمع می‌شود؟ براساس این نقشه، حوضه‌های آبریز در کشور ما دو نوع است:

8) الف) **حوضه آبریز خارجی:** یعنی مساحتی از کشور که آب رودهای آن به دریاهای اطراف می‌ریزد؛ اما در طول مسیر، مورد استفاده قرار می‌گیرند. 8

8) ب) **حوضه آبریز داخلی:** یعنی مساحتی از کشور که تمام آب آنها در کشور جریان دارد و وارد دریاچه‌های داخلی می‌شود. 8

شکل ۶ - نقشه حوضه‌های آبریز ایران

با توجه به نقشه بالا، نام حوضه‌های آبریز خارجی و داخلی را بنویسید.

حوضه‌های آبریز داخلی	حوضه‌های آبریز خارجی

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۳

مشخص کنید استان محل زندگی شما در کدام حوضه آبریز قرار دارد؟

G حوضه آبریز دریای خزر جزء حوضه آبریز داخلی است یا خارجی؟ چرا؟ **آبریز خارجی است چون این حوضه وارد دریای خزر میشود که بین چند کشور مشترک است**

دریاها و دریاچه های ایران

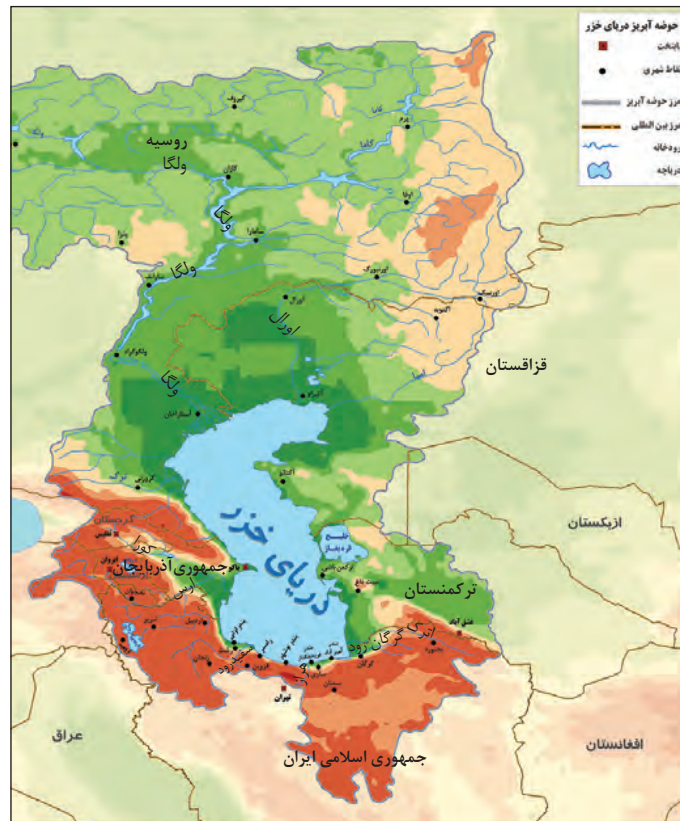
در شمال و جنوب کشورمان دریاهای مهمی قرار دارد. در شمال، دریای خزر و در جنوب، خلیج فارس و دریای عمان. دریاها از این نظر، که ما را به سایر نقاط جهان متصل می کنند، بسیار اهمیت دارند، به گونه ای که ما در جنوب کشور از طریق دریای عمان با اقیانوس هند ارتباط داریم و در شمال، دریای خزر از طریق کانال دن - ولگا به دریای سیاه ارتباط پیدا کرده است.

● دریایی مشترک با همسایگان

دریای خزر، پهنه آبی بزرگی است که در امتداد شمال به جنوب کشیده شده است. این دریا از بقایای دریای عظیم تتیس است که زمانی بخش اعظم نیمکره شمالی را پوشانیده بود. از حدود ۶۰ میلیون سال پیش این دریا از بقیه آب های قدیمی جدا ماند و به شکل بزرگ ترین دریاچه جهان درآمد؛ اما به دلیل همین وسعت زیاد، نام دریا را بر آن نهادند. این دریا را به نام های مختلفی می نامند؛ از جمله دریای (10) مازندران، کاسپین، قزوین، گرگان، طبرستان، هیرکانی و دریای دیلم. در حال حاضر نام آن، دریای خزر است و در نقشه های خارجی کاسپین نامیده می شود. (10) طول این دریا حدود ۱۲۰۰ کیلومتر و عرض متوسط آن ۳۰۰ کیلومتر است. مساحت آن با توجه به تغییرات سطح آب، متفاوت است. سطح آب این دریا از سطح آب های آزاد حدود ۲۸ متر پایین تر است. با توجه به نقشه دریای خزر، به این سوالات پاسخ دهید:

کشورهای همسایه این دریا کدامند؟

11) طولانی ترین رودهایی که به این دریا می ریزند عبارتند از رود ولگا و اورال از شمال، سفیدرود و هراز از جنوب، رود اترک و گرگان از جنوب شرق و رود کورا و ارس از سمت جنوب غرب. (11)

شکل ۷ - نقشه حوزه آبریز دریای خزر

رودهای مهمی که به دریای خزر می ریزند را نام ببرید- 11

کشورهای اطراف دریای خزر را نام ببرید-12 قزاقستان در شرق و شمال شرق دریای خزر -

اهمیت دریای خزر

از جمله دلایل اهمیت این دریا می‌توان **13** به تجارت دریایی، بهره‌برداری از منابع نفت و گاز، ویژگی‌های خاص محیط‌زیست، گردشگری و صید ماهی اشاره کرد **13** سال‌های گذشته انواع ماهی‌های این دریا را شناخته‌اید. انواع ماهیان خاویاری جهان فقط در این دریا زندگی می‌کنند. بعضی از تالاب‌های حاشیه این دریا، محل توقف پرندگان مهاجر است.

فعالیت: ۴

- ۱- در تصویر و مطالب زیر چه نکته‌ای توجه شما را جلب می‌کند؟
- ۲- به نظر شما چه راه‌هایی برای حفظ حیات وحش این دریا وجود دارد؟

عوامل تهدید

- ۱ شکار برای پوست و گوشت
- ۲ کمبود مکان استراحت
- ۳ بیماری‌های عفونی
- ۴ تغییرات اقلیمی
- ۵ گرفتار شدن در تورهای صیادی
- ۶ آلاینده‌های شیمیایی

X کدام ویژگی زیست محیطی منحصر به دریای خزر است و خلیج فارس و دریای عمان فاقد آن می‌باشند؟

دریای خزر زیستگاه فوک خزری است و وجود ماهیان خاویاری در دریای خزر منحصر به این پهنه آبی است

بیشتر بدانیم

فک خزری، یکی از پستانداران کمیاب آبزی است که فقط در دریای خزر و رودخانه‌های منتهی به آن زندگی می‌کند. فک‌ها در آب زندگی می‌کنند و برای زادآوری و گاهی استراحت به ساحل می‌آیند. فک‌ها با خوردن آبزیان بیمار و ایجاد تعادل در زیست‌بوم خزر، نقش مؤثری دارند.

اهمیت دریای خزر را بنویسید-13

خلیج فارس مسیر دریایی ایرانیان برای همکاری جهانی

روز ۱۰ اردیبهشت، روز ملی خلیج فارس نام گذاری شده که سالروز اخراج پرتغالی ها از تنگه هرمز و خلیج فارس است.

b خلیج فارس چگونه شکل گرفت؟

b) پیشروی آب اقیانوس هند از طریق دریای عمان و تنگه هرمز به دره های زاگرس، خلیجی هلالی شکل در جهت شرقی - غربی به وجود آورده که صدها سال است به آن «خلیج فارس» یا «دریای پارس» می گویند. طول آن حدود ۹۰۰ کیلومتر و عرض متوسط آن ۲۵۰ کیلومتر است. هشت کشور در اطراف خلیج فارس قرار دارند. با دقت در نقشه

کشورهای اطراف آن را نام ببرید. **عراق - کویت - عربستان - امارات - قطر - بحرین - ایران - عمان**

مهم ترین رودهایی که به خلیج فارس می ریزد عبارت از: **۱۴** کارون، کرخه و دالکی **۱۴** می شوند. کارون پرآب ترین، طولی ترین

و تنها رود قابل کشتیرانی ایران است **۱۵** (به خلیج های کوچک سواحل خلیج فارس «خور» می گویند؛ مثل **خور موسی** **۱۵**)

در **خلیج فارس**، جزایر مهمی همچون **۱۶** خارک، کیش، فرور، ابوموسی - تنب بزرگ، تنب کوچک، لاوان، هنگام، لارک، هرمز **۱۶** وجود دارد که متعلق به ایران می باشند که برخی از آنها مسکونی هستند. قشم بزرگ ترین جزیره خلیج فارس است.

شکل ۸ - نقشه خلیج فارس t خلیج فارس از نظر استراتژیکی در موقعیت نسبی ایران نقش بیشتری دارد یا خزر؟ چرا؟

خلیج فارس - دلیل آن مجاورت با تنگه هرمز و دستیابی به آبهای آزاد است

اهمیت خلیج فارس

از جمله دلایل اهمیت این خلیج **۱۷** تجارت دریایی و وجود منابع عظیم نفت و گاز در بستر آن و انواع ماهی و میگو است. خلیج فارس از مهم ترین مراکز صید و پرورش مروارید است **۱۷** تنگه هرمز که محل اتصال این خلیج به دریای عمان است یکی از مهم ترین مکان های استراتژیک جهان است.

اهمیت خلیج فارس را بنویسید- ۱۷

e چه عواملی باعث شده است امکان ساخت و توسعه بدون محدودیت بنادر، به ویژه جهت پهلوگیری کشتی های اقیانوسی در سواحل مکران ایجاد شود

شکل ۱۰ - بازار ماهی - بندر خرمشهر

شکل ۹ - بندر امام خمینی (فَیْرُزْ)

فعالیت: ۵

در گروه خود جست و جو کنید:

- ۱- آیا خلیج فارس، نام دیگری داشته است؟ نتایج آن را در کلاس ارائه کنید.
- ۲- نقش و جایگاه تنگه هرمز و جزایر خلیج فارس در دوران دفاع مقدس را بررسی کنید.

دریای عمان: ایران به اقیانوس راه دارد.

آنچه امروز دریای عمان نامیده می شود در گذشته دریای مکران نام داشت. این دریا بین ایران، عمان و پاکستان مشترک است. چابهار تنها بندر اقیانوسی ایران در شمال دریای عمان قرار دارد. تنها دریای آزاد ایران، که از طریق آن می توان به آب های همه دریاهای جهان دسترسی داشت، دریای عمان است. 18 دریای عمان بخشی از آب های اقیانوس هند است که از طریق تنگه مهم هرمز از خلیج فارس جدا می شود (عمق این دریای تا ۲۰۰۰ متر هم می رسد). این نظر برای عبور کشتی های تجاری و نفت کش های غول پیکر بسیار مناسب است. این منطقه دارای ویژگی ها و قابلیت های منحصر به فرد بوده از جمله (جنس ساحل، عمق مناسب دریا و عدم نیاز به استفاده از آبراه و کانال های دریانوردی) e سواحل مکران (امکان ساخت و توسعه بدون محدودیت بنادر، به ویژه جهت پهلوگیری کشتی های اقیانوسی) a فراهم ساخته است. 18

شکل ۱۱ - نقشه دریای عمان

اهمیت دریای عمان

و نقل کالا و مسافر از طریق
رد و مشاغل گوناگونی از جمله

f) از جمله دلایل اهمیت (ج) کدام گزینه از ویژگی‌ها و قابلیت‌های منحصر به فرد دریای عمان می‌باشد؟
(۱) عمق مناسب دریا (۲) مراکز صید مروارید (۳) وجود انواع ماهیان خاویاری (۴) بزرگترین منبع انرژی جهان
راه‌های دریایی است. صیادی و پرورش ماهی و میگو را به وجود آورده است. f)

شکل ۱۳ - کشتی صیادی در دریای عمان

شکل ۱۲ - چابهار تنها بندر اقیانوسی ایران

فعالیت: ۶

در گروه کاری، گزارشی از ویژگی‌های جغرافیایی و یا اقتصادی یکی از دریاهای ایران را با تصویر، تهیه و به کلاس گزارش کنید. کار بهترین گروه در کلاس نصب شود.

آلودگی دریاها

- 19) آلودگی دریاها عبارت است از ورود مستقیم یا غیرمستقیم هرگونه ماده یا انرژی به محیط زیست دریایی که به کاهش تولید و رشدونمو جانداران منجر شود و تأثیرات سوء، بر سلامت و بهداشت آبزیان و انسان داشته باشد. 19)
- 20) ۱) فاضلاب‌های شهری، صنعتی و کشاورزی ۲) زباله‌های جامد مثل پلاستیک ۳) آلاینده‌های شیمیایی شامل مواد آلی، معدنی و رادیواکتیو ۴) استخراج و حمل و نقل نفت ۵) ورود کودها و سموم شیمیایی مصرف شده در اراضی کشاورزی توسط رودها 20)

فعالیت: ۷

با دوستان هم گروه خود گفت و گو و راه حل‌هایی برای مبارزه با آلودگی دریاها ارائه کنید.

تعریف آلودگی دریاها و پیامدهای آن را بنویسید- 19

دریاچه های ایران

به لحاظ زمانی، دو نوع دریاچه وجود دارد:

21) ● (دریاچه های دائمی) 21 دریاچه های دائمی ایران در نیمه غربی کشور قرار دارند که از نظر شرایط آب و هوایی جزء نواحی مرطوب و نیمه مرطوب کشور هستند. آب بعضی از این دریاچه ها شور و برخی دیگر آب شیرین دارند. مهم ترین دریاچه های دائمی ایران عبارتند از **21** دریاچه ارومیه، زریبار (زریوار) غرب مریوان در استان کردستان، پریشان (فامور)، مهارلو (استان فارس) **21** البته در قله بعضی از کوه های آتشفشانی مانند سبلان هم دریاچه های کوچکی وجود دارند که آب آنها از ذوب برف ها تأمین می شود اما به دلیل سرمای ناشی از ارتفاع اغلب مواقع سال یخ بسته است.

21) ● (دریاچه های فصلی) 21 دریاچه ها در فصول پر بارش وسعت بیشتری پیدا می کنند ولی در ماه های گرم و یا در سال های کم بارش به دلیل تبخیر آب آنها خشک شده یا به شکل باتلاق و شورزار در می آیند. مهم ترین دریاچه های فصلی **21** دریاچه مسیله در قم، نیریز در فارس، هامون در سیستان و بلوچستان و جازموریان بین دو استان کرمان و سیستان و بلوچستان. **21**

● **دریاچه ارومیه:** بزرگ ترین دریاچه داخلی ایران، دریاچه ارومیه است که در سال های اخیر به دلایل مختلف رو به خشک شدن گذاشته است؛ اما نشانه های بهبود آن دیده می شود. چه عواملی ممکن است این بهبود را سرعت ببخشد؟ این دریاچه را با نام های دیگری همچون **9** چیچست و کبودان **9** می شناخته اند. آب این دریاچه علاوه بر

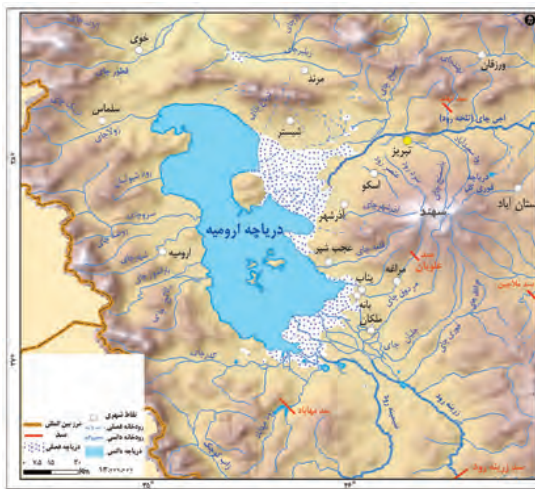
شکل ۱۴ - نقشه دریاچه های ایران

z آب دریاچه ارومیه چگونه تأمین میشود؟

z چشمه‌های کف و حاشیه آن، از طریق رودهای متعددی تأمین می‌شود. z به نقشه دریاچه ارومیه نگاه کنید، مهم‌ترین رودهایی که به این دریاچه می‌ریزند کدامند؟ عمیق‌ترین نقطه این دریاچه در شمال غربی آن است. مهم‌ترین جزایر این دریاچه عبارت‌اند از **23** (قویون داغی)، اشک داغی، آرزو و اسپیر) **23**

24 به علت عبور برخی از این رودها از لایه‌های نمکی، آب این دریاچه بسیار شور است **24** حدی که هیچ موجود

زنده‌ای نمی‌تواند در آب‌های آن زندگی کند. آرتمیا^۱ زمانی که هنوز آب دریاچه فروکش نکرده بود در آن زندگی می‌کرد. **25** از جمله دلایل اهمیت این دریاچه، وجود جزایر متعدد

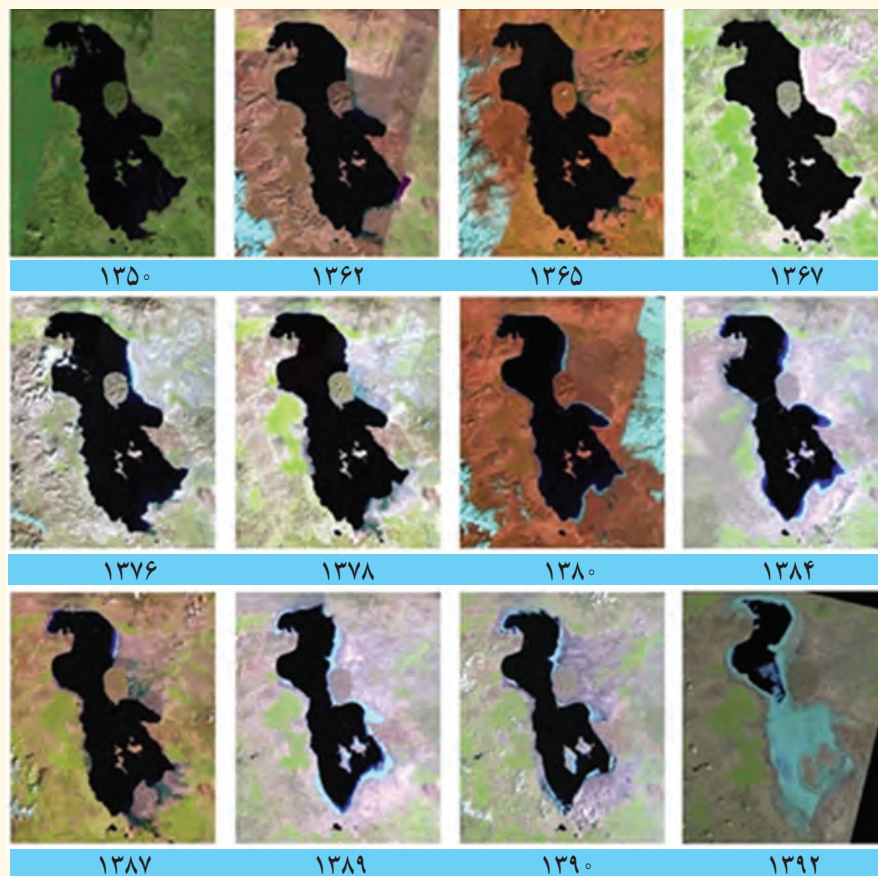

شکل ۱۵ - حوزه آبریز دریاچه ارومیه

در آن است که محل سکونت انواع پرندگان مهاجر است و همچنین در اطراف دریاچه، املاح و رسوباتی است که برای درمان امراض پوستی مورد استفاده قرار می‌گیرد. آب این دریاچه موجب معتدل شدن آب و هوای منطقه شده است. **25**

بیشتر بدانیم

اهمیت دریاچه ارومیه را بنویسید-25

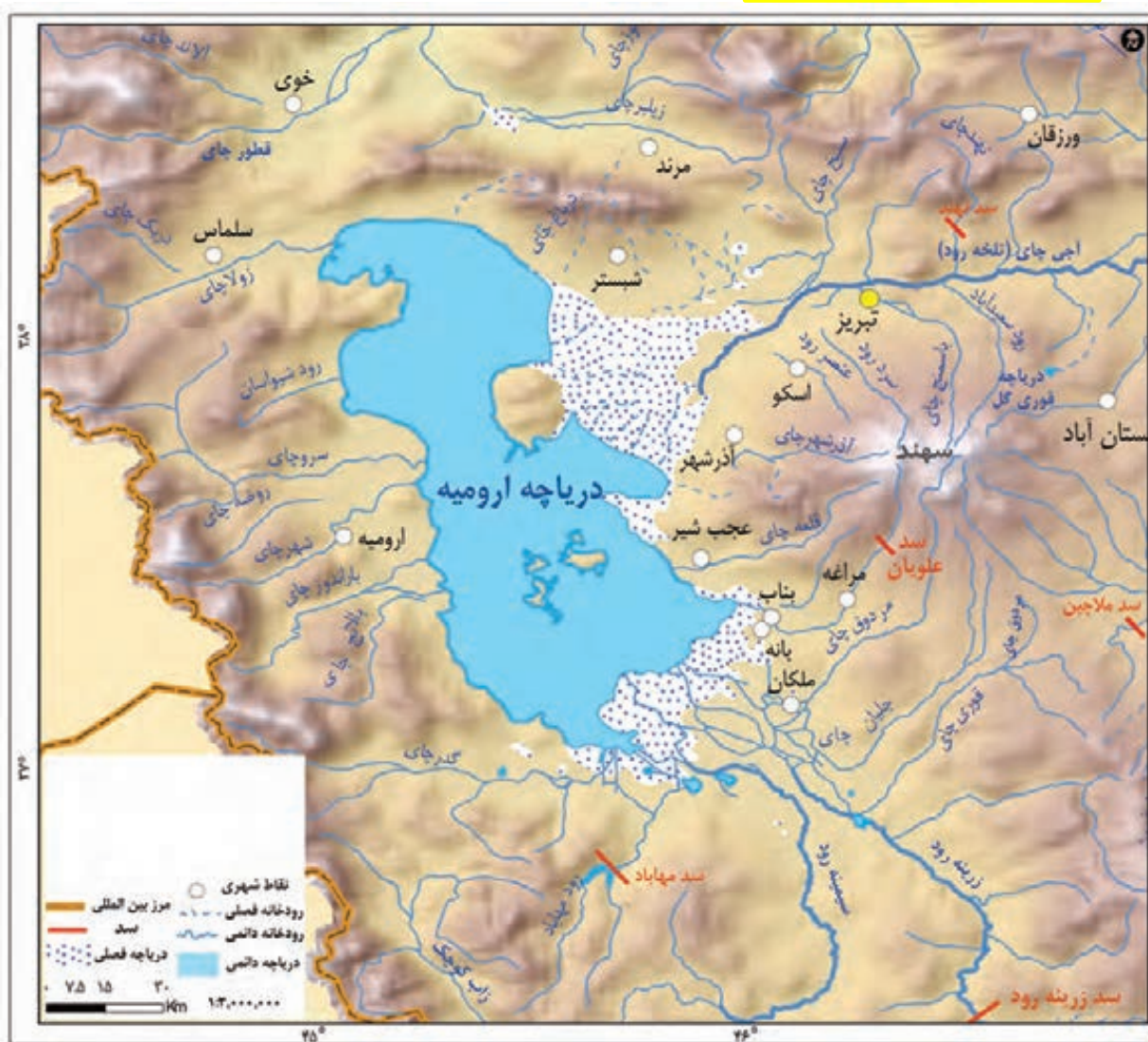

تغییرات سطح آب دریاچه ارومیه، طی سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۵۰

۱- جاننداری سخت‌پوست است که در آب‌های شور زندگی می‌کند و در صنایع پرورش میگو و ماهی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

● **دریاچه ارومیه** دومین دریاچه آب شور جهان و یکی از مهم‌ترین زیست‌بوم‌های آبی ایران است. این دریاچه بزرگ‌ترین دریاچه داخلی کشور بوده و **h** به دلیل برخورداری بودن از ارزش‌های بی‌نظیر طبیعی و اکولوژیک، به عنوان پارک ملی و ذخیره‌گاه زیست‌کره یونسکو معرفی شده است **h**

آب این دریاچه علاوه بر چشمه‌های کف و حاشیه آن، از طریق رودهای متعددی تأمین می‌شود. به نقشه دریاچه ارومیه نگاه کنید، مهم‌ترین رودهایی که به این دریاچه می‌ریزند کدام‌اند؟

شکل ۱۵ - حوضه آبریز دریاچه ارومیه

از دلایل اهمیت این دریاچه، وجود جزایر متعدد در آن است که محل زندگی انواع پرندگان مهاجر است و همچنین در اطراف دریاچه، املاح و رسوباتی است که برای درمان امراض پوستی مورد استفاده قرار می‌گیرد. آب این دریاچه موجب معتدل شدن آب و هوای منطقه شده است.

این دریاچه را با نام‌های دیگری همچون چیچست و کبودان نیز می‌شناخته‌اند.

پوشش گیاهی و زندگی جانوری در دریاچه ارومیه

نزدیک ۵۵۰ گونه گیاهی یک ساله و چندساله در ناحیه اکولوژیک دریاچه شناسایی شده‌اند. پوشش گیاهی غالب این منطقه شامل گونه‌های شورپسند، خشکی‌دوست و آبرزی می‌باشد. آب شور دریاچه ارومیه چند گونه جلبکی را در درون خود پرورش می‌دهد که منبع غذایی برای آرتمیاست^۱. تالاب‌های اقماری نیز زیستگاه جوامع انبوهی از جلبک‌های مختلف و از جمله جلبک‌های سبز و سبز-آبی هستند. این جلبک‌ها یکی از ارکان اصلی زنجیره غذایی این مجموعه را تشکیل می‌دهند. ۲۷ گونه پستاندار، ۲۱۲ گونه پرنده، ۴۱ گونه خزنده، ۷ گونه دوزیست و ۲۶ گونه ماهی در ناحیه اکولوژیک دریاچه به ثبت رسیده‌اند. از بین این گونه‌ها، پرندگان مهم‌ترین مهره‌داران منطقه محسوب شده و مطالعات زیادی روی آنها انجام شده است.

دریاچه ارومیه مرکز زمستان‌گذرانی پرندگان آبرزی مهاجر، به ویژه مرغابی و گونه‌های کنارآب‌چر است و از این رو دارای اهمیت بین‌المللی است. جزایر موجود در دریاچه پذیرای بزرگ‌ترین جمعیت زادآور فلامینگو (بالغ بر ۲۰۰۰۰ جفت) و بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ جفت پلیکان سفید می‌باشند. ۱۱ گونه پرنده آبرزی در معرض خطر انقراض در این دریاچه شناسایی شده‌اند. جزایر جنوبی دریاچه زیستگاه دو گونه پستاندار در معرض خطر، شامل گوزن زرد ایرانی و قوچ ارمنی می‌باشد.

روند تغییرات دریاچه ارومیه

روند نزولی افت سطح آب دریاچه ارومیه پس از دوران پربابی آن در سال ۱۳۷۴ شروع گردیده و در طی بیست سال، تراز دریاچه بیش از ۸ متر افت کرده است. در واقع با توجه به ارقام ثبت شده، به طور متوسط دریاچه در این بیست سال اخیر سالیانه با افت ۴۰ سانتی‌متری مواجه بوده است. با توجه به عمق کم این دریاچه، این میزان افت تراز منجر به خشکی درصد قابل ملاحظه‌ای از سطح دریاچه گردیده و بیش از ۳۰ میلیارد مترمکعب از حجم آب آن در اثر تبخیر و عدم ورود منابع آب کافی به آن از بین رفته است. هم‌زمان با شروع افت تراز دریاچه، سطح دریاچه نیز پس‌روی قابل ملاحظه‌ای داشته و میزان خشکی دریاچه در شهریور ماه سال ۱۳۹۳ به حدی رسید که قسمت جنوبی دریاچه با خشکی کامل مواجه گردید.

۱- جاننداری سخت‌پوست است که در آب‌های شور زندگی می‌کند و در صنایع پرورش میگو و ماهی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

با توجه به ویژگی‌های هر گزینه کلمه مناسب را برای آن انتخاب کنید.

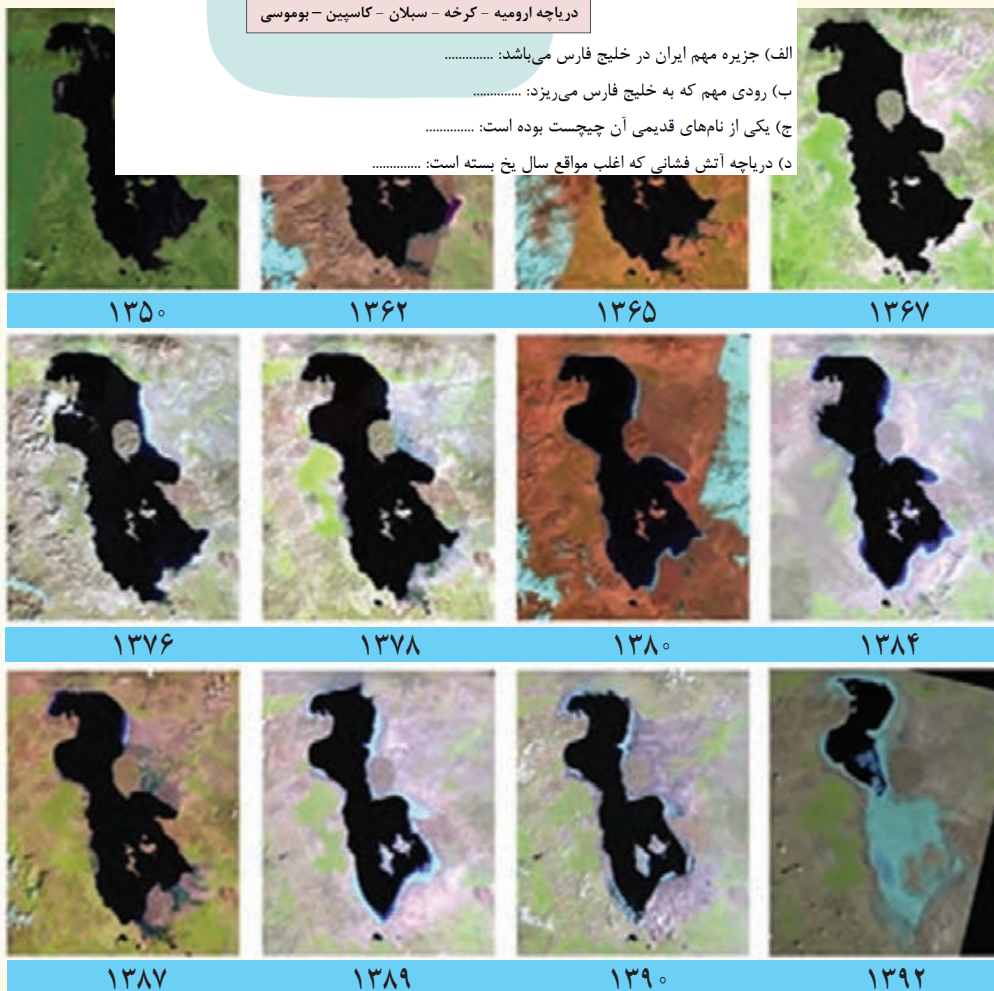
دریاچه ارومیه - کرخه - سیلان - کاسپین - بوموسی

الف) جزیره مهم ایران در خلیج فارس می‌باشد:

ب) رودی مهم که به خلیج فارس می‌ریزد:

ج) یکی از نام‌های قدیمی آن چیست بوده است:

د) دریاچه آتش فشانی که اغلب مواقع سال یخ بسته است:

تغییرات سطح آب دریاچه ارومیه، طی سال‌های ۱۳۵۰-۱۳۹۲

26 مهم‌ترین دلایل کاهش آب دریاچه ارومیه را بنویسید

مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده دریاچه ارومیه که عامل اصلی بروز بحران خشکی در آن هستند، عبارت‌اند از:

26) ● فقدان برنامه آمایش و مدیریت یکپارچه در کل حوضه آبریز دریاچه

● توسعه سطح زیرکشت و بهره‌برداری مفرط از آب

● افزایش جمعیت شهرها و روستاهای حوضه آبریز دریاچه ارومیه و افزایش نیاز به آب

● تغییر اقلیم و پدیده خشکسالی

● تخریب مراتع و پوشش گیاهی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه

● احداث فزاینده سد بر روی رودخانه‌های حوضه آبریز دریاچه

26)

ویژگی‌های جمعیت ایران

پراکندگی جمعیت در ایران

به نقشه پراکندگی جمعیت ایران، به دقت نگاه کنید و به سؤالات پاسخ دهید.

۱ آیا جمعیت در همه‌جای کشور ما یکسان پراکنده شده است؟

۲ کدام نواحی، پرجمعیت و کدام نواحی کم‌جمعیت هستند؟

۳ آیا جایی دیده می‌شود که از جمعیت خالی باشد؟

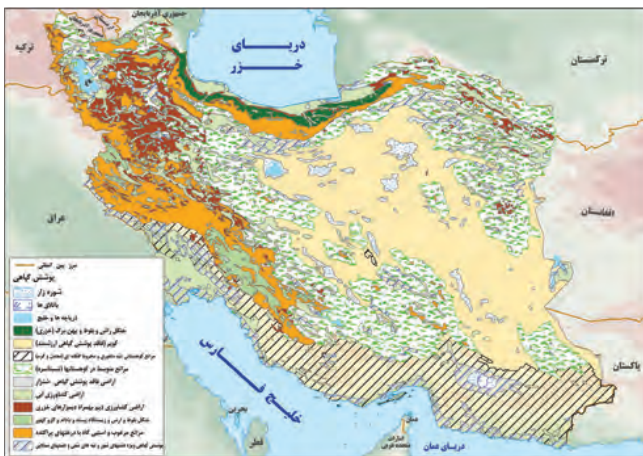
پراکندگی جمعیت در مکان‌ها از عوامل متعددی، تأثیر می‌گیرد. نقشه‌های زیر بیانگر بعضی عوامل اثرگذار در پراکندگی جمعیت کشور ماست. پس از مرور این نقشه‌ها، دربارهٔ عوامل مؤثر بر پراکندگی جمعیت در کشور، با یکدیگر گفت‌وگو کنید.

شکل ۳- نقشهٔ روده‌های دائمی و موقت

شکل ۲- نقشهٔ ناهمواری‌ها

شکل ۵- نقشهٔ پوشش گیاهی

شکل ۴- نقشهٔ پراکندگی معادن

جغرافی‌دانان در مطالعهٔ پراکندگی جمعیت، عوامل طبیعی و انسانی را مورد توجه قرار می‌دهند. آنان معتقدند که نقشهٔ پراکندگی جمعیت، پیوسته در حال تغییر است. در دهه‌های اخیر، نقش انسان به‌عنوان عامل تأثیرگذار در پراکندگی جمعیت، نسبت به گذشته، افزایش چشمگیری داشته است.

۷ در دهه‌های اخیر چه عاملی بیشترین تأثیر را در پراکندگی جمعیت داشته است؟

اطلاعات داده شده به شما کمک می کند که عوامل انسانی اثرگذار را بر پراکندگی جمعیت شناسایی کنید.

فعالیت: ۱

باتوجه به اطلاعات داده شده جدول زیر را تکمیل کنید.

عوامل انسانی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت	عوامل طبیعی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت
– حمل و نقل	– خاک
–	–
–	–
–	–

کشور ایران، به لحاظ برخورداری از موقعیت جغرافیایی ممتاز و همچنین محیط طبیعی ویژه، توانایی و ظرفیت بالای جذب جمعیت را دارا می باشد. در اغلب نقاط ایران به لحاظ موقعیت جغرافیایی منحصر به فرد خود در قلب تقاطع ارتباطی خاورمیانه، آسیا و اروپا و به واسطه بهره مندی در حوزه تجارت منطقه ای و فرا منطقه ای و همچنین برخورداری اقلیم خاص چهار فصل، از پتانسیل و توانایی جذب و افزایش جمعیت بالایی برخوردار است. ^p

p. چرا کشور ایران از پتانسیل و توانایی جذب و افزایش جمعیت بالایی برخوردار است

فعالیت: ۲

به نظر شما در محیط زندگی شما (شهر یا روستا) کدام عوامل طبیعی یا انسانی بر افزایش یا کاهش جمعیت اثر بیشتری داشته است؟ ☐

اطلاعات داده شده به شما کمک می کند که عوامل انسانی اثرگذار را بر پراکندگی جمعیت شناسایی کنید.

عوامل طبیعی و انسانی تاثیر گذار در پراکندگی جمعیت را بنویسید - 1

فعالیت ۱

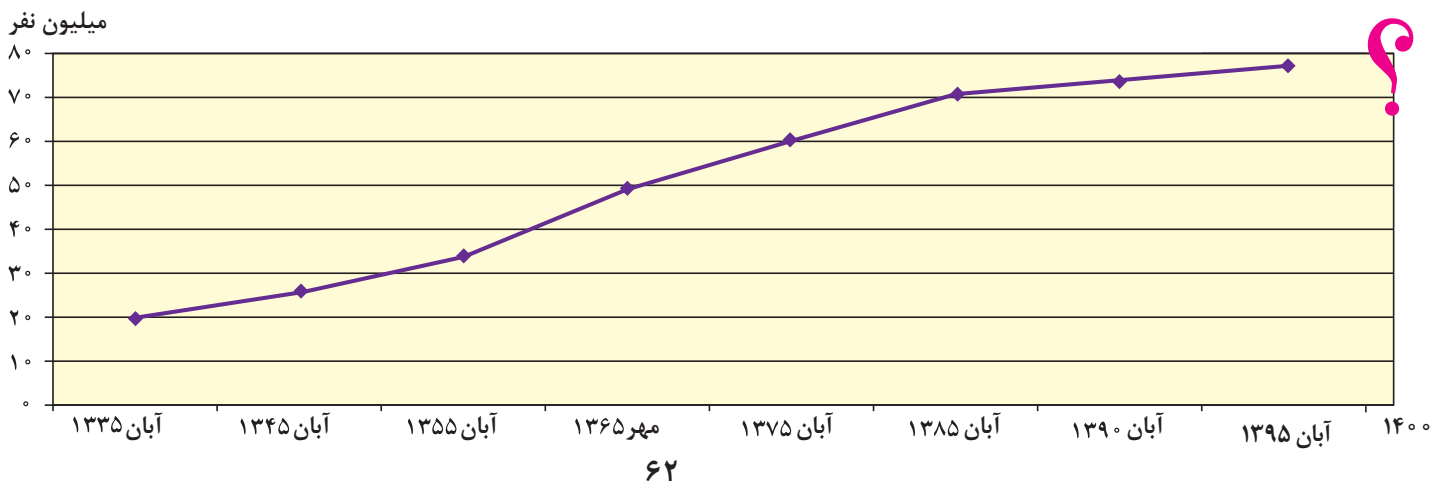
باتوجه به اطلاعات داده شده جدول زیر را تکمیل کنید.

عوامل طبیعی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت	عوامل انسانی اثرگذار بر پراکندگی جمعیت
- خاک	- حمل و نقل
- آب و هوا	- صنعت
- نزدیکی یا دوری به دریا	- خدمات رفاهی
- منابع طبیعی	- سیاست

جواب سوال 1

رشد جمعیت

طبق آخرین آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، جمعیت ایران ۷۹۹۲۶۲۷۰ نفر است. به نمودار جمعیت ایران توجه کنید. با توجه به روند افزایش جمعیت ایران طی دهه های اخیر، چه تغییر و تحولاتی را در آینده پیش بینی می کنید؟

یکی از مباحث مهم جمعیت، بررسی میزان افزایش و کاهش جمعیت هر کشور است (متخصصان برای دستیابی به میزان افزایش و کاهش جمعیت) رشد طبیعی جمعیت) اندازه‌گیری می‌کنند. برای اندازه‌گیری رشد طبیعی جمعیت، میزان موالید و مرگ و میر را در یک سال مشخص از هم کم، و بر تعداد کل جمعیت تقسیم، و سپس آن را به درصد بیان می‌کنند.

در سال ۱۳۹۵ بیش از یک میلیون نفر نوزاد در ایران متولد شده‌اند

رشد طبیعی جمعیت چگونه محاسبه می‌شود -2

$$2) \text{ (میزان مرگ و میر - میزان موالید) } \times 100 = \text{رشد طبیعی جمعیت} \\ \text{کل جمعیت}$$

اگر میزان موالید ایران در سال ۱۳۹۵ حدود ۱,۳۶۲,۰۰۰ نفر و مرگ و میر آن ۳۷۰,۰۰۰ نفر باشد، میزان رشد طبیعی ایران، چند درصد است؟
میزان رشد طبیعی چند کشور در جدول زیر آورده شده است. میزان رشد ایران را که به دست آوردید در جدول زیر قرار دهید. میزان رشد کشور ما به کدام کشور نزدیک‌تر است؟ کمترین و بیشترین میزان رشد، متعلق به کدام کشورهاست؟ آیا اطلاع از میزان رشد برای برنامه‌ریزان کشورها مهم است؟ چرا؟

کشور	فنلاند	سوئد	آرژانتین	مصر	آنگولا	کویت	لبنان
میزان رشد طبیعی (به درصد)	۰/۴	۱/۱	۱	۲/۱	۳/۲	۳/۶	۴/۲

منبع: بانک جهانی ۲۰۱۵

با توجه به اطلاعات به دست آمده، دریافتید که میزان رشد طبیعی جمعیت در جهان، یکسان نیست. برخی از کشورهای جهان رشد بیش از ۳/۵ درصد و برخی رشد منفی دارند. البته نکته مهم در رشد جمعیت، این است که نه تنها عامل طبیعی زاد و ولد در آن نقش دارد، بلکه مهاجرت از عوامل تأثیرگذار بر رشد جمعیت کشورها به شمار می‌رود. موالید و مرگ و میر، رشد طبیعی جمعیت را نشان می‌دهد که اگر مهاجرت را به آن اضافه یا از آن کم کنیم، رشد مطلق جمعیت را به دست خواهیم آورد. با کمک معلم خود و با استفاده از فرمول درصد رشد طبیعی جمعیت، فرمول رشد مطلق جمعیت را در پیرابند (کادر) زیر بنویسید:

رشد مطلق جمعیت چگونه محاسبه می‌شود-3

$$3) \text{ (میزان مرگ و میر - میزان موالید) } \pm \text{مهاجرت} \times 100 = \text{رشد مطلق جمعیت} \\ \text{کل جمعیت}$$

معمولاً برنامه‌ریزان برای برنامه‌ریزی‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، آموزشی، فرهنگی و دفاعی به آینده‌نگری جمعیتی (نِد) اگر نرخ رشد جمعیت کشوری ۲ درصد باشد، بعد از چند سال جمعیت این کشور دو برابر خواهد شد؟
اطلاع از می (۱) ۱۷ (۲) ۳۵ (۳) ۷۰ (۴) ۱۴۰ شود تا
برای آینده، پیش‌بینی‌های لازم را انجام دهند.

به نظر شما چند سال طول می‌کشد تا جمعیت کشور ما دو برابر شود؟

$$\frac{70}{\text{نرخ رشد جمعیت}} = \text{مدت زمان دو برابر شدن جمعیت}$$

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۲

میزان رشد جمعیت استان محل زندگی خود را از کتاب استان‌شناسی یا سایت مرکز آمار (درگاه آمار ملی ایران) بگیرید و آن را با کشور مقایسه کنید. وضعیت استان خود را از این نظر مورد بحث و گفت‌وگو قرار دهید.

برای مطالعه

برنامه‌ریزی عالمانه برای هر کشور نیاز به اطلاعات صحیح و آمار دقیق دارد. مرکز آمار ایران به عنوان یک سازمان مسئول برای استخراج آمار صحیح در سال ۱۳۹۵ از تمام وزارت‌خانه‌ها، سازمان‌ها، دستگاه‌ها، نهادهای عمومی و مؤسسات دولتی و استانداری‌های کشور کمک گرفت و سرشماری اینترنتی را برای اولین بار اجرا نمود. برای برخی از خانوارهایی که به دلایل مختلف نتوانسته‌اند از طریق اینترنت اطلاعات خود را ثبت کنند مأموران سرشماری با مراجعه به در منازل به شیوه ترکیبی یک آمارگیری موفق را به پایان رساندند.

توسعه فرهنگ آماری

مشارکت بیش
از ۴۸/۴ درصد
اینترنتی

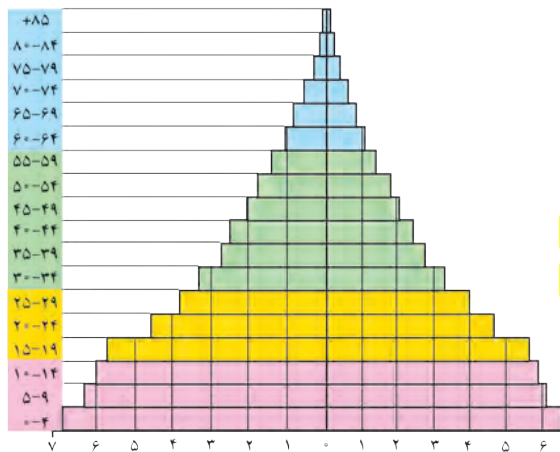

صرفه جویی در نیروی انسانی

اگر سرشماری با
روش سال ۱۳۹۰
اجرا می‌شد به بیش
از ۶۵۰۰۰ نفر نیروی
انسانی نیاز داشت.

ساختمان جمعیت

در گذشته، آمار جمعیت نقش مهمی در تصمیم‌گیری‌های برنامه‌ریزان داشت. اما امروزه آنان برای برنامه‌ریزی دقیق مجبورند علاوه بر تعداد جمعیت، عوامل دیگر جمعیتی را نیز در نظر بگیرند. کدام ویژگی‌های جمعیتی را می‌شناسید که در سرشماری‌ها به آنها توجه می‌شود و سرشماران، اطلاعات مربوط به آنها را جمع‌آوری می‌کنند؟ اکنون در مطالعات جمعیتی، بررسی ساختمان یا ترکیب جمعیت از اهمیت خاصی برخوردار است. **ساختمان جمعیت**، ویژگی‌های قابل اندازه‌گیری جمعیت را مورد بررسی قرار می‌دهد. اطلاع از وضعیت سنی و جنسی جمعیت هر کشور از موارد قابل توجه برنامه‌ریزان است.

جمعیت کره زمین از لحاظ نسبت جنسی* جز در زمان‌های خاص، تفاوت چندانی ندارد؛ اما در طول زمان، نسبت سنی در کشورها دچار تغییراتی می‌شود. متخصصان به دلیل اهمیت نسبت سنی در برنامه‌ریزی هر کشور از لحاظ سنی، جمعیت را به گروه‌های مختلفی دسته‌بندی کرده‌اند.

اهمیت و کاربرد هرم سنی: در هر کشوری هرم سنی به

برنامه‌ریزان کمک می‌کند که با ساختمان سنی جمعیت آن کشور آشنا شوند و از آن برای برنامه‌ریزی استفاده کنند؛ به عنوان نمونه برای **4** تحقق برنامه‌های تأمین اجتماعی، بهبود وضعیت سالمندان، ارتقای سطح سلامت جامعه، تأمین شغل

برای حال و آینده، ایجاد فرصت‌های تحصیلی، تفریحی و رفاهی برای جوانان، امنیت ملی*، جلوگیری از پیری جمعیتی، از اطلاعات و آمارهای سنی و جنسی جمعیت کمک می‌گیرند. در هرم سنی بالا، زیرگروه‌های سنی را چند ساله تقسیم‌بندی کرده‌اند؟

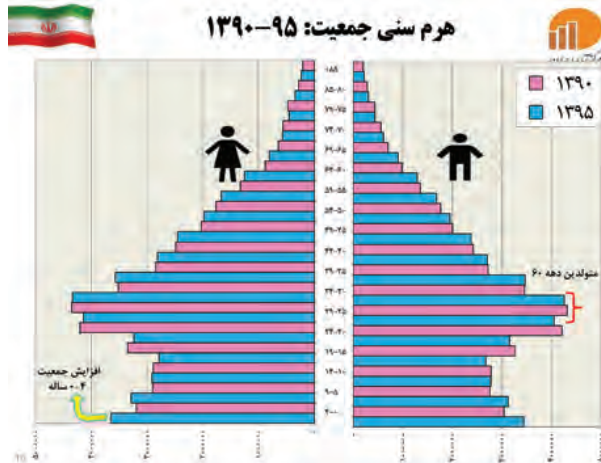
مرکز آمار ایران چهار گروه عمده سنی را در سال ۱۳۹۵ مشخص کرده است. با توجه به رنگ‌های داده شده در هرم بالا، تقسیم‌بندی چهار گروه سنی کودکان و نوجوانان، جوانان، بزرگسالان و سالمندان را در پیرامند زیر بنویسید:

سهم هر یک از گروه‌های عمده سنی کشور ۱۳۹۵	گروه‌های عمده سنی
۲۴/۰	تولد تا کودکان و نوجوانان
۲۵/۱	 - جوانان
۴۴/۸	 - بزرگسالان
۶/۱	 - + سالمندان

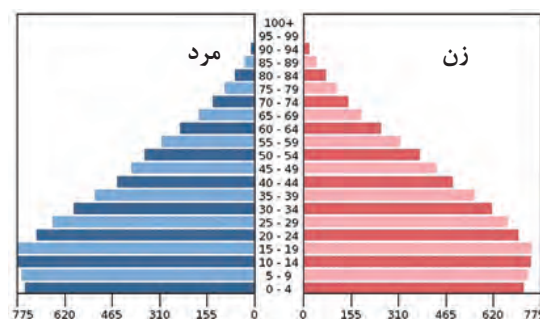
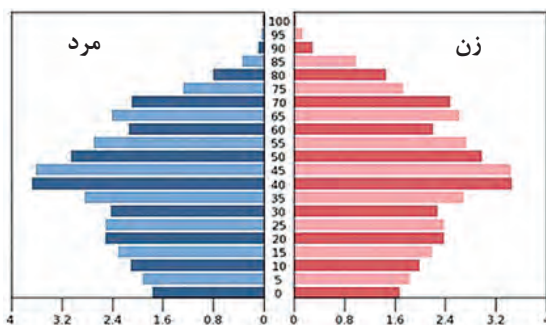
منبع: مرکز آمار ایران

فعالیت: ۳

- ۱- با توجه به نقش و اهمیت اطلاعات و آمار در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی و اجتماعی کشورها به عنوان عضو خانواده، جایگاه سرشماری و جمع‌آوری اطلاعات را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهید.
 - ۲- به هرم سنی ایران در سال ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ توجه کنید.
- مقایسه ای بین هرم سنی ایران در سال های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ انجام دهید و تغییرات آن را بررسی کنید.

- گروه‌های سنی ایران را در سال ۱۳۹۵ مورد بررسی قرار دهید.
- بیشترین جمعیت در کدام گروه سنی مشاهده می‌شود؟ این گروه سنی چه ویژگی‌هایی دارد؟
- چه مزایا و محدودیت‌هایی را برای کشور ما ایجاد می‌کنند؟
- ۳- با کمک هرم‌های سنی زیر، به سؤالات پاسخ دهید.
- میزان رشد مولید در کدام کشور بیشتر است؟
- کدام کشور، افراد سالمند بیشتری دارد؟ پیامدهای آن چیست؟
- کدام کشور درصد جمعیت فعال اقتصادی بیشتر، و چه مزایا و محدودیت‌هایی پیش‌رو دارد؟
- قاعده هرم دو کشور را مقایسه کنید.

هرم سنی آلمان

هرم سنی اکوادور

- ۴- به نظر شما یک هرم سنی مطلوب (جمعیت مناسب برای حال و آینده) چه شکلی دارد؟ به صورت شماتیک، هرم مناسب جمعیتی رسم کنید. دلایل خود را از چگونگی رسم هرم سنی ارائه کنید.

c به نظر شما علل کاهش مرگ و میر و افزایش جمعیت در دهه های اخیر در کشور چیست؟

سیاست های جمعیتی

در دهه های اخیر بر اثر (گسترش بهداشت و واکسیناسیون، لوله کشی و بهبود آب آشامیدنی، رونق صادرات نفت و واردات مواد غذایی؛ میزان مرگ و میر کاهش یافته و سبب افزایش سریع جمعیت شده است.) c جدول زیر، متوسط رشد سالانه جمعیت ایران را در سال های ۴۵ تا ۹۵ نشان می دهد.

جدول متوسط میزان رشد جمعیت ایران

دوره	۱۳۴۵-۱۳۵۵	۱۳۵۵-۱۳۶۵	۱۳۶۵-۱۳۷۵	۱۳۷۵-۱۳۸۵	۱۳۸۵-۱۳۹۵
میزان رشد	۲/۷	۳/۹	۱/۵	۱/۶	۱/۲۴

بیشترین و کمترین رشد جمعیت به کدام سال ها مربوط است؟ چرا؟

سیاست های کاهش جمعیت، سبب ۵ کاهش رشد در سال ۱۳۹۵ (۱/۲۴ درصد) شد. این کاهش در آینده می تواند مشکلاتی برای کشور ما ایجاد کند که از جمله می توان ۵ به برهم خوردن تعادل جمعیتی، (سن و جنس) کاهش نیروی فعال و تضعیف نیروی دفاعی کشور، اشاره کرد. ضرورت تأمین امنیت کشور ایجاب می نماید تا در سیاست گذاری های جمعیتی مقوله تأمین نیروی دفاعی کافی برای حفظ تمامیت ارضی و حفظ حدود و ثغور مرزها و مقابله با دشمنان میهن مورد نظر قرار بگیرد. اگر سیاست کنترل جمعیت در ابعاد شدید ادامه پیدا کند، جمعیت کشور ۶ به تدریج دچار پیری و در نهایت مشکلات دیگری در بر خواهد داشت. ۶ اساساً نباید سیاست کنترل جمعیت به گونه ای باشد که هرم سنی کشور به سمت سالمندی و کهنسالی حرکت کند؛ زیرا این پدیده مانع اصلی بر سر راه توسعه اقتصادی جامعه خواهد بود.)

مهاجرت چیست -7

مهاجرت

۷) **مهاجرت عبارت است از جابه جایی بین دو واحد جغرافیایی یا به عبارتی ترک یک سرزمین و اسکان در سرزمین دیگر.)**

مهاجرت از عوامل مهم در تغییرات جمعیت به شمار می رود. ۱۱ (بیشرفت فناوری و وسایل حمل و نقل) ۱۱ حرکت و جابه جایی نسبت به گذشته افزایش یافته است. افراد در مهاجرت بین دو واحد جغرافیایی جابه جا می شوند. بعضی از متخصصان، مهاجرت از ابتدای قرن بیستم تا به حال را در سه شکل بیان کرده اند.

۸) ۱) مهاجرت روستاییان به شهر که باعث جذب نیروی انسانی جوان از روستا به شهر می شود که یکی از انواع مهاجرت داخلی است. این مهاجرت در اقتصاد کشور ۱۱ از دست دادن نیروی کار روستا و افزایش جمعیت فعال اقتصادی شهر ۱۱ خود

را نشان می دهد. در کشور ما، مهاجرت روستاییان به شهرها از مهم ترین مهاجرت ها در دهه های اخیر به شمار می رود.

۲) مهاجرت های گروهی که براساس تصمیمات سیاسی انجام می شود.

۳) مهاجرت هایی که افراد از یک کشور به کشور دیگر جابه جا می شوند، مهاجرت خارجی می گویند که به دو صورت

اختیاری و اجباری انجام می شود. ۸ انواع مهاجرت را نام ببرید و هر کدام را توضیح دهید -8

اثرات مهاجرت: مهاجرت به هر شکلی که انجام شود، برای ۱۱ (کشوری که افراد از آن خارج می شوند) (مهاجر فرست)

و همچنین برای کشوری که افراد به آن وارد می شوند ۱۱ مهاجرپذیر ۱۱ (تغییرات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیط زیستی را به همراه دارد.) اثرات مهاجرت را بنویسید -9 مهاجرت بر مکان مبدأ و مقصد چه اثراتی می گذارد؟ با ذکر مثال

۹) R (مهاجرت بر مکان مبدأ و مقصد اثر می گذارد. تغییرات به وجود آمده بر ترکیب سنی و جنسی، قیمت زمین و مسکن، اشتغال، امکانات و تجهیزات، فرهنگ و زبان قابل مشاهده است ۹ به طور مثال مهاجرت بی رویه به برخی از شهرهای

ایران ۱۱ سبب افزایش جمعیت و گسترش مناطق حاشیه در آنها شده اند.) ۱۱ می توانید اثرات مهاجرت در ترکیب سنی و جنسی مکان مبدأ و مقصد را بیان کنید؟

k مهاجرت بی رویه به برخی از شهرهای ایران سبب چه چیزی می شود

h منظور از کشور های مهاجر فرست و مهاجر پذیر چیست؟

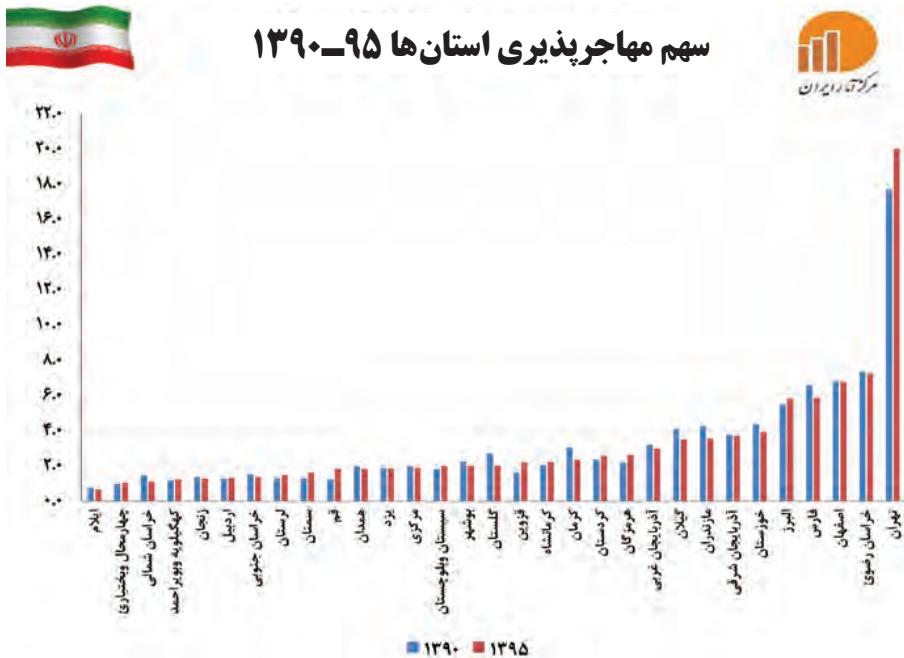
f چرا مهاجرت نسبت به گذشته افزایش یافته است

g مهاجرت روستاییان به شهر چگونه اثر خود را در اقتصاد کشور نشان می دهد؟

نکته قابل توجه در مهاجرت این است که اعضای یک خانواده با هم به دنیا نمی آیند و با هم از دنیا نمی روند (مگر در سوانح)، ولی اغلب، اعضای خانوارها با هم مهاجرت می کنند و حتی در مواردی، چندین خانواده یا کلیه ساکنان یک محل یا منطقه به خاطر عامل یا عوامل مشترک، جابه جا می شوند. به همین خاطر، مطالعه مهاجرت در بحث تغییرات جمعیت مهم است.

نمودار زیر سهم مهاجرت استان های کشور را طی سال های ۱۳۹۵-۱۳۹۰ نشان می دهد، کدام استان های ایران، در طی این دوره بیشترین روند مهاجرت پذیری را داشته اند. علت آن را چه می دانید؟ مهاجرت پذیرترین استان کدام است؟

10. برخی از عوامل انسانی و طبیعی که در ایران سبب مهاجرت شده است را نام ببرید

10) شاه عباس برای حفظ مرزهای شمالی ایران، تعدادی از قبایل گُرد را، که به رزم آوری و سلحشوری، مشهور بودند به نواحی شمال شرقی کشور فرستاد. (10)

10) آریایی ها از شمال دریای خزر به علت سرما و از دست دادن چراگاه ها، به سمت جنوب دریای خزر (ایران) مهاجرت کردند. (10)

10) خشک شدن منابع آب منطقه سیستان، که ناشی از بی توجهی به بند تاریخی هیرمند بود، باعث مهاجرت سیستانی ها به سرزمین گرگان شد. (10)

10) پس از اصلاحات ارضی در دهه ۴۰، تعداد زیادی از روستاییان به علت نداشتن زمین و مشکلات اقتصادی به شهرهای بزرگ مهاجرت کردند. (10)

n علت مهاجرت هر یک از عوامل طبیعی و انسانی زیر را بنویسید

الف) مهاجرت آریایی ها از شمال دریای خزر به سمت جنوب دریای خزر

ب) مهاجرت قبایل گُرد به سمت نواحی شمال شرقی کشور در زمان شاه عباس

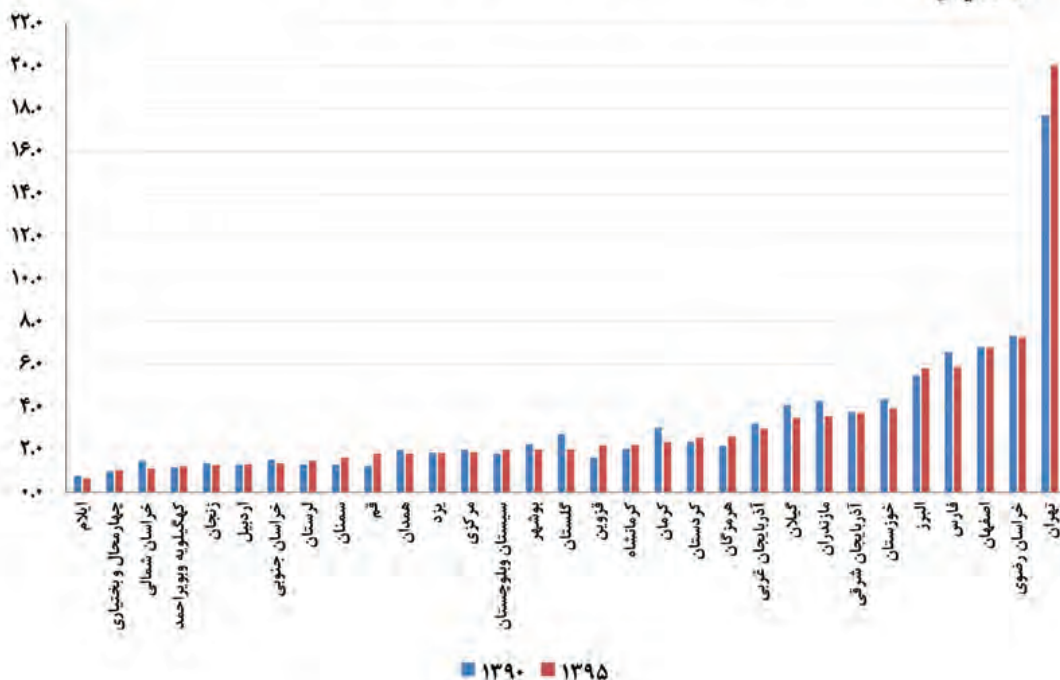
ج) مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ پس از اصلاحات ارضی در دهه 40

د) مهاجرت سیستانی ها به سرزمین گرگان

نمودار زیر سهم مهاجرت استان های کشور را طی سال های ۱۳۹۵-۱۳۹۰ نشان می دهد.

سهم مهاجری استان ها ۹۵-۱۳۹۰

فعالیت: ۶

کدام استان های ایران، در طی این دوره بیشترین روند مهاجری را داشته اند. علت آن را چه می دانید؟
مهاجری ترین استان کدام است؟

بندهای مرتبط با موضوع مهاجرت در سیاست های کلی جمعیت ابلاغی مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۹۳/۲/۳۰

۱ باز توزیع فضایی و جغرافیایی جمعیت، متناسب با ظرفیت زیستی با تأکید بر تأمین آب با هدف توزیع متعادل و کاهش فشار جمعیتی؛

۲ لفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی و کم تراکم و ایجاد مراکز جدید جمعیتی به ویژه در جزایر و سواحل خلیج فارس و دریای عمان از طریق توسعه شبکه های زیربنایی، حمایت و تشویق سرمایه گذاری و ایجاد فضای کسب و کار با درآمد کافی؛

۳ مدیریت مهاجرت به داخل و خارج هماهنگ با سیاست های کلی جمعیت با تدوین و اجرای ساز و کارهای مناسب؛

۴ تشویق ایرانیان خارج از کشور برای حضور و سرمایه گذاری و بهره برداری از ظرفیت ها و توانایی های آنان؛

۵ تقویت مؤلفه های هویت بخش ملی ایرانی، اسلامی، انقلابی و ارتقای وفاق و همگرایی اجتماعی در پهنه سرزمینی به ویژه در میان مرزنشینان؛ و ایرانیان خارج از کشور (S)

فعالیت: ۵

آبادان شهری در استان خوزستان و جنوب غربی ایران واقع شده است. یکی از بزرگ‌ترین پالایشگاه‌های نفت جهان در این شهر قرار دارد، همچنین یکی از مناطق آزاد بازرگانی کشور محسوب می‌شود. با وقوع جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه ایران این شهر تقریباً خالی از سکنه شد و پس از بازگشت ساکنان بازسازی این شهر آغاز گشت.

با توجه به سؤالات داده شده با یکدیگر بحث و گفت‌وگو کنید؛ سپس پاسخ خود را ارائه نمایید.

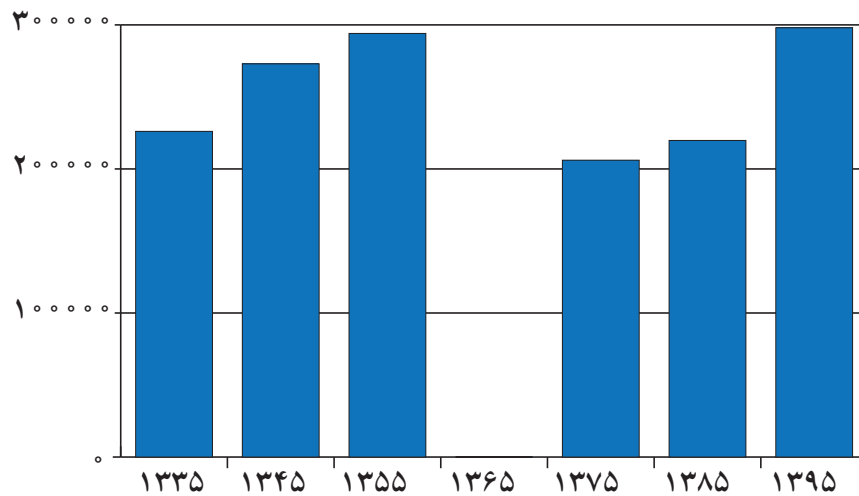
اطلاعات داده شده از شهر آبادان، تغییرات جمعیتی این شهر را طی چند دهه نشان می‌دهد.

- مهاجرت اجباری و اختیاری مربوط به چه سال‌هایی می‌باشد؟

- عوامل انسانی و طبیعی اثرگذار بر این نوع مهاجرت‌ها، کدام است؟

جدول تغییرات جمعیتی شهر آبادان ۱۳۳۵ - ۱۳۹۵

۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
۲۲۶۰۸۳ نفر	۲۷۲۹۶۲	۲۹۴۰۶۸	۶	۲۰۶۰۷۳	۲۱۹۷۷۲	۲۹۸۰۰۰

نمودار تغییرات جمعیتی شهر آبادان ۱۳۳۵-۱۳۹۵

پالایشگاه آبادان
بزرگ‌ترین پالایشگاه جهان،
۱۳۱۷

آبادان صادرکننده
فراورده‌های نفتی،
۱۳۴۲

آغاز جنگ تحمیلی،
۱۳۵۹

ایجاد منطقه آزاد اقتصادی اروند
در آبادان و خرمشهر،
۱۳۹۲

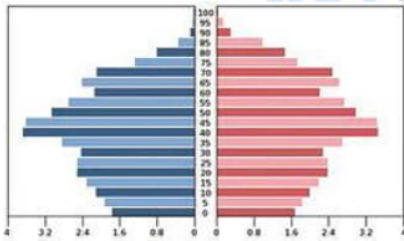
۲۷- در ارتباط با هرم سنی ذیل به پرسش‌ها پاسخ دهید:

الف) شکل هرم سنی بیانگر کدام دسته از کشورهای جهان است؟ چگونه پی بردید؟

ب) افزایش جمعیت در بخش میانی هرم نشانه چیست؟

ج) مشکل این کشورها در بخش قاعده هرم را بیان کنید:

د) دولت‌ها در این کشورها هزینه‌های زیادی را در کدام بخش از هرم متحمل می‌شوند؟ توضیح دهید.

پاسخ:

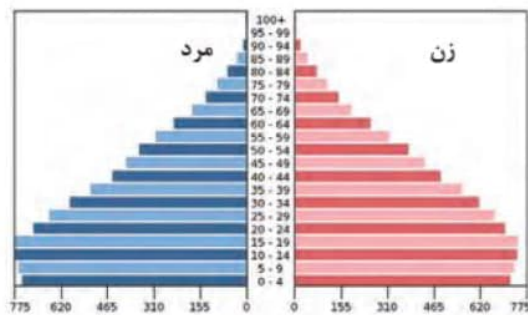
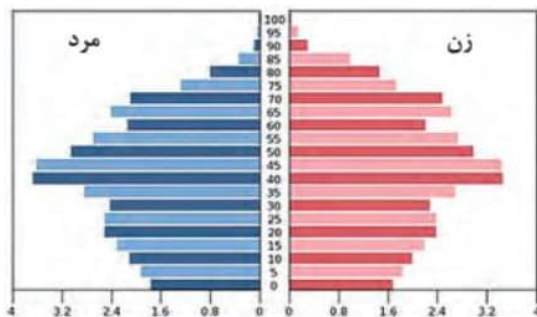
الف) کشورهای پیشرفته - شکل هرم زنگوله‌ای یا ناقوسی است

ب) جذب مهاجر

ج) زادوولد پایین و کمبود نیروی کار در آینده این کشورها

د) رأس هرم-بالا بودن جمعیت کهن‌سال و هزینه‌هایی مانند احداث سرای سالمندان - توسعه مراکز درمانی پیشرفته

۱۶- هرم سنی دو کشور زیر را از نظر جمعیت فعال اقتصادی، موالید و جمعیت سالخورده مقایسه کنید؟

پاسخ:

هرم سنی ساختمان سنی جمعیت را نشان می‌دهد. هرم سمت راست مربوط به یک کشور با جمعیت جوان است. میزان موالید بیشتر، جمعیت فعال اقتصادی بیشتر و درصد جمعیت پیر کمتر در هرم دوم میزان جمعیت فعال کمتر، موالید کمتر و درصد جمعیت سالخورده بیشتر و کشور رو به پیری می‌رود. (صفحه ۶۷)

۳۱- اگر میزان مرگ و میر در یک شهر ۵۰۰ نفر و میزان موالید آن ۳۰۰ نفر باشد و کل جمعیت آن شهر ۲۴۰۰۰ نفر باشد نرخ رشد جمعیت را به دست آورده و مدت زمان دو برابر شدن جمعیت را محاسبه نمایید؟

پاسخ:

$$\frac{\text{میزان مرگ و میر} - \text{میزان موالید}}{\text{جمعیت کل}} \times 100 = \text{نرخ رشد طبیعی}$$

$$\frac{500 - 300}{24000} \times 100 = 0.0125 \times 100 = 1.25 \text{ درصد}$$

$$\frac{70}{1.25} = 56 \text{ سال}$$

۲۱- میزان زاد و ولد در یک کشور ۵۰۰ هزار نفر و میزان مرگ و میر ۱۰۰ هزار نفر، میزان مهاجرت به داخل ۸۰۰ هزار نفر، میزان مهاجرت به خارج ۲۰۰ هزار نفر و جمعیت کل ۲۰ میلیون نفر می باشد.

الف: میزان رشد طبیعی جمعیت کشور را محاسبه کنید.

ب: میزان رشد مطلق جمعیت کشور را محاسبه کنید.

پ: مدت زمان دو برابر شدن جمعیت کشور را محاسبه کنید.

پاسخ:

(صفحه ۶۸-۶۷)

الف- محاسبه میزان رشد طبیعی جمعیت کشور

۵۰۰/۰۰۰-۱۰۰/۰۰۰ = ۴۰۰۰۰ * ۱۰۰ = ۲۰/۰۰۰/۰۰۰

ب- محاسبه میزان رشد مطلق جمعیت کشور

۵۰۰/۰۰۰-۱۰۰/۰۰۰ + ۸۰۰/۰۰۰-۲۰۰/۰۰۰ = ۲۰/۰۰۰/۰۰۰ * ۱۰۰ = ۲۰/۰۰۰/۰۰۰

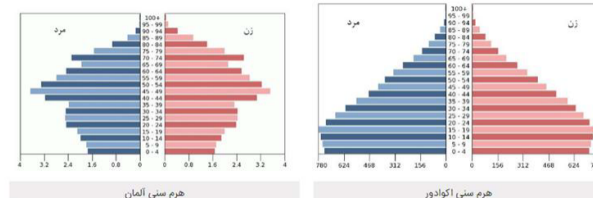
پ- مدت زمان دو برابر شدن جمعیت کشور

۷۰ = ۱۴ سال

(طراح سؤال: کیوان نامجو، کهگیلویه و بویراحمد، شهرستان بویراحمد)

خرداد ۱۴۰۳

با توجه به هرم های سنی به سوالات زیر پاسخ دهید.

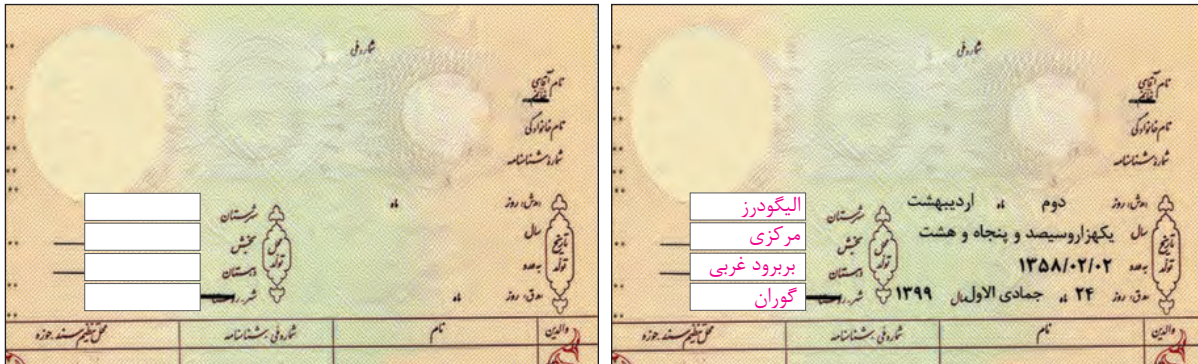
الف) میزان رشد موالید در کدام کشور بیشتر است؟

ب) کدام کشور درصد جمعیت فعال اقتصادی بیشتری دارد؟

ج) اگر سیاست کنترل جمعیت در ابعاد شدید ادامه پیدا کند، کشور با چه مشکلاتی روبه رو خواهد شد؟ (۲ مورد)

تقسیمات کشوری ایران

به تصاویر شناسنامه‌های زیر توجه کنید. به نظر شما موارد مشخص شده با رنگ سفید به چه مفهوم جغرافیایی در ایران اشاره دارد؟

فعالیت ۱

صفحه خالی شناسنامه را با مشخصات خود پر کنید و نام هر کدام از تقسیمات ذکر شده را با توجه به صفحه اول شناسنامه خودتان تکمیل نمایید.

– تاریخچه تقسیمات کشوری در ایران

● پیش از اسلام

a پس از ورود آریاییان به فلات ایران و در نخستین مرحله زندگی اجتماعی، یک آبادی کوچک را «ویس» و آبادی بزرگ تر را «گئو» می‌نامیدند.

b بعدها در عصر هخامنشیان، داریوش کشور را به سی شهربی که همان شهر می‌باشد، تقسیم کرد و برای هر یک از آنان مأمورینی گماشت که آنها را شهریان و به یونانی «ساتراپ» می‌گفتند. در دوران سلوکیان کشور به ۷۲ بخش تقسیم

شد. قسمت‌های حکومت هخامنشی در

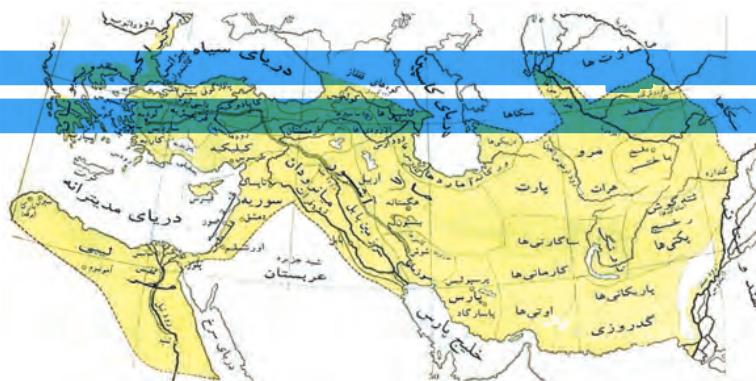
حکومت اشکانیان یا پارت‌ها ادامه داشت.

1 در دوره ساسانیان، کشور به سرزمین

(ایالت)، خوره (استان)، تسوگ یا تسوج

(شهرستان) و رستاک (دهستان) تقسیم

شده بود.

شکل ۱ – نقشه تقسیمات کشوری ایران در زمان هخامنشیان

در دوره ساسانیان کشور ایران از نظر تقسیمات کشوری چگونه بود - 1

● بعد از اسلام

e در دوره عباسیان، قلمرو جغرافیایی آنها به واحدهایی تحت عنوان «ایالت» تقسیم‌بندی می‌شد که در مجموع به ۳۱ ایالت می‌رسید.

f در دوره صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه عناصر اصلی تقسیمات کشوری به ترتیب عبارت بودند از: ایالت، ولایت، بلوک و قصبه. (در دوره قاجاریه ایران به چهار ایالت و دوازده ولایت تقسیم شد. این ایالت‌ها عبارت بودند از: آذربایجان، کرمان و بلوچستان، فارس و بنادر، خراسان و سیستان.)

3) در سال ۱۳۱۶ با تصویب قانون تقسیمات کشوری، ایران به ده استان که نام هر استان یک عدد بود و ۴۹ شهرستان تقسیم شد. در این قانون، هر استان به چند شهرستان و هر شهرستان به چند بخش و هر بخش به چند دهستان و هر دهستان به چند قصبه تقسیم می‌شد.

شکل ۲ - نقشه تقسیمات کشوری ایران در آبان ماه ۱۳۱۶

استان های ده گانه کشور و شهرستان های تابعه:

● شهرستان های استان یکم شامل:

- ۱- زنجان ۲- قزوین ۳- ساوه ۴- سلطان آباد (اراک) ۵- رشت ۶- شهنشوار (تنکابن)

● شهرستان های استان دوم شامل:

- ۱- قم ۲- کاشان ۳- تهران ۴- سمنان ۵- ساری ۶- گرگان

● شهرستان های استان سوم شامل:

- ۱- اردبیل ۲- تبریز ۳- میانه

● شهرستان های استان چهارم شامل:

- ۱- خوی ۲- رضائیه (ارومیه) ۳- مهاباد ۴- مراغه ۵- بیجار

● شهرستان های استان پنجم شامل:

- ۱- ایلام ۲- شاه آباد (اسلام آباد غرب) ۳- کرمانشاهان (کرمانشاه) ۴- سنندج ۵- ملایر ۶- همدان

● شهرستان های استان ششم شامل:

- ۱- خرم آباد ۲- گلپایگان ۳- اهواز ۴- خرمشهر

● شهرستان های استان هفتم شامل:

- ۱- بهبهان ۲- شیراز ۳- بوشهر ۴- فسا ۵- آباده ۶- لار

● شهرستان های استان هشتم شامل:

- ۱- کرمان ۲- بم ۳- بندرعباس ۴- خاش ۵- زابل

● شهرستان های استان نهم شامل:

- ۱- بیرجند ۲- تربت حیدریه ۳- مشهد ۴- قوچان ۵- بجنورد ۶- گناباد ۷- سبزوار ۸- جویمند

● شهرستان های استان دهم شامل:

- ۱- اصفهان ۲- یزد

4) و در سال ۱۳۵۷ ه.ش، در آستانه پیروزی انقلاب اسلامی، ایران به ۲۴ استان تقسیم شد. و در سال ۱۳۷۲ ه.ش طرح اولین استان جدید با نام اردبیل به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و پس از آن استان های قم، قزوین، گلستان، خراسان های شمالی، رضوی، جنوبی و البرز اضافه شدند.) بعد از انقلاب کشور ایران از نظر تقسیمات کشوری چگونه بود -4

تقسیمات کشوری در ایران

5) برای اداره بهتر کشور، عرضه خدمات مناسب تر و تأمین نیازهای مردم آن را به واحدهای کوچکتری تقسیم می کنند.) این تقسیمات، متناسب با موقعیت و زمان، تغییر می یابد. واحد تقسیمات کشوری ایران در حال حاضر عبارت است از: n

استان n) واحدی از تقسیمات کشوری است که با محدوده جغرافیایی معین، از به هم پیوستن چند شهرستان همجوار با توجه به موقعیت های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی تشکیل می شود. استان، توسط استاندار

اداره می شود.) 6) مزایای تقسیمات کشوری را بنویسید -5

7) **شهرستان:** واحدی از تقسیمات کشوری با محدودهٔ جغرافیایی معین است که از به هم پیوستن چند بخش همجوار تشکیل شده که از نظر عوامل طبیعی و اوضاع اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، واحد متناسب و همگنی را به وجود آورده است. شهرستان توسط فرماندار اداره می شود. (7)

تعریف بخش طبق تقیّمات کشوری در ایران را بنویسید و بخش توسط چه کسی اداره می شود -8

بخش: واحدی از تقسیمات کشوری با محدودهٔ جغرافیایی معین است که از به هم پیوستن چند دهستان همجوار، شامل چندین مزرعه، مکان*، روستا و احیاناً شهر تشکیل شده که از نظر عوامل طبیعی و اوضاع اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، واحد همگنی را به وجود آورده است. بخش، توسط بخشدار اداره می شود.

تعریف دهستان طبق تقیّمات کشوری در ایران را بنویسید و دهستان توسط چه کسی اداره می شود -9

9) **دهستان:** کوچک ترین واحد تقسیمات کشوری با محدودهٔ جغرافیایی معین است که از به هم پیوستن چند روستا، مکان و مزرعهٔ همجوار تشکیل می شود و از لحاظ محیط طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی همگن است و امکان خدمات رسانی و برنامه ریزی در سامانه و شبکه ای واحد را فراهم می سازد. دهستان توسط دهدار اداره می شود. (9)

شکل زیر مهم است و به صورت جا خالی در امتحان می آید

براساس آخرین تقسیمات کشوری تا پایان سال ۱۳۹۵، کشور ایران از ۳۱ استان، ۴۲۹ شهرستان، ۱۰۵۷ بخش، ۲۵۸۹ دهستان و ۱۲۴۵ شهر، تشکیل یافته است.

واحد تقسیمات کشوری	کشور	استان	شهرستان	بخش	دهستان	شهر	روستا
مسئول	وزیر کشور	استاندار	فرماندار	بخشدار	دهدار	شهردار	دهیار
واحد اداری	وزارت کشور	استانداری	فرمانداری	بخشداری	دهداری	شهرداری	دهیاری

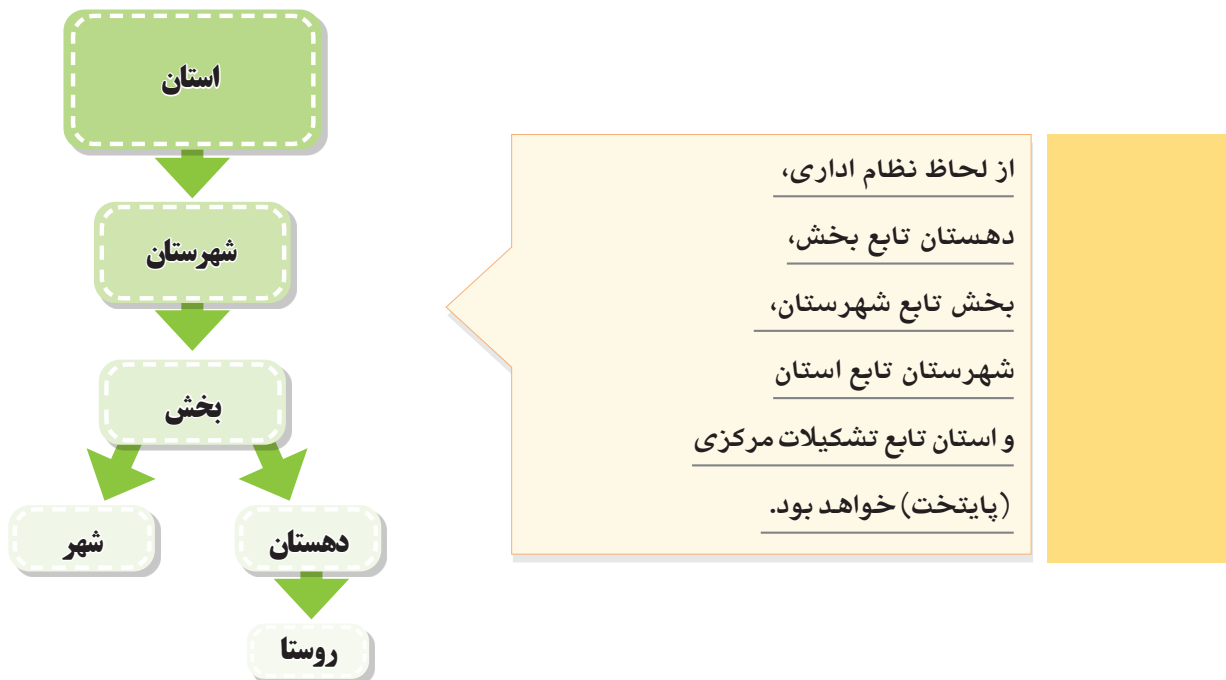
شهرستان: واحدی از تقسیمات کشوری با محدودهٔ جغرافیایی معین است که از به هم پیوستن چند بخش همجوار تشکیل شده که از نظر عوامل طبیعی و اوضاع اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، واحد متناسب و همگنی را به وجود آورده است. شهرستان توسط فرماندار اداره می‌شود.

بخش: واحدی از تقسیمات کشوری با محدودهٔ جغرافیایی معین است که از به هم پیوستن چند دهستان همجوار، شامل چندین مزرعه، مکان*، روستا و احیاناً شهر تشکیل شده که از نظر عوامل طبیعی و اوضاع اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، واحد همگنی را به وجود آورده است. بخش، توسط بخشدار اداره می‌شود.

دهستان: کوچک‌ترین واحد تقسیمات کشوری با محدودهٔ جغرافیایی معین است که از به هم پیوستن چند روستا، مکان و مزرعهٔ همجوار تشکیل می‌شود و از لحاظ محیط طبیعی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی همگن است و امکان خدمات‌رسانی و برنامه‌ریزی در سامانه و شبکه‌ای واحد را فراهم می‌سازد.

10 شهر: محلی است با حدود قانونی که در محدوده جغرافیایی بخش واقع شده و از نظر بافت ساختمانی، اشتغال و سایر عوامل، دارای سیمایی با ویژگی‌های خاص خود بوده، به‌طوری که اکثریت ساکنان دائمی آن در مشاغل کسب، تجارت، صنعت، کشاورزی، خدمات و فعالیت‌های اداری اشتغال دارند. شهر توسط شهردار اداره می‌شود. **10**

11 روستا: واحد مبدأ تقسیمات کشوری است که از لحاظ محیط زیستی، وضعیت طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی همگن بوده که حداقل تعداد ۲۰ خانوار یا ۱۰۰ نفر در آنجا سکونت داشته باشند. **11**

براساس آخرین تقسیمات کشوری تا پایان سال ۱۴۰۰، کشور ایران از ۳۱ استان، ۴۶۹ شهرستان، ۱۱۵۷ بخش، ۲۷۱۹ دهستان و ۱۴۲۵ شهر، تشکیل یافته است.

روستا	شهر	دهستان	بخش	شهرستان	استان	کشور	واحد تقسیمات کشوری
دهیار	شهردار	-	بخشدار	فرماندار	استاندار	وزیر کشور	مسئول
دهیاری	شهرداری	-	بخشداری	فرمانداری	استانداری	وزارت کشور	واحد اداری

به سوالات زیر در ارتباط با تقسیمات کشوری ایران پاسخ دهید.

ما برای آنکه الف) پس از ورود آریاییان به فلات ایران و در نخستین مرحله زندگی اجتماعی به آبادی کوچک چه می گفتند؟
 ب) چرا کشور را به واحدهای کوچکتر تقسیم می کنند؟ (۲ مورد)

ما برای بوسیدن نام گلی ناشناس چه سفره کرده ایم
 ما برای بوسیدن خاک سر قلعه چه خطر کرده ایم

ما برای خواندن این قصه عشق به خاک رنج دوران برده ایم
 ما برای جاودان ماندن این عشق پاک رنج دوران برده ایم

تقسیمات کشوری از دیدگاه نقشه

شناخت محل زندگی خود

فعاليات: ٢

- ۱- به طور گروهی، نقشه استان خود را ترسیم، و شهرستان‌های آن را مشخص کنید.
- ۲- با مراجعه به بخش تقسیمات کشوری، وضعیت محل زندگی خود را از نظر قرارگیری در شهرستان، بخش، روستا و شهر، مشخص، و مانند تصاویر بالا برای هر کدام، نقشه‌ای تهیه کنید.
- ۳- با مراجعه به سایت اینترنتی استانداری یا اداره سیاسی محل زندگی خود، جدیدترین تغییرات تقسیمات کشوری استان خود را تهیه، و به کلاس گزارش کنید.

سکونتگاه‌های ایران

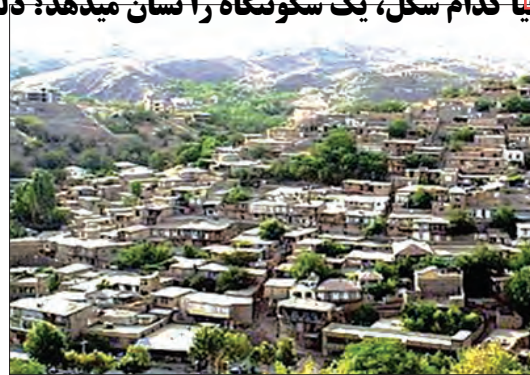
M توضیح دهید چرا آب بیشترین اهمیت را در شکل‌گیری سکونتگاه‌های شهری و روستایی دارد؟

شکل‌گیری سکونتگاه‌ها

به عنوان درس توجه کنید. به نظر شما سکونتگاه چه مفهومی دارد؟ کدام یک از تصاویر زیر معنای سکونتگاه را به نمایش می‌گذارد؟

خرداد ۱۴۰۲

شکل ۲- خانه عباسیان - کاشان

شکل ۱- روستای جاغرق - استان خراسان رضوی

شاید از نظر شما هر دو تصویر، سکونتگاه را به نمایش گذاشته است؛ اما از دیدگاه دانش جغرافیا، سکونتگاه محلی است از مجموعه مساکن که عوامل طبیعی و انسانی در شکل‌گیری آن نقش دارند. هر شهر و روستا یک سکونتگاه است. سکونتگاه‌ها نه تنها به عنوان محل آسایش و مکانی برای رفع نیازهای زیستی و حیاتی انسان تلقی می‌گردند، بلکه انسان بخشی از هویت خود را از قلمروهای سکونتگاهی خود اخذ کرده است و نسبت به زادگاه خود تعلق خاطر و حس دفاع و فداکاری دارد. گوشه‌هایی از این تعلق خاطر را می‌توان در تجارب مردم ایران در طول تاریخ و نقطه عطف آن را در دفاع همه جانبه مردم از خاک و وطن اسلامی در هشت سال دفاع مقدس شاهد بود.

عواملی در شکل‌گیری سکونتگاه‌های شهری و روستایی ایران نقش دارند. بین این عوامل، آب بیشترین اهمیت را داشته است. بسیاری از سکونتگاه‌های اولیه، در کنار رودها به وجود آمده‌اند. همواره آب در هر مکان، در تمایل انسان به کار کشاورزی و ساکن شدن به صورت دائم نقش مهمی داشته است. با ساکن شدن انسان در یک مکان، اولین سکونتگاه‌ها به نام روستا پدید آمد. افزایش جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی، زمینه‌ساز ایجاد شهرهای اولیه شد. به نظر شما به جز آب، چه عامل یا عواملی در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها اثرگذار است؟ اگر در زمان شکل‌گیری یک سکونتگاه روستایی آب به اندازه کافی باشد اما خاک، حاصلخیزی لازم را نداشته باشد، چه وضعی پیش می‌آید؟ اطلاعات داده شده به شما کمک می‌کند که علاوه بر آب، سایر عوامل اثرگذار را در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها شناسایی کنید.

جدول ۱- پراکندگی شهرهای ایران بر اساس ارتفاع

ارتفاع	درصد شهرها
پایین‌تر از سطح دریا تا ۵۰۰ متر	۲۷٪
۵۰۰-۱۰۰۰	۱۳٪
۱۰۰۰-۲۰۰۰	۵۳٪
۲۰۰۰ به بالا	۷٪

شکل ۳- نقشه پراکندگی نقاط شهری ایران بر حسب عرض جغرافیایی

شکل ۵- ری شهری در مسیر جاده ابریشم

آیا می‌دانید بزرگ‌ترین شهرهای ایران در گذشته، در مسیر راه‌های کاروان‌رو و بازرگانی داخلی یا خارجی شکل گرفته است؟

شکل ۴- قلعه رودخان - گیلان

فعالیت: ۱

۱- پاسخ‌های خود را درباره عوامل اثرگذار در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها را در جدول زیر وارد کنید.

عوامل انسانی	عوامل طبیعی
عامل دفاعی و امنیت	آب و هوای مطلوب
دسترسی به راه‌های ارتباطی	داشتن مواد آلی و معدنی
دسترسی به امکانات رفاهی - بهداشتی	شیب زمین

1

۲- آیا نقش عوامل اثرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌ها در گذشته و اکنون یکسان است؟ چه عواملی در سال‌های اخیر در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها اثر بیشتری دارد؟

دو عامل طبیعی و دو عامل انسانی تاثیر گذار در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها را بنویسید - 1

۳- با استفاده از مطالب کتاب استان‌شناسی و کمک معلم و هم‌کلاسی‌هایتان، علت شکل‌گیری شهر یا روستای محل زندگی خود را بررسی، و به‌صورت گزارش به کلاس ارائه کنید.

عوامل اثرگذار در گسترش سکونتگاه‌ها

b عوامل اثرگذار مانند آب، خاک، شیب‌زمین و... نه‌تنها در پیدایش سکونتگاه‌ها، بلکه در تغییرات به‌وجود آمده در آنها نقش دارد. شرایط جغرافیایی (طبیعی، انسانی) مناسب، در گسترش سکونتگاه‌ها اثرگذار است. **b** بسیاری از سکونتگاه‌های شهری و روستایی ایران گسترش چشمگیری داشته است. چه شهرها و روستاهایی را می‌شناسید که در دهه‌های اخیر گسترش یافته است؟ چه عوامل طبیعی و انسانی بر این گسترش اثر گذاشته است؟

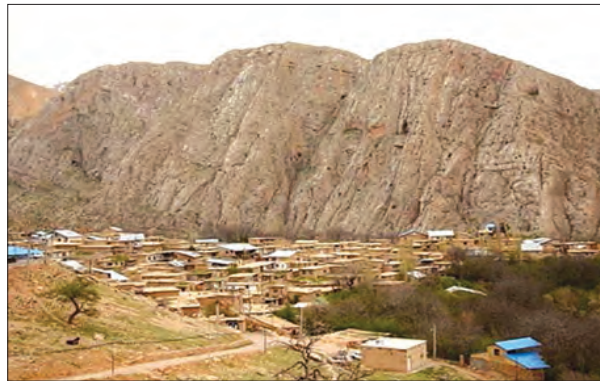
گاهی عوامل طبیعی یا انسانی، موقعیتی به‌وجود می‌آورد شکل ۶- بقایای شهر بیشاپور

که یک سکونتگاه اعتبار خود را از دست می‌دهد یا از بین می‌رود به‌طور مثال شهر باستانی بیشاپور، که در شمال غربی کازرون قرار دارد در زمان ساسانیان از اهمیت ارتباطی مهمی در ایران برخوردار بود. این شهر تا قرن هفتم هجری، آباد و مسکونی بود. جنگ و بیماری سبب از بین رفتن این شهر شد

به‌تصاویر مربوط به دو سکونتگاه توجه کنید. چه عاملی بر گسترش این سکونتگاه‌ها اثر دارد؟ این عامل بر نحوه گسترش این سکونتگاه‌ها، چه تأثیری داشته است؟

شکل ۸ - ماکو - آذربایجان غربی

شکل ۷ - روستای هیر قزوین

2- انواع سکونتگاه‌ها در ایران را بنویسید ج2- عشایری- روستایی- شهری

تصاویر زیر، انواع سکونتگاه‌ها از نظر شیوه زندگی در ایران را معرفی می‌کند.

شکل ۹- زندگی عشایری - ایل سون - استان اردبیل

خرداد 1403 ● قدیمی ترین نوع سکونتگاه که در ایران شناخته شده است،

سکونتگاه عشایری است³ (در این شیوه زندگی، سکونت و یک‌جانشینی دائمی دیده نمی‌شود. عشایر به‌طور مستقیم از منابع طبیعی استفاده می‌کنند)³ در ایران، وجود کوه‌های البرز و زاگرس و نیز دشت‌های پست و هموار مجاور آنها از قرن‌ها پیش اوضاع مساعدی را برای دامپروری فراهم کرده است³ (عشایر، زندگی اجتماعی قبیله‌ای دارند و از ایل و طایفه تشکیل شده‌اند و پیوندهای خویشاوندی با هم دارند)³ 4 (سون، بختیاری، قشقایی و ترکمن) 4 ایلات عمده کشور ایران هستند.

5) ● روستا، محلی است که فعالیت اغلب ساکنان آن به زمین

وابسته است و بیشتر روستاییان به کشاورزی اشتغال دارند. فضای باز اطراف روستاها، چشم‌اندازهای طبیعی زیبایی را برای روستاییان فراهم کرده است. روستاییان نسبت به آداب و رسوم محل زندگی خود، پایبند هستند. بسیاری از روستاییان در کاشت، داشت و برداشت محصول، بایکدیگر همکاری می‌کنند. هوای پاک، طبیعت زیبا و زندگی ساده آرامش بیشتری را برای روستاییان فراهم آورده است. معمولاً در روستاها، عرضه خدماتی نظیر بیمارستان، فروشگاه و حمل و نقل عمومی، کمتر و محدودتر است.⁵ ● در سال ۱۳۹۵ طبق گزارش مرکز آمار ایران منظور از شهر⁶ هر یک از نقاط جغرافیایی است که دارای مصوبه هیئت دولت بوده و دارای شهرداری باشد⁶ (مجموع شهر از نظر بافت ساختمانی، اشتغال و سایر عوامل، دارای سیمایی با ویژگی‌های خاص خود است.

d جمعیت زیاد شهرها به خدمات و تسهیلات بیشتری نیاز دارد. جمعیت زیاد سبب شده است خانه‌ها فشرده و محله‌ها پرتراکم شود. بیشتر مردم سکونتگاه‌های شهری، در بخش خدمات و صنعت شاغل هستند. در شهرها معمولاً تفاوت بسیاری در ارزش‌ها، آداب و رسوم و شیوه زندگی مردم مشاهده می‌شود.^d

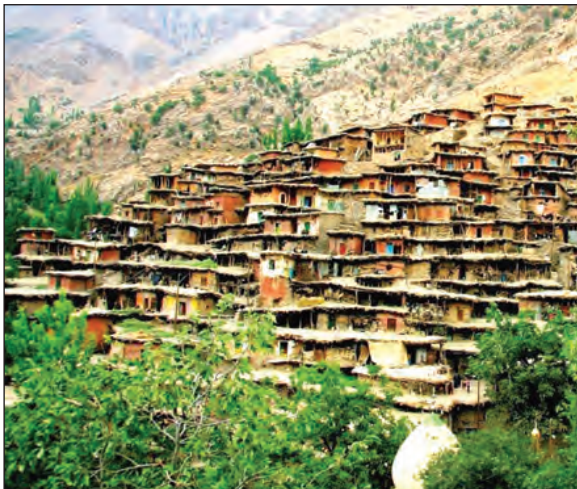
d چهارویژگی های سکونتگاه شهری را بنویسید

تعریف شهر از نظر مرکز آمار ایران را بنویسید 6-

۷۹

۸ روابط اجتماعی در سکونتگاه روستایی و سکونتگاه عشایری مقایسه کنید

عشایر زندگی اجتماعی قبیله‌ای دارند - از ایل و طایفه تشکیل شده‌اند و پیوندهای خویشاوندی باهم دارند. روستاییان به آداب و رسوم و محل زندگی خود پایبند هستند

شکل ۱۰- زندگی روستایی - روستای سر آقاسید - چهارمحال بختیاری

شکل ۱۱- زندگی شهری - شهر کرمان

تفاوت این سه نوع سکونتگاه را با توجه به اطلاعات داده شده، در جدول زیر بنویسید:

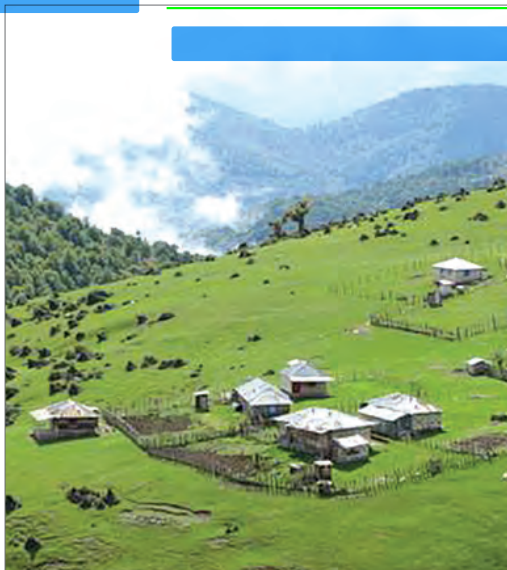
بسیار مهم

نوع زندگی	جمعیت	معیشت	روابط اجتماعی	خدمات و تسهیلات
عشایری	خیلی کم	دامداری	زندگی قبیله ای و طایفه ای	خیلی کم
روستایی	کم	کشاورزی، دامداری، باغداری، صید،	همکاری و پابندی به آداب و رسوم	کم
شهری	زیاد	صنعت و خدمات	همکاری کمتر	بیشتر

شکل سکونتگاه‌ها

هر سکونتگاه از اجزای مختلفی تشکیل شده است. اجزای سکونتگاه‌های روستایی شامل خانه‌ها، مزارع، چراگاه‌ها، باغ‌ها، مکان‌های عمومی، مساجد، میدان‌ها و شبکه معابر یا راه‌ها است. اجزای سکونتگاه شهری اغلب شامل کاشانه‌ها (آپارتمان‌ها)، خیابان‌ها، میدان‌ها، مکان‌های آموزشی و تفریحی، دانشگاه‌ها، بازار و مراکز درمانی است. چگونگی قرارگیری پدیده‌های طبیعی و انسانی در سکونتگاه‌ها، شکل‌های مختلفی از سکونتگاه را به وجود آورده است.

به شکل‌های زیر نگاه کنید. آیا می‌توانید تفاوت‌های آنها را پیدا کنید؟ اکنون می‌توانید دو طبقه‌بندی کلی از شکل سکونتگاه‌های روستایی را نام ببرید؟

شکل ۱۳- روستای آق اولر - تالش - گیلان

شکل ۱۲- روستای لیقوان - آذربایجان شرقی

در روستای پراکنده، خانه‌ها با فاصله از هم قرار دارد. به نظر شما زمین‌های کشاورزی در این روستاها کجا قرار دارد؟ چه محدودیت‌هایی برای کشت در این روستاها وجود دارد؟

روستاهای متمرکز تحت تأثیر پدیده‌های اطراف خود است؛ به‌طور مثال روستاهایی که در منطقه ساحلی و یا کناره یک رود قرار دارد و یا در امتداد یک جاده شکل می‌گیرد، چگونه دیده می‌شود؟ روستاهایی که در اطراف چشمه‌ها، چاه‌ها و مظهر قنات‌ها گسترش می‌یابد، چه شکلی است؟ روستاهایی که در دامنه یک کوه استقرار یافته، چه شکلی است؟

پلکانی

دایره ای

شکل ۱۵- روستای پلکانی دیز باد بالا- نیشابور- خراسان رضوی

شکل ۱۴- روستای خطی- روستای لرنی- سیروان- استان ایلام

فعالیت: ۴

- به نظر شما، در کدام مناطق جغرافیایی ایران روستاهای متمرکز و در کدام مناطق روستاهای پراکنده وجود دارد؟ چرا؟

7- انواع اشکال شهرها را با توجه به چگونگی پیدایش و کارکردهای مختلف آنها را نام ببرید
سکونتگاه‌های شهری هم شکل‌های گوناگون دارند. شهرها با توجه به چگونگی پیدایش و کارکردهای مختلف خود، شکل‌های متفاوت دارند.

شکل ۱۶- شعاعی- همدان

7) **شهر شعاعی (ستاره‌ای):** این نوع از شهرها، شهر دارای یک مرکز اصلی (میدان) بوده و خیابان‌ها و شبکه‌های مهم از آن مرکز به صورت شعاعی منشعب می‌شوند و سایر فضاها، اطراف آنها شکل می‌گیرند. 8)
7) **شهر شطرنجی:** شهرها، یک شبکه مستطیل شکل از راه‌های ارتباطی، زمین‌های شهر را به بلوک‌ها و قطعات همسان تقسیم می‌کند. 9)
7) **شهرهای خطی:** که حول محورهای ارتباطی (ریلی و جاده‌ای) و یا در امتداد رود، دریا و دریاچه به صورت خطی شکل گرفته است. 10)

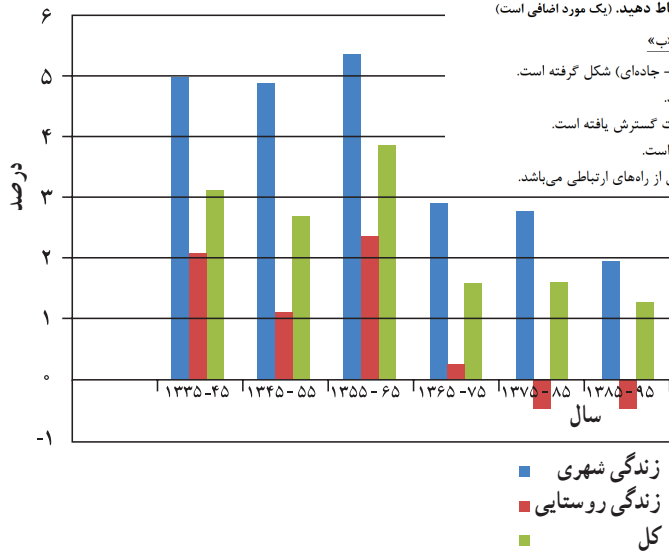

شکل ۱۷- شطرنجی- سلماس- آذربایجان غربی

شکل ۱۸- خطی- بوشهر

شکل سکونتگاه‌ها در «ستون اول» را به ویژگی آن‌ها در «ستون دوم» ارتباط دهید. (یک مورد اضافی است)

تغییرات جمعیت

افزایش جمعیت

به تدریج تغییر

تعداد جمعیت شهرت و روستای سیر ب سیر

روستایی به شهر (تأسیس شهرداری)، تعداد نقاط شهری را افزایش داده است (1 دهه اخیر، ایران شاهد تغییرات زیادی در جمعیت و ظاهر سکونتگاه‌های خود بوده است. این تغییرات در شیوه زندگی اجتماعی - اقتصادی آنان هم اثر داشته است. نمودار ۱ و ۲ به شما کمک می‌کند که روند تغییرات جمعیت ایران را در دهه‌های اخیر بهتر متوجه شوید.

نمودار ۱- تحولات درصد رشد سالانه جمعیت بر حسب زندگی

شهری و روستایی

رشد جمعیت چگونه تعداد نقاط شهری را افزایش داده است - 11

کلان شهر را تعریف کنید و پنج کلان شهر اصلی ایران را به ترتیب نام ببرید - 12

پیدایش شهرهای پر جمعیت؛ خوب یا بد؟

در دهه‌های اخیر، شهرنشینی در جهان گسترش یافته و رشد شتابان شهرنشینی سبب ایجاد شهرهایی با جمعیت میلیونی شده است. کشور ما هم در دهه‌های اخیر، رشد سریع شهرنشینی داشته است. از حدود سال ۱۳۶۰ ه. ش بیش از ۵۰٪ از جمعیت کشور در شهرها زندگی می‌کنند. پدیده گرایش به شهرنشینی در همه جای کشور به چشم می‌خورد؛ اما در سال‌های اخیر ۸ شهر ایران، جمعیت بیشتری را در خود جای داده است. جدول صفحه بعد، ۸ شهر کشور را نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۰ بیش از یک میلیون نفر جمعیت داشته است (12) در ایران به شهرهایی که جمعیت بیش از یک میلیون نفر داشته باشد، کلان شهر می‌گویند (12) کدام قسمت از کشور تعداد بیشتری کلان شهر دیده می‌شود؟

رتبه کشور	نام شهر	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
۱	تهران	۷/۷۰۵/۰۳۶	۸/۱۵۴/۰۵۱	۸/۷۳۷/۵۱۰
۲	مشهد	۲/۴۱۰/۸۰۰	۲/۷۴۹/۳۷۴	۳/۳۷۲/۶۶۰
۳	اصفهان	۱/۵۸۳/۶۰۹	۱/۷۵۶/۱۲۶	۲/۲۴۳/۲۴۹
۴	کرج	۱/۳۷۷/۴۵۰	۱/۶۱۴/۶۲۶	۱/۹۷۳/۴۷۰
۵	تبریز	۱/۳۷۸/۹۳۵	۱/۴۹۴/۹۸۸	۱/۷۷۳/۰۳۳
۶	شیراز	۱/۲۱۴/۸۰۸	۱/۴۶۰/۶۶۵	۱/۸۶۹/۰۰۱
۷	اهواز	۹۶۹/۸۴۳	۱/۱۱۳/۰۳۱	۱/۳۰۲/۵۹۱
۸	قم	۹۵۱/۹۱۸	۱/۰۷۴/۰۳۶	۱/۲۹۲/۲۸۳

12

* مأخذ: مرکز آمار ایران

در درس جمعیت، با جاذبه های شهری آشنا شده اید. مهاجرت در تغییر جمعیت شهری تأثیر زیادی داشته است. با اینکه شهرها به دلایل امکانات و تسهیلات، مورد توجه مهاجران بوده اند اما در شهرها، مخصوصاً شهرهای بزرگ، مشکلات و نارسایی هایی به چشم می خورد. این نارسایی ها در زمینه های مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، زندگی در این شهرها را دشوار کرده است. به اطلاعات داده شده توجه کنید. عواملی که سبب ایجاد وضعیت نامناسب زندگی شهری می شود را نام ببرید.

در روزهای اخیر بر اثر آلودگی هوا، شمار بیماران تنفسی تا ۶۰ درصد افزایش یافته است. آلودگی هوا در تهران به طور متوسط، موجب کاهش ۵ سال از عمر تهرانی ها شده است.

طی یک دهه گذشته، رشد قیمت مسکن، شتاب فزاینده ای داشته است. شهرهای بزرگ کشور وضعیت دشوارتری در این زمینه داشته است.

در کلاس خود دو گروه مخالف و موافق زندگی در شهرهای بزرگ را تشکیل دهید. روی تخته کلاس دو ستون رسم کنید. دلایل موافقت هر گروه را از نوع زندگی موردنظر بنویسید. در پایان، نظرات خود را جمع‌بندی کنید.

نقش سکونتگاه‌ها

نقش هر سکونتگاه براساس وضع جغرافیایی آن، اعم از طبیعی یا انسانی تعیین می‌شود؛ به‌طور مثال،^a شهرهای مقدس مشهود و قم به‌دلیل وجود زیارتگاه‌ها مورد توجه زائران است. این شهرها را «زیارتگاهی» می‌نامند. شهرهای بوشهر و انزلی به‌دلیل قرارگیری در کنار دریا قابلیت پهلویی و تخلیه بارگیری و نگهداری کالاهای ورودی و خروجی را دارند که به شهرهای بندری مشهورند. شهر تهران به‌دلیل پایتخت بودن، استقرار وزارت خانه‌ها، سفارتخانه‌ها و مراکز بزرگ اداری دارای نقش سیاسی - اداری می‌باشد. شهرهای اصفهان و اراک به‌دلیل وجود کارخانه‌های مهم و متعدد، نقش صنعتی دارند.^a اکنون با توجه به مکانی که در تصاویر به نمایش گذاشته شده است، آیا می‌توانید نقش سکونتگاه مربوط به هر تصویر را تعیین کنید؟

درباره نقش سکونتگاه‌ها به نکته‌های زیر توجه کنید.

- امروزه اغلب سکونتگاه‌ها چند نقش دارند و این نقش‌ها را با هم ایفا می‌کنند. مثل تهران که نقش سیاسی، اداری، مذهبی، صنعتی، دانشگاهی و ... را داراست.
- نقش سکونتگاه‌ها در چهره و سیمای آنها منعکس می‌شود. سیمای سکونتگاه دانشگاهی با سکونتگاه صنعتی تفاوت دارد.
- ممکن است نقش سکونتگاه در طول زمان تغییر کند یا تکامل و توسعه یابد؛ مثلاً سکونتگاه صنعتی به تدریج نقش‌های اداری و سیاسی را نیز به عهده بگیرد.

فعالیت: ۶

بسیار مهم

با توجه به وضع جغرافیایی و یا نقش سکونتگاه، جدول زیر را کامل کنید.

وضع جغرافیایی	نقش سکونتگاه	نمونه	وضع جغرافیایی	نقش سکونتگاه	نمونه
قرار گرفتن در کنار دریا	بندری	بندر عباس	وجود پادگان ها	اداری و سیاسی	تهران
چشمه آب معدنی حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه	تفریحی	سرعین	بنای تاریخی	نظامی	پیرانشهر
وجود معدن نفت	معدنی	شهر سرچشمه	وختگاههای ارتباطی	فرهنگی	شیراز
دانشگاه های بزرگ	دانشگاهی	تبریز	قرار گرفتن بین مرزها و کشور	مرزی	کیش
					مهران

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۷

شغل بیشتر مردم شهر و یا روستایی که شما در آنجا زندگی می کنید، چیست؟ چه امکان یا وضعی در محل زندگی شما به چشم می خورد که سبب روی آوری مردم به این مشاغل شده است؟ توضیح دهید.

b علت شهرگزیزی یا مهاجرت معکوس را نام ببرید

شهرگزیزی

با توجه به مشکلات شهرهای بزرگ در سال های اخیر از جمله آلودگی هوا، گرانی مسکن و آسیب های اجتماعی، حرکت جمعیت از شهرهای بزرگ به مکان های کوچک تر یا روستاها آغاز شده است. این پدیده را «شهرگزیزی یا مهاجرت معکوس» می گویند.

c شهرگزیزی یا مهاجرت معکوس را تعریف کنید
بسیاری از شهرنشینان آرزوی رفتن به مکانی شبیه به تصویر پایین را دارند. برخی از مردم با رفتن به این مکان ها در روزهای تعطیل، به رفع خستگی در طول هفته می پردازند؛ اما برخی از مردم اقامت کوتاه مدت در این مکان ها آنها را راضی نمی کند. این افراد ترجیح می دهند با تملک خانه ای در واحی دارای مواهب طبیعی، از امکانات آنجا بهره مند شوند.

خرداد ۱۴۰۳

متن زیر را با دقت بخوانید و به سوالات مطرح شده پاسخ دهید:

- ۱- الف) بندری، بازرگانی، تجاری، صیادی (درس ۹)
 - ب) گرم و شرجی (درس ۵)
 - ج) جلگه (درس ۴) / دلیل: کنار دریا واقع شده است. (سرزمین های همواری که از یک طرف به کوه ها و از طرف دیگر به دریاها و دریاچه ها منتهی می شوند.)
 - د) جاذبه های گردشگری، استفاده از انرژی پاک، گذران اوقات فراغت، فعالیت های کشاورزی، صیادی، بازرگانی، تجاری، امواج انرژی (درس ۴)
- لیلا دانش آموز یکی از شهرهای جنوب ایران است. او هر روز صبح در کنار آب های خلیج فارس به تماشای طلوع آفتاب می نشیند. خانواده لیلا از سال های بسیار دور در این منطقه زندگی می کنند و معیشت آن ها به دریا وابسته است. شهر لیلا در اغلب روزهای سال دما و رطوبت بالایی دارد.
- الف) شهر محل زندگی لیلا چه نقشی دارد؟
ب) این شهر چه نوع آب و هوایی دارد؟
ج) شهر محل زندگی لیلا در دشت واقع شده است یا در جلگه؟ یک دلیل برای آن بنویسید.
د) دو مورد از ارزش های اقتصادی این شهر را بنویسید.

فعالیت: ۸

در گروه های کلاسی خود، پیامدهای مثبت و منفی ناشی از مهاجرت معکوس را مورد بررسی قرار دهید.

۹۳

e پیامدهای مثبت و منفی ناشی از مهاجرت معکوس را بنویسید

پیامد مثبت) کاهش آلودگی هوا - کاهش قیمت مسکن - افزایش شغل - کاهش ترافیک
پیامد منفی) با لا رفتن هزینه زندگی در روستا - آسیب دیدن برخی از شغل ها داخل شهر

b چه عواملی بستر مناسبی برای فعالیت های اقتصادی فراهم می آورد
درس ۱۰

c شناخت توان های محیطی به انسان چه کمکی می کند
d چرا کشاورزی در اقتصاد کشور نقش بسیار مهمی دارد

توان های اقتصادی ایران

وَلَقَدْ مَكَنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ

و همانا شما را در زمین تمکین و اقتدار بخشیدیم و در آن بر شما معاش و روزی مقرر داشتیم، لیکن اندک شکر نعمت های

خدا را به جای می آورید. (سوره مبارکه اعراف، آیه ۱۰)

اقتصاد علمی است که انسان برای تأمین نیازهای خود به آن توجه می کند. فعالیت های اقتصادی موجب افزایش ثروت در کشورها می شود و در نتیجه رفاه و آسایش را برای مردم آن کشور فراهم می آورد. فعالیت های اقتصادی در سه بخش انجام می شود: ۱) کشاورزی، صنعت و خدمات. ۲) توجه همه جانبه به سه بخش مذکور نقش مهمی در توسعه اقتصادی و پیشرفت کشورها دارد. به طور مثال کشاورزی رونق نمی گیرد مگر اینکه امکانات مناسبی توسط بخش خدمات و صنعت فراهم شود. ۳) پاسخ به سؤالات زیر کمک می کند تا وابستگی بین بخش های مختلف اقتصادی بهتر درک شود.

- میزان استفاده از ابزار آلات کشاورزی چه تأثیری در میزان و کیفیت محصولات کشاورزی دارد؟

- وضعیت حمل و نقل در توزیع محصولات کشاورزی چه تأثیری می گذارد؟

- بازرگانی و تجارت چه تأثیری بر صادرات محصولات کشاورزی و صنعتی می گذارد؟

آیا می توانید سؤالات دیگری طرح کنید که پاسخ های آن وابستگی این سه بخش اقتصادی را نشان دهد؟

برای پیشرفت و توسعه اقتصادی باید از تمام توان مالی موجود بهره گرفت. b محیط طبیعی مساعد از یک سو و انسان توانمند از سوی دیگر بستر مناسبی برای فعالیت های اقتصادی فراهم می آورد. b

شناخت توان های محیطی به انسان کمک می کند تا از مکان ها به طور صحیح و بهینه استفاده کند و در بخش های مختلف اقتصادی به خوبی عمل نماید. c

بخش کشاورزی

مهمترین فعالیت های که در بخش کشاورزی صورت می گیرد -2-

یکی از اساسی ترین نیازهای انسان، نیاز به غذا است. به منظور برطرف کردن این نیاز، شکلی از رابطه بین انسان و محیط طبیعی ایجاد شده است که آن را «کشاورزی» می نامیم.

این بخش d دلیل ایفای نقش حیاتی در تأمین مواد غذایی سالم، خودکفایی، ایجاد اشتغال و بهره مندی صحیح از مواهب الهی مانند آب و خاک، در اقتصاد کشور نقش بسیار مهمی دارد. d

کشاورزی از فعالیت های اساسی و زیربنایی در اقتصاد ایران است که در سایه تلاش روستاییان زحمتکش محصولات با کیفیت به بازار عرضه می شود.

این بخش شامل فعالیت های گوناگونی است. مهم ترین فعالیت ها در این بخش عبارت است ۲) (زراعت، باغداری و دامداری).

شکل ۳- پرورش دام - کوهدهشت - لرستان

شکل ۲- کشت گندم - ملایر - همدان

شکل ۱- انگور - ارومیه - آذربایجان غربی

به تصاویر زیر نگاه کنید. به نظر شما این فعالیت‌ها کدام یک از بخش‌های دیگر کشاورزی را پوشش می‌دهد؟ کدام شرایط اقلیمی و جغرافیایی در ایجاد این نوع فعالیت‌ها تأثیرگذار است؟

..... ۱

..... ۲

..... ۳

e تنوع آب و هوایی در ایران موقعیت مساعدی را برای تولید انواع محصولات زراعی فراهم آورده است. انواع غلات، حبوبات، سبزیجات و محصولات جالیزی، نباتات علوفه‌ای و محصولات صنعتی، از جمله محصولاتی است که در نقاط مختلف کشور کشت می‌شود.

شکل ۵- برداشت سیب‌زمینی - البرز

شکل ۴- برداشت گندم - فارس

با اینکه فعالیت‌های زراعی در کشورمان بسیار گوناگون است^۳، محدودیت در منابع آب و خاک، بهره‌وری کم، وجود آفات و خسارات طبیعی، نوسانات آب و هوایی، بی‌ثباتی در قیمت محصولات و^۳ از جمله مشکلات تولیدات زراعی در کشور است که باعث شده است کشورمان در تأمین برخی محصولات زراعی به واردات وابسته باشد.

چهار مورد از مشکلات تولیدات زراعی در ایران که کشورمان^۴ در تأمین برخی محصولات زراعی به واردات وابسته کرده را بنویسید -3

با وجود اینکه فعالیتهای زراعی در کشورمان بسیار گوناگون است. آیا در تأمین برخی محصولات زراعی به واردات وابسته ایم؟ دلایل خود را بنویسید

سه مورد از مهم ترین اقلام صادراتی کشور در زمینه باغداری را بنویسید -5

باغداری

4) اختلاف شدید درجه حرارت روزانه و سالانه در نواحی مختلف ایران،⁴ببب ایجاد تنوع فراوان در تولیدات باغی شده است. کشور ما برای تولیدات باغی از مزیت های زیادی برخوردار است؛^f زیرا امکان کشت انواع گوناگون میوه های سردسیری، نیمه گرمسیری و گرمسیری را دارد؛^f این بخش از کشاورزی، از مهم ترین اقلام صادراتی کشور است که هر ساله ارز فراوانی را وارد کشور می کند. گونه های بی نظیری مانده⁵ پسته، انار و خرما ی ایرانی⁵ جهان بی همتاست.

شکل ۸- پسته - رفسنجان - کرمان

شکل ۷- انار ساوه - مرکزی

شکل ۶- خرما - آپبخش - بوشهر

با توجه به استعداد های متفاوت نواحی مختلف کشور در زمینه تولیدات باغی، هر استانی میوه های ویژه خود را تولید می کند. جدول زیر، پراکندگی تولید سالانه میوه را در کشور ما نشان می دهد.

جدول ۱- جدول پراکندگی تولید سالانه میوه در کشور

نام محصول	استان های اصلی تولید کننده
سیب درختی	آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، تهران، فارس، اصفهان
انگور	آذربایجان غربی، فارس، همدان، خراسان رضوی، قزوین
پرتقال	مازندران، فارس، کرمان
خرما	کرمان، سیستان و بلوچستان، خوزستان، بوشهر، فارس
انار	فارس، مرکزی، خراسان رضوی، یزد
پسته	کرمان، خراسان رضوی، یزد، فارس، سمنان

امروزه با توجه به مشکل⁹ کاهش منابع آبی کشور⁹ توصیه می شود محور توسعه کشاورزی از زراعت به توسعه باغداری با روش های نوین آبیاری و متناسب با محیط تغییر یابد. این موضوع را در کلاس طرح نموده و در مورد آن بحث کنید.

استفاده از کشت گلخانه‌ای، یکی از روش‌هایی است که بین باغداران ایرانی رایج شده است؛ زیرا مزایای فراوانی دارد؛ از جمله:

- ۱ کاهش مصرف آب
- ۲ تولید در طول سال و همه جا
- ۳ کنترل بهتر وضعیت کشت

6

شکل ۹- کشت گلخانه‌ای توت فرنگی - هشتگرد - البرز

فعالیت: ۱

- ۱- علت و تنوع پراکندگی محصولات باغی و زراعی را در استان خود بررسی کنید.
- ۲- آیا در استان محل زندگی شما کشت گلخانه‌ای رواج دارد؟ چه نوع محصولی در آنجا کشت می‌شود؟

دامداری

بسیاری از مواد غذایی که ما مصرف می‌کنیم، مستقیم یا غیرمستقیم از راه دامداری به دست می‌آید. گسترده‌گی کشور در عرض جغرافیایی، تنوع اقلیمی و گونه‌های گیاهی،^۷ وضعیت مناسبی را برای پرورش انواع دام فراهم کرده است. علاوه بر آن، روند رو به رشد صنایع تبدیلی^۸، وجود نیروی انسانی متخصص و ماهر و استفاده از روش‌های علمی^۹، باعث رشد این بخش از اقتصاد کشور ما شده است.

چه عواملی وضعیت مناسبی را برای پرورش انواع دام در ایران فراهم کرده است - 7

شکل ۱۲- پرورش بلدرچین - گالیکش - گلستان

شکل ۱۱- پرورش شترمرغ - ورامین

شکل ۱۰- پرورش شتر - سیستان و بلوچستان

h تولید محصولات دامی باعث رونق صنایع غذایی در کشور شده است. این صنایع در اقتصاد غذایی، اشتغال، تولید ناخالص داخلی، امنیت غذایی* و صادرات کشور نقش مهمی دارد. h یکی از تولیدکنندگان محصولات دامی، عشایر غیور و زحمت کش هستند، هر چند جمعیت عشایری کمتر از ۲٪ از جمعیت کشور است، آنان ۲۵٪ واحد دامی و ۲۰٪ از تولید پروتئین مربوط به دام کشور را به خود اختصاص داده‌اند.

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۲

۱- در استان محل زندگی شما کدام گروه از تولیدات دامی و صنایع غذایی وجود دارد؟

۲- آیا ارتباطی بین توان محیطی محل زندگی شما با این فعالیت‌ها وجود دارد؟

صنعت را تعریف کنید-8

بخش صنعت و معدن

8) صنعت شامل مجموعه فعالیت‌هایی است که به تغییر شکل فیزیکی یا شیمیایی مواد مختلف اولیه و تبدیل آنها به محصولات جدید منجر می‌شود؛ اعم از اینکه این تغییرات با دست یا ماشین در کارگاه و یا منزل انجام شود. 8) بخش صنعت، محرک اصلی رشد، موفقیت و نوآوری کشورها به‌شمار می‌رود. فعالیت در این بخش به ایجاد اشتغال منجر خواهد شد. بسیاری از مشاغل به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به صنعت وابسته است. بخش صنعت در تجارت، تحقیق، توسعه و بهره‌وری سهم قابل توجهی دارد. L

تقسیم‌بندی صنایع در ایران: صنایع اصلی کشور را می‌توانیم به دو گروه «صنایع دستی» و «صنایع ماشینی» تقسیم‌بندی کنیم. 9)

دو گروه از صنایع عمده کشور را نام ببرید -9

شکل ۱۳- گلیم بافی - عشایر قشقایی - استان فارس

شکل ۱۴- کارگاه بافت فرش دستی - استان کرمان

صنایع دستی N به آن دسته از فعالیت‌هایی گفته می‌شود که عمدتاً با استفاده از مواد اولیه بومی و به‌کارگیری ابزار و وسایل ساده دستی N در قسمتی از مراحل اساسی تولید و به‌ساخت محصولی منجر می‌شود که در هر واحد آن ذوق هنری و خلاقیت فکری صنعتگر به‌گونه‌ای تجلی می‌یابد.

N منظور از صنایع دستی چیست

به تصاویر زیر نگاه کنید. آیا تصاویر زیر می‌تواند فرهنگ و دیدگاه مناطق تولیدکننده آن را نشان دهد؟

شکل ۱۶- کارگاه سفال - لالجین - همدان

شکل ۱۵- کارگاه شیشه‌گری - اسلام‌شهر - تهران

یکی از صنایع دستی مهم ایران فرش دستبافت است. کشور ما یکی از صادرکنندگان عمده این فرش در جهان است که به دلیل بافت و نقش و نگار خاص، از اهمیت و شهرت بین‌المللی برخوردار است.

شناخت محل زندگی خود

فعالیت: ۳

کدام صنایع دستی در محل زندگی شما پر رونق است؟ چرا؟

انواع صنایع ماشینی را نام ببرید - 10

صنایع ماشینی: شامل صنایع نفت و گاز، پتروشیمی، فلزات اساسی، خودروسازی، ماشین‌سازی، صنایع شیمیایی و صنایع غذایی می‌شود. (10)

شکل ۱۸- تولید فولاد - اهواز

شکل ۱۷- پتروشیمی - شازند - استان مرکزی

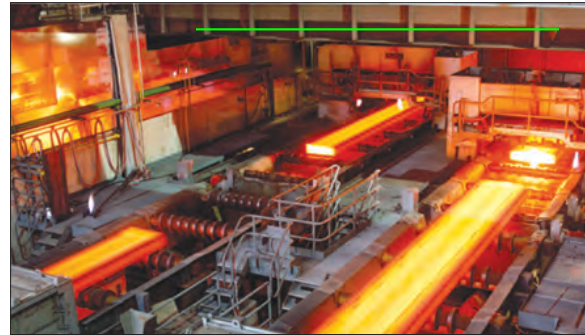
صنایع مربوط به فلزات اساسی، از جمله صنایع ماشینی است که شامل (1) صنعت فولاد، آلومینیوم، مس، سرب و روی می‌شود. بخش زیادی از صادرات غیرنفتی کشور را، این بخش صنعتی پوشش می‌دهد. (11)

خرداد ۱۴۰۳ صنایع پتروشیمی: از جمله صنایع مهم کشورمان صنعت پتروشیمی است که بعد از نفت و گاز، بزرگ‌ترین بخش صنعتی کشور به‌شمار می‌رود. مواد پتروشیمی در ۱۲) تولید انواع لاستیک، پلاستیک، شوینده، چسب، کود، رنگ، الیاف مصنوعی و... کاربرد دارد. ۱۲)

صنایع خودروسازی: صنعت خودروسازی یکی از شاخصه‌های توسعه‌یافتگی کشور است که می‌تواند فرصت‌های شغلی بسیاری برای کشور فراهم آورد و از جمله صناعی است که در سند چشم‌انداز* به آن توجه خاصی شده است. دو شرکت بزرگ ایران خودرو و پارس خودرو (سایپا)، بخش عمده‌ای از خودروهای کشور را تولید می‌کنند.

شکل ۲۰- کارخانه ایران خودرو - تهران

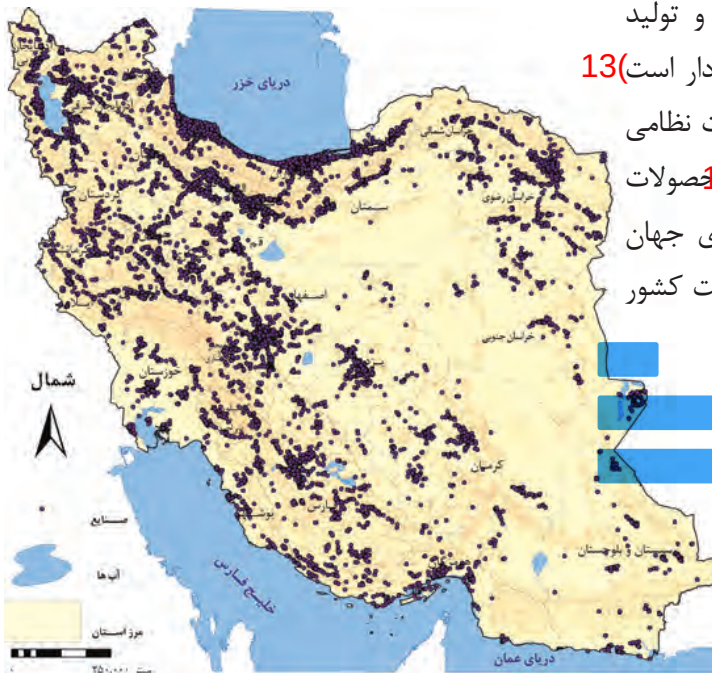

شکل ۱۹- ذوب آهن - اصفهان

صنایع دفاعی ۱۳): این صنایع وظیفه طراحی و تولید تجهیزات نظامی برای نیروهای مسلح را عهده‌دار است ۱۳) از بخش‌های تحقیق و توسعه، تولید تجهیزات نظامی و تأسیسات و کارخانجات تشکیل شده است ۱۴) محصولات دفاعی ایران از نظر کیفیت در صدر سلاح‌های جهان قرار داشته و ضامن استقلال، خودکفایی و امنیت کشور هستند.

وظیفه صنایع دفاعی در کشور چیست - ۱۳

صنایع دفاعی در کشور شامل چه بخش‌های می‌شود - ۱۴

شکل ۲۱- نقشه پراکندگی صنایع ایران

شناخت محل زندگی خود

فعالیت ۴

در استان شما کدام صنایع ماشینی وجود دارد؟ دلایل تولید این محصولات را بیان کنید.

7

کہیں

برتر

معد

نقشه

M اگر کشوری راه ها و وسایل حمل و نقل کافی در اختیار نباشد با چه مشکلاتی روبه رو می شود

خدمات W نواحی دور افتاده ای که استعداد خوبی در زمینه انواع تولیدات دارند، اگر امکانات حمل و نقل مناسب در اختیار نداشته باشند با چه مشکلاتی روبه رو می شود

15) به زنجیره فعالیت های مالی، مدیریتی، بهداشتی، آموزشی، انتظامی، اطلاعاتی، گردشگری، تجارت و بازرگانی که به طور غیرمستقیم در بهبود کیفیت و کمیت تولیدات کشور مؤثرند، «خدمات» گویند. 15
امروزه، بخش خدمات کمک زیادی به ترسیم سایر بخش های اقتصادی می کند. به طور مثال رشد و توسعه بخش های کشاورزی و صنعت وابسته به تحقیقات و پژوهش های متعددی است که توسط بخش خدمات انجام می شود. T
خدمات در کشورها به وسیله بخش خصوصی و دولتی به مردم عرضه می شود. بسیاری از امکانات خدماتی در ایران از طریق سرمایه گذاری بخش دولتی انجام می شود. امکانات آموزشی و بهداشتی و درمانی از جمله خدماتی است که دولت به آن توجه می کند.

حمل و نقل

عامل راه همواره مورد نظر انسان بوده است و به مقاصد گوناگون نظیر دسترسی و دستیابی به منابع غذایی و مایحتاج زندگی، دیدار و ملاقات دوستان و خویشاوندان، زیارت و سیاحت، روابط تجاری با مردم مناطق دور و نزدیک در صدد احداث راه و ساخت و استفاده از وسایل نقلیه برآمده است.

امروزه زیربنای توسعه اقتصادی براساس سیستم حمل و نقل و ارتباطات مناسب آن شکل می گیرد. اگر راه ها و وسایل حمل و نقل کافی در اختیار نباشد M امکان اتصال بین نواحی مختلف و تبادل کالا وجود نخواهد داشت. M می گویند: راه ها رگ حیاتی جامعه هستند و تمام فعالیت های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جامعه را تدوام می بخشند. نواحی دور افتاده ای که استعداد خوبی در زمینه انواع تولیدات دارند، اگر امکانات حمل و نقل مناسب در اختیار نداشته باشند W امکان بهره وری بهینه از استعدادهای محیطی برای آن نواحی وجود نخواهد داشت. W بنابراین سیستم حمل و نقل مناسب، نتایج مثبتی برای یک کشور دارد.

راه ها دارای انواع مختلفی هستند. به تصاویر زیر دقت کنید تا انواع راه ها را بشناسید.

شکل ۲۴ - ایستگاه راه آهن ساری

شکل ۲۳ - فرودگاه مهرآباد - تهران

شکل ۲۶ - بندر شهید رجایی - هرمزگان

شکل ۲۵ - آزادراه قزوین - زنجان

آموزش و پرورش

نهاد آموزش و پرورش از مهم ترین نظام های اجتماعی هر جامعه محسوب می شود. رسالت این نهاد افزایش سطح آگاهی و نگرش افراد در جامعه است. V برای تربیت انسان های سالم و رشد یافته دولت ها هزینه بسیاری صرف می کنند، اما اطمینان دارند اثربخشی و بازدهی آن در درازمدت به دست خواهد آمد. V این بخش از خدمات نیروی انسانی کارآمد و متخصص در بخش های صنعت، خدمات و کشاورزی را تربیت می کند. V

تجارت و بازرگانی

انسان از ابتدای خلقت تاکنون روش های تجاری متفاوتی را تجربه کرده است. ساده ترین شکل تجارت انسان همان شیوه مبادله کالا به کالا (پایاپای) است. با گذشت زمان تجارت از صورت ساده خود خارج شده و شکل جهانی به خود گرفته است. به طوری که امروزه تجارت یکی از راه های مهم تولید ثروت برای کشورهاست.

X ایران یکی از کشورهای قدیمی در امر تجارت است. این سرزمین به دلیل موقعیت استراتژیکی ویژه، عبور جاده ابریشم* و راه ادویه* از نظر تجارت قدمت دارد. X باتوجه به موقعیت و جایگاه تجارت در تولید ثروت، حضور قوی ایران در عرصه های تجارت جهان ضروری است.

U در گذشته انجام امور تجاری در مکان های مشخص مانند بازار و مؤسسات خرده فروشی و عمده فروشی انجام می گرفت. امروزه تجارت الکترونیک بخش وسیعی از انتقال کالا و خدمات را برعهده گرفته است. U استفاده گسترده از اینترنت امکان خرید و فروش سریع را به مقدار زیاد تسهیل کرده است.

فعالیت: ۵

با جستجو در سایت های اینترنتی معایب و محاسن تجارت الکترونیکی را پیدا نموده و جدول زیر را کامل کنید.

معایب تجارت الکترونیک	محاسن تجارت الکترونیک
- عدم اطمینان طرفین از اصالت یکدیگر - سرقت های اینترنتی - مشکلات قطع شدن ارتباطات - در دسترس نبودن در مناطق دور افتاده	- کاهش هزینه ها - کاهش ترافیک - انجام سریعتر کارها

گردشگری

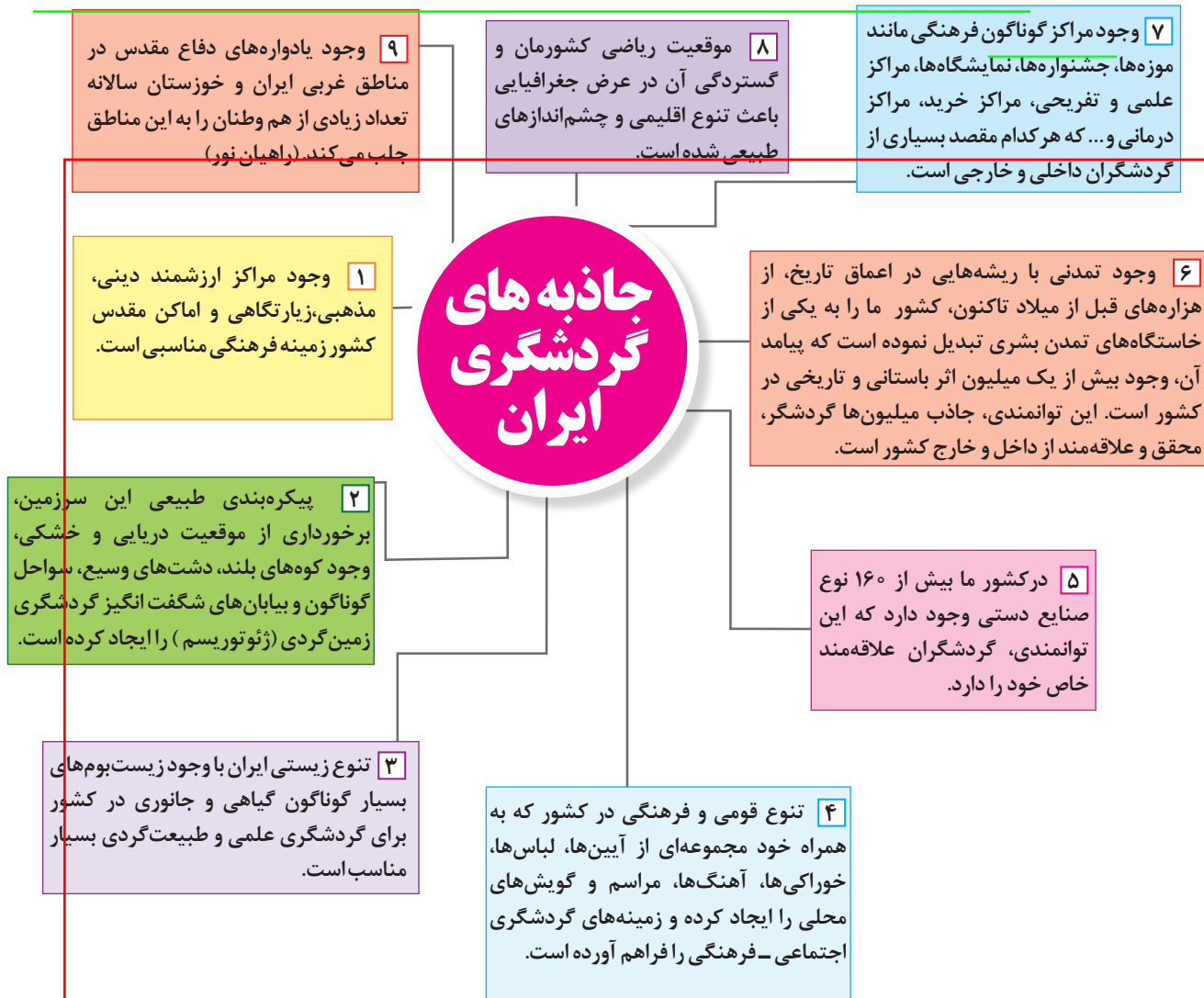
یکی از خدمات مهم، که امروزه مورد توجه بسیاری از کشورها قرار دارد، گردشگری است. گردشگری در ردیف شغل‌های پردرآمد، پاک و کم‌هزینه است که برای کشور میزبان می‌تواند اشتغال‌زایی، توسعه، رونق اقتصادی و ارتباطات جهانی سازنده ایجاد کند. **R** و **T**

کشور ما برای جذب گردشگران داخلی یا خارجی توانمندی‌های فراوانی دارد؛ به شکلی که سازمان جهانی گردشگری (WTO)^۱ ایران را از نظر جاذبه‌های طبیعی، در رتبه پنجم و از نظر جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی در رتبه دهم جهانی قرار داده است. موارد زیر توانمندی‌های متعدد ایران را برای گسترش این بخش از خدمات نشان می‌دهد.

چهار مورد از دلایل توانمندی‌های ایران در بخش گردشگری را بنویسید -16

16

16

۱- World Tourism organization

16

میناکاری - اصفهان

مشهد مقدس - خراسان رضوی

اژگل - تبریز - آذربایجان شرقی

جشنواره اقوام ایرانی - تهران

آبشار بهرام بیگی - استان کهگیلویه و بویراحمد

یوزپلنگ ایرانی (آسیایی) - استان سمنان

فعالیت: ۶

- ۱- با توجه به جاذبه‌های گردشگری ایران، هر یک از تصاویر بالا را شماره‌گذاری نمایید.
- ۲- در استان محل زندگی شما چه جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و فرهنگی وجود دارد؟ آنها را در کلاس ارائه نمایید.
- ۳- به منظور حفظ و نگهداری این جاذبه‌ها چه اقداماتی می‌توان انجام داد؟

هریک از شکل‌های زیر به کدام یک از توانمندی‌های گردشگری ایران اشاره می‌کند؟

شکل ب

شکل الف

گردشگری

یکی از انواع گ

دارای جاذبه‌ها

در گردشگری روستایی بازدیدکنندگان با ویژگی‌های زندگی روستایی، هنر، فرهنگ و میراث فرهنگی روستاها آشنا و تبادلات فرهنگی و اجتماعی بین گردشگران و افراد محلی و ساکن در روستاها ایجاد می‌شود. روستاها همچنین به دلیل داشتن چشم اندازهای طبیعی و آب و هوای سالم‌تر مکان‌های مناسبی برای گذران اوقات فراغت و استراحت ساکن شهرها می‌باشند. رونق گردشگری روستایی می‌تواند به ایجاد مشاغل و کسب درآمد روستاها منجر شود.

روستای ولاشان - استان اصفهان

فروش صنایع دستی - روستای کندوان - استان آذربایجان شرقی